STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02909

MISHNAYES IN YIDISH

S. L. Hurwitz

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

משניות אין אידיש

שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה

מְנֻקָּדִים וּמְפֹרָשִׁים

על ידי

הרב שמריהו ליב הורוויץ

רב אב"ד

בבית הכנסת ומנהל בית ת"ת תפארת הגר"א, ברוקלין, ניו יאָרק.

•

מחבר הספרים:

„אוצר התורה" ; „אוצר היהדות" ; „דיני ישראל ומנהגיו" ; „התורה והמצוה" ; „הדת והחנוך" ; „דבר הלכה" ; „חגים וזמנים" ; „הגדה של פסח עם מאמרים והערות" ; „פסח" ; „חג הפסח" ; „ספר המזוזה" עם „אור המצות" ; „קונטרס ההלכה" ; „יסודי היהדות" ; „שלחן ערוך לתלמידים" ; „ספר הקדיש" ; „ספר הדרשות; „קרית ספר"; „ספירה"; „הלכות דעות להרמב"ם עם באור רחב מדעי"; „סדור בית תפלה עם מאמרים, פירושים והערות" ; והרבה ספרים בכת"י בהלכה, אגדה, דרוש, מחקר, חכמת היהדות, ספרי חנוך ולמוד. מי שהיה עורך הירחונים „דגל ישראל", „מורה הדרך", „השומר" ועוד.

•

ניו יאָרק, שנת תרצ"ה.

משניות אין אידיש

•

ערשטער טייל

מסכתא ברכות, פרק א׳

•

איבערזעצט און ערקלערט

פון

הרב שמריהו ליב הורוויץ

דער רב פון דער

שוהל און תלמוד תורה תפארת הגר״א, ברוקלין, ניו יאָרק.

•

העברעאישער טעקסט מיט נקוד, גענויע איבערזעצונג; אויספיהרליכער פירוש אין העבראיש און אין אידיש; אָפּהאַנדלונגען וועגען משנה, קריאת שמע, כהונה און כהנים, תרומה, ציצית, פקוח נפש, סכנה און אַנדערע ענינים; קורצע ביאָגראַפיעס און אינפאָרמאַציע וועגען די תנאים; וואָס די גמרא זאָגט; לומדישע און וויסענשאַפטליכע ערקלערונגען; נוסחות; ציונים; הלכה ברורה; הערות; מקורים אין ש״ס און פוסקים; מאַראַל, מוסר און עטיק; די באַדייטונג פון תפלות און ברכות.

•

ניו יאָרק, 1934

MISHNA IN YIDDISH

By

RABBI S. L. HURWITZ

NEW YORK

1934

—o—

Copyright, 1934, by
RABBI S. L. HURWITZ
1350 Eastern Parkway,
Brooklyn, N. Y.

המדפיס א. רעכטמאן, 42 איסט 23טע סטריט, ניו יארק, נ. י.

אינהאַלט:

פאָרוואָרט — 7

די משנה — 11

דער סדר הקבלה — 13

הקדמה — 14

ספר המשנה וערכו החנוכי — 17

מסדר המשנה — 18

קריאת שמע — 21

כהנים און כהונה — 22

תרומה — 23

אינהאלט פון משנה א׳ — 25

משנה א׳ (פירוש) — 27

שאלות — 28

די ערשטע משנה (פירוש) — 29

וואָס די גמרא זאָגט — 31

הערות צו דער ערשטער משנה — 32

הלכה ברורה — 34

אינהאַלט און הלכה פון צווייטער משנה — 36

משנה ב׳ (פירוש) — 38

שאלות — 39

די צווייטע משנה — 40

הערות צו דער צווייטער משנה — 41

וואָס די גמרא זאָגט — 42

הערה — 43

אינהאלט פון דריטער משנה — 44

משנה ג׳ (פירוש) — 45

שאלות — — — — — — — — — — — — — — 46
די דריטע משנה (פירוש) — — — — — — — — — 47
וואָס די גמרא זאָגט — — — — — — — — — — — 48
הערות צו דער דריטער משנה — — — — — — — 48
סכנה, זעלבסטמאָרד און פקוח נפש — — — — — — 49
אינהאַלט און הלכה ברורה פון דער פערטער משנה — — 51
משנה ד׳ (פירוש) — — — — — — — — — — — 53
שאלות — — — — — — — — — — — — — — 53
די פערטע משנה (פירוש) — — — — — — — — — 54
וואָס די גמרא זאָגט — — — — — — — — — — — 55
הערות — — — — — — — — — — — — — — 56
די גדולי הפוסקים וועגען דעם ערשטען פסוק פון ק״ש 60
אינהאַלט און הלכה פון דער פינפטער משנה — — — 62
משנה ה׳ (פירוש) — — — — — — — — — — — 63
שאלות — — — — — — — — — — — — — — 63
די פינפטע משנה (פירוש) — — — — — — — — — 64
וואָס די גמרא זאָגט — — — — — — — — — — — 65
הערות — — — — — — — — — — — — — — 65
די תנאים:
רבי אליעזר — — — — — — — — — — — — 69
רבן גמליאל — — — — — — — — — — — — 70
רבי יהושע — — — — — — — — — — — — 71
בית שמאי ובית הלל — — — — — — — — — 72
רבי טרפון — — — — — — — — — — — — — 74
רבי אלעזר בן עזריה — — — — — — — — — 75
בן זומא — — — — — — — — — — — — — — 76
קריאת שמע וערכה בששה סדרי משנה — — — — — 77
הכהן והכהונה בישראל — — — — — — — — — 80
כהן גדול — — — — — — — — — — — — — — 85
כהן משוח — — — — — — — — — — — — — — 86
מאָראַל, עטיק, מוסר אין משנה — — — — — — — 88

פאָרוואָרט

נאָכ'ן תנ"ך, נאָך די הייליגע שריפטען (כתבי הקדש) קומט די משנה, וועלכע איז די תורה שבעל פה. די נשמה פון דער תורה ליגט באהאלטען אין משניות. די משנה איז דער גייסטיגער אייביגער אוצר פון פאָלק, די געדאנקען, געפיהלען, געזעצען, מאָראל און נשמה פון פאָלק, דער רעליגיעזער לעבען, קולטור, די דינים און הלכות — דאָס אַלעס ליגט באהאלטען אין דער משנה. די משנה איז געשריבען אין אַ וואונדערבארען גלענצענדען העברעאישען סטיל, אין אַ גוטע ריינע העברעאישע שפּראַך. די משנה דאַרף און קען ערציהען דאָס פאָלק. איז אָבער דער אומגליק, וואָס דאָס פאָלק איז דערווייטערט געוואָרען פון דעם קאָלאָסאַלען, קולטורעלען פאָלקס-אוצר, פון דער משנה, ווייל דאָס פאָלק קען ניט די העברעאישע שפּראַך אין וועלכער די משנה איז געשריבען. און אום צו ערמעגליכען, אַז דאָס פאָלק זאָל קענען שעפּען זיינע ידיעות פון דעם הייליגען קוואַל פון דער משנה איז נויטיג צו איבערזעצען די משנה אין דער שפּראַך פון פאָלק, אין אידיש. ניט „עברי-טייטש", נאָר אַ פאָלקס-טימליכער, ליטעראַרישער אידיש, וואָס אפילו דער מאָדערנער איד, וועלכער לייענט די מאָדערנע ליטעראַטור און ער וויל זיך באַקענען מיט זיין אייגענע אָריגינעלע ליטעראַטור, די משנה, זאָל ער האָבען די מעגליכקייט, אַ דאַנק די איבערזעצונג, צו קענען לערנען און שטודירען די משנה און באַקאַנט ווערען מיט די תורה שבעל פה.

מיר גיבען די משנה מיט נקודות, מיט סימני הפסק, מיט אַ קורצען פירוש אין העברעאיש, וועלכער איז דייטליך און איז געבויט אויף די בעסטע מפרשים פון דער משנה, מיט פּעדאַגאָגישע פּראַגען, וואָס איז זעהר נוצליך פאַר'ן העברעער, ווי אויך פאַר די לעהרער און ערציהער פונ'ם נייעם דור, צו ערמעגליכען זיי צו לערנען די משנה מיט זייערע תלמידים.

די משנה איז איבערזעצט אין אידיש מיט אַ פירוש, וועלכער ער־קלערט די ווערטער און דעם ענין פון דער משנה, און וועלכער ענטהאַלט אויך קורצע באַמערקונגען איבער גרויסע וויכטיגע ענינים און אידישע וויסענשאַפט (חכמת ישראל).

די משנה, וועלכע ווערט יעצט ארויסגעגעבען מיט אונזערע פירושים, ערקלערונגען, איבערזעצונג, אין א גאנץ נייער מעטאדע, וועט זיין זעהר נוצליך פאר די אלע חברות פון משניות אויף דער גאנצער וועלט, וועלכע האבען צו טאן מיט די ווערטער און טייטשען פון דער משנה, אבער ניט מיט די ענינים און טיפע אלזייטיגע ידיעות. יעצט אבער וועט דער רבי פון יעדע חברה משניות, ווי אויך די לערנער אליין, האבען די מעגליכקייט צו פארטיפען זייערע ידיעות און ציהען דעם פולען נוצען וואס דיזער ספר וועט זיי געבען, ווייל מיין צוועק איז מיט דיזע שווערע, קאלאסאלע און הייליגע ארבייט מיינע צו מרביץ תורה זיין ביי אידען, אז דער לערנער זאל פארשטעהן וואס ער לערענט, און פארטיפען זיך אין זיין לערנען דורך דיזע פירושים און הערות.

דא האבען מיר אויך קורצע ביאגראפישע ערקלערונגען וועגען די וויכטיגסטע פערזענליכקייטען, וועגען די תנאים וואס ווערען דערמאנט אין משנה. אפילו אין דעם ערשטען פרק משניות, וועלכער ווערט יעצט געדרוקט, קומען אריין קורץ-געפאסטע ביאגראפיעס און נויטיגע אינפארמאציע וועגען די תנאים רבי אליעזר, רבן גמליאל, ר' יהושע, בית שמאי ובית הלל, ר' טרפון, ר' אלעזר בן עזריה, בן זומא, און דורכלערנענדיג די זעקס סדרים משניות וועט דאך דער לערנער באקענען זיך מיט אלע תנאים, וואס מיינט אן אוצר פון ידיעות.

ווען איך וועל זוכה זיין צו דרוקען די אלע זעקס סדרים משניות מיט די אלע פירושים, הערות און מאמרים, וועלכע איך האב זיך אנגע-צייכענט, וועט דאס זיין די ערשטע און גרעסטע ענציקלאפעדיע אויף משניות וואס אידען האבען ווען געהאט. ליידער האב איך נישט די פינאנציעלע מעגליכקייטען צו דרוקען אלע סדרים צוזאמען, און בין געצוואונגען צו דרוקען דערווייל דעם ערשטען פרק, מיט דער האפענונג אז חובבי תורה וועלען מיך ערמוטיגען און מעגליך מאכען צו פארט-זעצען מיין הייליגע ארבייט.

בעפאר יעדע משנה קומט דער אינהאלט פון דער משנה וועלכעס איז פעדאגאגיש און נוצליך פאר'ן תלמיד און לערנער, און א פירוש אין העברעאיש, א אידישע איבערזעצונג, מיט א פירוש אין אידיש, און ציונים, וועלכע צייכענען אן פאר'ן לערנער, וואו צו איינקוקען וועגען דעם ענין אין ש"ס בבלי, ירושלמי, ספרא, ספרי, מכילתא, מדרשים, ילקוטים, זוהר. און אויך הלכה, די מקורים פון הלכה אין רמב"ם, סמ"ג, טור, שו"ע און אין פארשידענע שאלות ותשובות. עס געפינען זיך דא אויך די פארשידענע נוסחאות און גרסאות פון משנה פון פארשידענע

דרוקען. פאר מבינים איז דאָס א וויכטיגער ענין. (זעה דרכי המשנה, פון דעם בעל „עץ חיים" כלל ג', און גופי הלכות אות ק"ב ואות שצ"ט, און כללי הגמרא למהר"י קארו על הליכות עולם, יבין שמועה דף ק"א). און אמאָל פאסירט אז דער רמב"ם אין זיין פירוש אויף משנה נעמט אָן איין גירסא, און אין זיין יד החזקה אנאַנדער גירסא (כנסת הגדולה א"ח דף קס"א, ע"ג אות כ"ז בכללים בדרכי הפוסקים).

וואָס די גמרא זאָגט, איז א וויכטיגע אָפּטיילונג, וועלכע גיט איבער מיט א גענויע איבערזעצונג פון דער גמרא אלעס וואָס האָט א שייכות צו דער משנה, אזוי אז ווען דער לערנער וועט דורכגעהן די ששה סדרי משנה מיט אָט די אלע פירושים און הערות און וועט וויסען וואָס די גמרא זאָגט אויף יעדע משנה, וועט ער ווערען באמת א בקי בש"ס.

און דאָרט וואו עס איז ניטאָ קיין גמרא ווי, למשל, די צעהן מסכות פון סדר זרעים, פאה, דמאי, כלאים, שביעית, תרומות, מעשרות, מעשר שני, חלה, ערלה, ביכורים און אנדערע מסכתות, וועל איך ברענגען פון וואָס איך האָב געזאַמעלט קלאַסיפיצירט און רעדאַגירט די מאמרים פון די חז"ל אין גאַנץ ש"ס בבלי, מכילתא, תורת כהנים, ספרא, ספרי, סדר עולם, פסיקתא, מדרשים און תוספתות, וועלכע האָבען א נאָהענטע שייכות צו די ענינים פון יענע מסכתות וואו קיין גמרא איז ניטאָ.

די מאמרים און הערות וועלכע ווערען דאָ געדרוקט ענטהאַלטען אַן אוצר פון ידיעות אפילו פאר'ן למדן, און עס איז א נוצליכער ספר פאר'ן אָנפאַנגער, פאר'ן לעהרער, פאר דעם רבי פון חברה משניות, פאר דעם מאָדערנעם משכיל און פאר יעדען בן תורה, און ווען עס וועלען אָפּגעדרוקט ווערען די ששה סדרי משנה (אויב איך וועל זוכה זיין דערצו) וועט דאָס זיין א לעבעדיגער קולטורעלער אוצר, א קוואַל פון וועלכען די דורות וועלען שעפּען תורה און חכמה, און די משנה וועט ווערען דאָס אייגענטום פון דאָס גאַנצע אידישע פאָלק.

די מאָראַל, עטיק, מוסר פון משנה, וועלכעס ווערט דאָ פארעפּענט־ליכט, און וועלכעס צייגט אז אין דער משנה געפינט זיך שפּייז פאר דער נשמה פון יעדען אידען, וועט, האָפענטליך, זיין נוצליכער מאַ־טעריאַל פאר די דרשנים, מטיפים און רעדנער פון פאָלק, וועלכע וועלען וויסען ווי צו מאַכען געברויך פון אָט די משנה מוסר פאר די ברייטע מאַסען פון פאָלק.

פאר די לעצטע 35 יאָהר פון מיין לעבען וואָס איך בין רב אין פארשידענע אידישע קהלות און רייד פון דער בימה צו טויזענטער

אידען פון אַלע שיכטען פון פאָלק, און האלט לעקציעס פון צייט צו צייט אויף פארשידענע טעמאס, אויף דעם געביט פון תורה און אידישע וויסענשאַפט, האָב איך זיך זעהר פיל מאָל באנוצט מיט די זעקס סדרים משניות פון וועלכע איך האָב געשאַפען פאָרטרעגע וועגען מאָראַל און מוסר היהדות. מיינע חברים, די רבנים און דרשנים פון אידישען פאָלק, וועלען קיין חרטה ניט האָבען, ווען זיי וועלען זוכען מוסר אין די ששה סדרי משנה, ווייל „הפך בה והפך בה דכולא בה".

איך טו תפלה מיט מיין גאַנצען הארצען צו גאָט, צום בורא עולם, ער זאָל מיר העלפען פאַרעפענטליכען מיין ארבייט, צו אָפּדרוקען מיינע פירושים, באורים, מאמרים, הערות אויף גאַנץ ששה סדרי משנה, צו קענען מרביץ תורה זיין ביי אידען, און זאָל דערלעבען זעהן ווי דאָס אידישע פאָלק קערט זיך אום צוריק צו זיין אַלטען הייליגען קוואַל: צו תורה שבכתב און תורה שבעל פה, אויף זיין אייגענעם הייליגען באָדען, אין זיין אַלט-נייע הייליגע לאַנד, ארץ ישראל. עס זאָל זיין ארץ ישראל לעם ישראל על פי תורת ישראל.

שמריהו ליב הורוויץ.

ה' תמוז, תרצ"ד.

די משנה

פון משה רבנו ביז אונזער הייליגען רבי רבי יהודה הנשיא, דער מחבר פון משנה, האָט מען ניט פאַרפאַסט אַ ספר פון וועלכען מען זאָל לערנען תורה צום פאָלק, נאָר אין יעדען דור, דער ראש בית דין, אָדער דער נביא, וועלכער האָט געלעבט אין יענעם דור, האָט פאַרשריבען, פאַר זיך אַליין, די הלכה וועלכע ער האָט געהערט פון זיינע רביים, און פלעגט דאָס לערנען צום פאָלק אויסווענינ. און אָט אַזוי פלעגט יעדערער פאַר זיך פאַרשרייבען די ערקלערונגען און הלכות פון דער תורה ווי ער פלעגט דאָס הערען. און אויך פון אַלעס וואָס מען האָט מחדש געווען אין יעדען דור, דורך געוויסע לאָגישע וועגען און מעטאָדען, דורך די שלש עשרה מדות, און אויך וועלכע עס איז געקומען די הסכמה און באַשטעטיגונג פון דעם בית דין הגדול. אָט אַזוי האָט זיך תמיד געפיהרט. ביז עס איז געקומען רבנו הקדוש, ר׳ יהודה הנשיא, דער מחבר פון משנה, און ער האָט געזאַמעלט אַלע הלכות, שמועות, דינים, ביאורים, פירושים, וועלכע ער האָט זיך אָנגעהערט וואָס מען האָט איבערגעגעבען פון משה רבנו אָן און דאָס וואָס דער בית דין פון יעדען דור האָט געשטודירט און געלערנט, אין דער גאַנצער תורה. און פון אַלעס וואָס ער האָט אָנגעזאַמעלט האָט ער מחבר געווען דעם ספר המשנה, און האָט דאָס געלערנט צו די אידישע געלערנטע פון זיין צייט און אויך צום גאַנצען פאָלק, און אַלע האָבען דאָס פאַרשריבען, און מען האָט דאָס געלערנט אין יעדען פלאַץ און דאָס האָט געבראַכט אַז די תורה שבעל פה זאָל נישט פאַרגעסען ווערען פון אידען.

נאָר אַזאַ הייליגע עטישע פערזענליכקייט און אַזאַ גרויסער טיפער דענקער ווי ר׳ יהודה הנשיא איז געווען, האָט געקענט צונויפשטעלען אַזאַ גרויסען קאָלאָסאַלען בנין ווי די משנה איז. די אַרבייט איז געווען אומגעהייער שווער צו קלייבען, פאַרגלייכען, רעדאַגירען און קלאַסיפי־צירען די אַלע הלכות משניות פון פאַרשידענע נוסחאות, און שאַפען דערפון אַ גרויסען הייליגען בנין פאַר׳ן כלל ישראל.

ער האָט קלאַסיפיצירט די משניות לויט זייער אינהאַלט און האָט איינגעטיילט אין זעקס טייל (חלקים) און יעדען חלק האָט ער גערופען סדר, און יעדער „סדר" אין באַזונדערע מסכתות. דער ערשטער סדר איז — סדר זרעים, וועלכער באַהאַנדעלט איבערהויפט די אַגראַר־געזעצען (כלאים, פאה, שמיטה, ערלה, תרומות ומעשרות א. ז. וו.). דער צווייטער — סדר מועד, באַהאַנדעלט יום טובים. דער דריטער — סדר נשים, פאַמיליען־רעכט (יבום, חליצה, כתובה, קדושין, גטין א. ז. וו.). דער פערטער — סדר נזיקין, ציוויל און קרימינאַל רעכט. דער פינפטער — סדר קדשים, קרבנות, הקדש א. ד. ג. און דער זעקסטער — סדר טהרות, היגיענע און סאַניטאַרע געזעצען. אַט די אַלע סדרים האָט ער איינגעטיילט אין באַזונדערע מסכתות, יעדע מסכת איינגעטיילט אין פרקים, און יעדען פרק אין משנות.

די מסכתות זיינען ווי פאָלגט:

סדר זרעים: ברכות, פאה, דמאי, כלאים, שביעית, תרומה, מעשר ראשון, מעשר שני, חלה, ערלה, בכורים. צוזאַמען געפינען זיך אין סדר זרעים עלף (11) מסכתות.

סדר מועד: שבת, עירובין, פסחים, שקלים, יומא, סוכה, ביצה, ראש השנה, תענית, מגילה, מועד קטן, חגיגה. צוזאַמען — צוועלף מסכתות.

סדר נשים: יבמות, כתובות, נדרים, נזיר, גיטין, סוטה, קדושין. צוזאַמען — זיבען מסכתות.

סדר נזיקין: בבא קמא, בבא מציעא, בבא בתרא, סנהדרין, מכות, שבועות, עדיות, עבודה זרה, אָבות, הוריות. צוזאַמען — אַכט מסכתות (די דריי בבות רעכענען זיך פאַר איין מסכת).

סדר קדשים: זבחים, מנחות, חולין, בכורות, ערכין, תמורה, כריתות, מעילה, תמיד, מדות, קנים. צוזאַמען — עלף מסכתות.

סדר טהרות: כלים, אהלות, נגעים, פרה, טהרות, מקואות, נדה, מכשירין, זבים, טבול יום, ידים, עוקצין. צוזאַמען — צוועלף מסכתות.

דער צאָהל פון אַלע מסכתות איז — איין און זעכציג (61) און פרקים משניות — פינף הונדערט און דריי און צוואַנציג (523).

דער סדר הקבלה

אונזער הייליגער רבי, דער מחבר פון משנה, ר׳ יהודה הנשיא, האט מקבל געווען פון זיין פאטער ר׳ שמעון. ר׳ שמעון פון זיין פאטער רבן גמליאל (ר״ג דיבנה). רבן גמליאל פון זיין פאטער רבי שמעון. רבי שמעון פון זיין פאטער רבן גמליאל הזקן. ער פון זיין פאטער ר׳ שמעון, און ער פון זיין פאטער הלל און אויך פון שמאי. הלל און שמאי פון שמעיה ואבטליון. זיי פון יהודה ושמעון. און זיי האבען מקבל געווען פון יהושע בן פרחיה און נתאי הארבלי, און זיי פון יועזר און יוסף בן יוחנן, און זיי פון אנטיגנוס, און ער פון שמעון הצדיק, און ער פון עזרא הסופר. עזרא פון ברוך בן נריה. ער פון ירמיה הנביא. ירמיה פון צפניה. צפניה פון חבקוק. חבקוק פון נחום. נחום פון יואל. יואל פון מיכה. מיכה פון ישעיה. ישעיה פון עמוס. עמוס פון הושע. הושע פון זכריה. זכריה פון יהוידע. יהוידע פון אלישע. אלישע פון אליהו הנביא. אליהו פון אחיה. אחיה פון דוד. דוד פון שמואל. שמואל פון עלי. עלי פון פנחס. פנחס פון יהושע. יהושע פון משה רבנו. משה רבנו פון גאט אליין. קומט אויס אז אלע האבען מקבל געווען פון גאט ברוך הוא.

אט די זיינען דאס די הויפט חכמים און נביאים פון אלע דורות, און מיט זיי אין יעדען דור הונדערטער טויזענטער אידישע געלעהרטע, וועלכע האבען געלערענט פון זיי און מיט זיי, וועלכע האבען מקבל געווען די תורה איינער פון צווייטען די תורה, וועלכע איז אונזער לעבען.

הקדמה

הלשון העברית היא לשון יהדותי, שורש נשמתי, מהות חיי, בה נדבקתי, ולכל בה חיי רוחי, מימי נעורי עד היום הזה. בעדה נלחמתי עם רבים, נהגתי לשון זו, לשון התורה והמשנה, לשון הפוסקים, המוסר, לשון ספרות ישראל הקדושה העתיקה, — בכל בתי הת"ת הגדולים שהייתי מנהיג ומנהל. אלפים ורבבות תלמידים דברו עברית, וגם אני בדרשותי מעל הבמה, הנני נוהג לפעמים לדבר אל העם עברית, בתור דמונסטרציה, ובתור מחאה לאלה שחושבים כי הלשון מתה. בקצרה, התאהבתי בלשון עברית, לשון התורה, בכל לבי ונפשי. ובכל זה מוכרח אני לגשת הפעם למפעל לאומי גדול ורב ערך מאד, להסברת דברי המשנה ועניניה — בלשון יהודית מדוברת, או כמו שקוראים לה היום — **אידיש**. מפני כי רוצה אני לעשות את דברי המשנה לקנין האומה, שלא רק יחידי סגולה, למדנים ויודעים את הלשון העברית, אלא כל קורא נאור, המוכשר ומסוגל ללמוד ולעיין בענין עיון דק, יהא מוכשר על ידי תרגומי ופירושי והסברת הענינים לעמוד על דברי המשנה, היצירה היותר גדולה אחרי כתבי הקודש, לקיים מה שנאמר: וכל בניך למודי ה'.

ודע נא, כי אינני הראשון במחנה ישראל שמוכרח להביא קרבן על מזבח העם, ולפנות לעזרת שפה אחרת בשביל טובת העם. בא נא וראה, הנה ספר נפלא לפניך — **שאלתות דרב אחאי גאון**, שכולל קע"א שאלתות או דרשות בהלכה ואגדה עפ"י סדר הפרשיות, ספר שאיננו רק הלכות פסוקות, אלא מוסר את דברי ההלכה במקורם בתלמוד, הוא מעין תמצית התלמוד, וכל גדולי הפוסקים הראשונים הזכירו את שמו ביראת הכבוד, ונכתב — לא בעברית, אלא בלשון הארמית הרגילה בזמן ההוא.

ספר „הירושה" לרבנו סעדיה גאון כתוב ג"כ ערבית באותיות עבריות, וכולל הלכות פסוקות מסודרות עפ"י מקצעותיהן. וזה רבנו הגדול רבנו סעדיה גאון הלא משל במכמני הלשון העברית וכתב ספר על הלשון ודקדוק העברי. ולא עוד אלא שתרגם את התנ"ך לערבית, וחשב את תרגומו זה להעבודה היותר פוריה וחשובה בחייו, ובחתימת תרגומו

על תהלים הוא אומר כי יקוה כי עבודתו זאת תכפר על כל עונותיו, ובזכותה יהפכו לו העונות לזכיות, והיא תביאהו לחיי העוה"ב.

רב האי גאון כתב ספר „מקח וממכר" בו ידבר בששים שערים מכל עניני מקח וממכר, כתבו בלשון ערבית, ונעתק ללשון התלמוד ע"י רבנו יצחק בר ראובן הברצלוני, בעל „שערי שבועות". המחבר אמנם מתנצל בהקדמתו על שכתב את הספר בלשון ערבי „לבני אותו הלשון, לפי שלא היו מבינים כל כך בלשון רז"ל".

רב שמואל בר חפני, הגאון האחרון מסורא, כתב הרבה ספרים בדינים והלכות בערבית. ר' חפץ בן יצליח כתב ספר המצוות בערבית, והקדמונים מזכירים את הלכותיו וסומכים עליהם. הרי"ף (תשובות הרי"ף 109), ר' יצחק אבן גואת (שערי שמחה דף ס"ג), בעל העטור (דף ל"ב), הסמ"ג (מצוה מ"ח), מהר"ם מרוטנברג (תשובות מהר"ם מרוטנברג דף ר"נ), הרמב"ם (בתשובותיו „פאר הדור" ק"ע), ספר ראב"ן (ל'), אור זרוע על ב"ק (כ"ח) וגם הרמב"ם כתב ספרים בערבית. פירוש המשנה שלו — בלשון ערב, וספר המצות להרמב"ם נכתב ג"כ בערבית, שפה שהרבה מחכמי ישראל לא הבינוה. אבל לטובת העם היה זקוק לכתוב בלשון שבה דברי רוב אנשי האומה, וכן הדין בנוגע להרבה מחכמי ישראל.

והנה תורתנו הקדושה תרגמו להרבה לשונות, בזמן הגאונים רצו אחדים להשתמש בתרגום ערבי, אך רב נטרונאי גאון התרה בהם שלא יחליפו את „תרגום החכמים" (מפתח לתשובות הגאונים, מיללער, 166), אבל תרגום אונקלוס, תרגום יונתן בן עוזיאל, ותרגום ירושלמי הם מקובלים ומקודשים באומה. ויש תרגום יוני של עקולס, תרגום היוני של שבעים זקנים, תרגום הוואלגאטא, והעתקה סורית שהיא הפשיטתא, ויש ג"כ העתקה של הקראים בלשון ישמעאל ומנדלסון וסיעתו העתיקו את התנ"ך ללשון אשכנזית, והחכם שד"ל לאיטלקית, ונתרגם ג"כ באנגלית, ברוסית, וכמעט בכל השפות והלשונות שבעולם, ולפני המלחמה העולמית נעתקו ונתרגמו ששה סדרי משנה ברוסיה בהסכמת הרבנים, וכבר נעתקה ללשון רומית ונדפסה עם הפנים ועם פירוש הרמב"ם והרע"ב בששה כרכים (אמשטרדם, 1698—1703) ועם נקודות בהעתקה אשכנזית (באותיות עבריות) ע"י יאכט, ועם העתקה איטלקית ע"י ויטוריו קשטיליונו, והעתקה חדשה באשכנזית ע"י האפמאן ובאנעט, שיצאו ממנה איזה חלקים ולא נגמרה עדיין (1913).

עבודה מרובה נשקעה בבאור עניני המשנה ופירושיה, והרצאת הענינים, שנעשה, נסדר ונערך על ידי באופן חדש לגמרי בעזרת האל הנותן ליעף כח, ואני תפלה: כשם שזכיתי להתחיל בעבודה זו כן אזכה לסיים ולגמור את עבודתי זו, עבודת חיי, ושתהא המשנה נחלת העם כלו, מקטן ועד גדול, ישוטטו רבים, ותרבה הדעת, והרחמן יזכנו למה שיעד לנו, אז תפקחנה עיני עורים, העם ההולכים בחשך ראו אור גדול אור המשנה, שהיא אור היהדות, המאירה את דרך התורה, ואור הנשמה, נשמת עם ישראל.

שמריהו ליב הלוי הורוויץ.

ניו יארק, ה' תמוז, תרצ"ד.

ספר המשנה וערכו החנוכי

המשנה היא היסוד לתורה שבעל פה, והיא היא התורה שבעל פה. וכדאי להביא כאן מאמרים אחדים יקרי ערך בדברי חז״ל למען הראות עד כמה יוצרי התלמוד, אבות התורה התלמודית, העריצו, הוקירו, והכירו את המשנה. כך אמרו: א״ר יהודה ב״ר שלום, בקש משה שתהא המשנה בכתב, וצפה הקב״ה שהאומות עתידין לתרגם את התורה ולהיות קוראין בה יונית, ואומרים אנו הם ישראל, ואנו בניו של מקום, וישראל אומרים אנו הם בניו של מקום, אמר הקב״ה איני יודע, אלא מי שהמסטורין שלי בידו, הוא בני. אמרו לו מה הם המסטורין שלך? אמר להם זו משנה (פסיקתא רבתי פ״ה).

בקש משה שתהא המשנה בכתב וכ׳ א״ל הקב״ה למשה תן להם מקרא בכתב ומשנה על פה (תנחומא כי תשא ל״ד, עיין שמו״ר פט״ז).

פעם אחת הייתי מהלך בדרך, מצאנו אדם אחד ובידו מקרא ולא משנה, א״ל רבי: מקרא ניתן מהר סיני ולא משנה, אמרתי לו, בני, שניהם מפי הגבורה נאמרו, משל למלך שהיו לו שני עבדים ונתן לזה קב חטים ואגודה פשתים, ולזה ג״כ, הפקח שבהן נטל הפשתן וארג מפה ומחטים עשה סולת ואפאה וסדרה על השלחן ופרס עליו המפה, והטפש לא עשה ולא כלום (תנא דבי אליהו זוטא פ״ב).

כמה הלכות נאמרו לו למשה מסיני וכולן משוקעות במשנה (ירושלמי פאה פ״ב, ד׳).

כי בתחבולות תעשה לך מלחמה (משלי כ״ד), במי אתה מוצא מלחמתה של תורה? במי שיש בידו חבילות של משנה (סנהדרין מ״ב). ואמרו: לעולם ישקיע אדם עצמו במשניות (ויק״ר פכ״א), לעולם הוי רץ למשנה יותר מן הגמרא (ב״מ ל״ג), ואמרו: משנה עמוד ברזל (ויק״ר פכ״א, ה׳), נמשלה מקרא כמים, ומשנה כיין, וגמרא כקונדיטין (מס׳ סופרים, פי״ד, ז׳).

ורבי יהודה הנשיא בסדרו את המשניות עשה מהדורא אחר מהדורא (ב״מ מ״ה, ע״ז נ״ב) בידעו עד כמה נחוץ להזהר בדברי המשנה הקדושים ויקרים עד מאד. והגאון האלהי בעל עשרה לבושים ז״ל כתב (לבוש התכלת סי׳ נ׳) המשנה היא פירוש על המקרא, והגמרא היא פירוש

על המשנה (עיין מס' סופרים פט"ז ה"ח, רש"י חגיגה י', תוס' ביצה י"א בד"ה ושוין, משמרת כהונה לר"ח דילארה ז"ל סדר טהרות אות מ', בנין אריאל למהר"ש ז"ל פ' האזינו) ועיין בכוזרי (מאמר ג', ל"ט).

ור' יהודה הלוי אומר: „וחבר רבי המשנה בשנת תק"ל לשטרות, והוא שנת ק"ן לחורבן בית שני. אחר חמש מאות ושלשים שנה להפסק הנבואה וכו' והשתדלו במשנה כהשתדלותם בתורה, מחברים אותה וסדורה ומספר סדריה ופרקיה והלכותיה, והזהרם בשמועות וכו' ונתגלגל בה מצחות הלשון העברית, מה שאיננו נגזר מלשון המקרא הרבה, אבל קצור דבריה ויופי חבורה ונוי ערכה יכלול אופני הענינים עם הפסק, בלי ספק בענין שיראה המעיין בעין האמת כי בשר ודם יקצר מחבר כמותה אלא בעזר אלהי, ואין שונא אותה אלא מי שאינו מבינה ולא מתעסק בלמודה וקריאתה וכו' וכו', אלה מעט מהרבה כטפה מן הים מן הראיות של מעלת שמועות המשנה" (כוזרי ג', ס"ז, ועיין שם סימן כ"ט).

—o—

מסדר המשנה

וכבר כתב הרמב"ם בהקדמת פירוש המשנה כי רבנו הקדוש שחבר אותה היה יחיד בדורו, ואחד בזמנו, איש שנמצאו בו כל החמודות והמדות הטובות עד שזכה בהם אצל אנשי דורו לקרותו רבנו הקדוש, ושמו יהודה, והיה בחכמה ובמעלה בתכליתם כמו שאמרו (גיטין נ"ט) מימות משה רבנו ועד רבי לא ראינו תורה וגדולה במקום אחד, והיה בתכלית החסידות והענוה והרחקות התענוגים, כמו שאמרו גם כן (סוטה מ"ט) משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא, והיה צח לשון ומופלג מכל האדם בלשון הקדש, עד שהחכמים ע"ה היו לומדים פירוש מה שנשתבש עליהם מאותיות המקרא, מדברי עבדיו ומשרתיו, וזה מפורסם בתלמוד (ר"ה כ"ו) והיה לו מן העושר וההון ורחב היכולת מה שנאמר בו אהורייריה דרבי הוה עתיר משבור מלכא (ב"מ פ"ה) וכן הרחיב הוא על אנשי החכמה ומבקשיה, ורבץ תורה בישראל, ואסף ההלכות ודברי החכמים והמחלוקת המקובלות מימות משה רבנו עד ימותיו וכו', עכ"ל.

והנה הגאון המובהק ר' יהודה ליווא ב"ר בצלאל, הידוע בשם מהר"ל מפראג כותב על הערך החנוכי הגדול של המשנה וז"ל „בדורות הראשונים נתנו גבולות ועתים לחנך נער עפ"י דרכו, בן חמש למקרא, בן עשר

למשנה, בן ט"ו לתלמוד, והגדילו חכמים את הנער לפי טבעו, בן חמש למקרא וכו' ואז יתחיל במשנה וכו' וכאשר כלה מלאכת הקדש במשנה, **שהוא היסוד הגדול ועמוד ברזל לכל התורה**, כאשר יקרב אל התלמוד, אז יוכל לבנות מגדל ראשו בשמים, והכל על היסוד הקיים הוא **המשנה**"... (**גור אריה** על התורה, פרשה ואתחנן).

והגאון הזה מוסיף ואומר: אנחנו בני עורון השכל רוצים לקנות התורה ועוזבים המשנה, מפני שבטבע האדם חפץ בתלמוד, יותר כשהוא חדוד ופלפול... ולכן בארו חכמים ענשן (סנהדרין צ"ט א') כי דבר ה' בזה וכו', רבי נתן אומר כל מי שאינו משגיח על המשנה, והן הן מעשה הדור הזה, שאין אחד משגיח על המשנה, בחשבו שלא יקרא רבי רק ע"י התלמוד... וכבר התחלתי להדריך בני אדם שיתנו ללמוד בניהם משנה תחלה ואחר כך כל סדרי הלמוד שגדרו חז"ל בדרכי התורה, **ולא עמדה לי וכו'**, זהו הנהגת הדור השפל ופחות ההולכים בדרכי עקלקלות ומפסידין שכר הגדול המיועד למשנה, כמו שאמרו במדרש (ויק"ר פ"ז) אין הגליות מתכנסות אלא בזכות משניות (תפארת ישראל, פרק נ"ו).

וגם הגאון ר' **אפרים לונטשיץ** בעל „עוללות אפרים", ועוד, מותח בקורת קשה עד מאד על דרכי החנוך בדורו וגם הוא קורא להורות את המשנה ומבאר את נחיצותה (בחתימת ספרו „עמודי שש") וכן הגאון החסיד ר' **ישעיהו הורוויץ** בספרו „שני לוחות הברית" ומצוה ללמוד עם התלמידים תחלה „**משניות כולם מן שתא סדרי משנה שנונים בע"פ, ואחר כך התלמוד**". וכן בצואת ר' יעקב הורוויץ אחי בעל השל"ה מצוה על למוד משניות בכל יום. וכן בצואת הגאון ר' **שעפטיל** בן השל"ה בעל „ווי העמודים" והוא כותב „חי ראשי בזכרי נחתכו בני מעי, בעברי מפרנקפורט לפוזנא הלכתי דרך הים ועברתי את ק"ק **אמסטרדם**, ומצאתי שמה אנשים חשובים והרבה ת"ח, והייתי בבתי מדרשות שלהם, ראיתי **שהקטנים לומדים המקרא מבראשית עד לעיני כל ישראל**, ואחר כך כל העשרים וארבע, **ואחר כך כל המשניות, וכשנעשה גדול אז מתחיל ללמוד גמרא** וגדלו והצליחו וגם עשו פרי, ואנכי בכיתי על זה, למה לא יעשה כן בארצנו?! (ווי העמודים, עמוד התורה, פרק ה').

והנה הגאון המפורסם ר' **יאיר חיים בכרך** בעל שו"ת „חות יאיר" כותב ג"כ „למוד המשניות הוא מובחר, שירגיל אדם את בנו וכו' שילמד עמו רבו פרק אחד משניות בכל יום, ובפרקים הארוכים והחמורים חצי פרק, וישניה שיחזור תמיד עליהם בלי התרשלות, ובקל יוכל לסבל זה עם

למוד גפ"ת"... ובני הגר"א מווילנא כותבים על אביהם בהקדמתם לבאורו על שו"ע או"ח כי הוא ז"ל „הזהיר להיות בקי בכל כ"ד ספרים עם הנקודות והטעמים עם חכמת הדקדוק, אחר צוה להיות ששה סדרי משנה שגורים בפיו עם כללות פירושיה המפורסמים, ועל צבאה דיל גרסותיה הנכונות... אחר כך הזהיר על דרכי העיון בים התלמוד". והגאון ר' יעקב מליסא מחבר הספר המפורסם „נתיבות המשפט" והרבה ספרים אחרים כותב ג"כ בצואתו לבניו „והיה לכם שעור קבוע בכל יום למקרא ומשנה". ובהרבה בתי ספר ביחוד באיטליה הנהיגו ללמד את המשנה בתור למוד בפני עצמו, והצליחו! ובפסק של רב ר' יצחק פורמיגיני אב"ד ור"מ דק"ק טריאסטי, מצוה ללמוד מקרא תחלה ואח"כ לשנת העשר „אז למודם יהיה להיות בקיאים במשניות ובפירושם עם רע"ב ורש"י, עד שחמש שנים יהיו בקיאים בכל הששה סדרים" עכ"ל. וגם הרב ר' חיים אברהם ישראל אב"ד דאינקינה פוסק ואומר „ובהגיע תור בן עשר למשנה חייב ללמדו כיצד סדר משנה עם פירושה ששה חדשים או שנה תמימה, כל חד לפום חורפיה".

הנה גאוני התורה אלה, אנשי הרוח, קברניטי האומה, הבינו והרגישו את הערך החנוכי הגדול של למוד המשנה, זה עמוד ברזל לחומת היהדות, ומי יתן והנהיגו המנהלים והמורים למוד זה בבתי הת"ת והישיבות, והצילו את נפש התלמידים, והיו לברכה בישראל.

ועל ערכה של המשנה בפרט עמד ה„פרשנדתא" הגדול רש"י ז"ל באמרו במס' סנהדרין פרק „היו בודקין" „כי בתחבולות תעשה לך מלחמה, א"ר אחא ב"ר חנינא א"ר אסי א"ר יוחנן, במי אתה מוצא מלחמתה של תורה? במי שיש בידו חבילות חבילות של משנה, פירש רש"י ז"ל „מלחמתה של תורה — הוראותיה ולעמוד על בוריה ועל עקרה, לא כאדם המחודד ומפולפל ובעל סברא ולא למד משניות ובריתות הרבה, כי מהיכן יתגלה לו הסוד? אלא לבעל משניות הרבה, שאם יצטרך לו טעם בכאן ילמדנו מתוך משנה אחרת, או אם יקשה לו דבר על דבר, יבין מתוך משניות שבידו הא מני? פלוני הוא! ששמענוהו במקום אחר אומר כך" עכ"ל.

ספר המשנה זהו הספר הקדוש שצריך להיות ספר למוד בכל בתי הישיבות ובכל בתי הת"ת, בכל בתי כנסיות ובתי מדרשות ובכל בית בישראל, והיה נחלת האומה כלה.

קריאת שמע

קריאת שמע, וועלכע ענטהאלט דעם געדאנק אז עס איז דא נאר איין גאט אויף דער וועלט, ברענגט אריין הייליגקייט און ריינקייט אין אונזער אידיש לעבען. דערפאר לייענען מיר שמע ווען מיר לעגען זיך שלאפען, ווען מיר שטעהען אויף פון שלאף און אויך ווען מיר געהען אין וועג. און אין די לעצטע מינוטען פון לעבען, פאר'ן טויט, צו יציאת נשמה, זאגען מיר: „שמע ישראל": אז ווען דער איד איז גוסס איז ער דאן מודה אין יחוד, אז עס איז נאר דא איין אלמעכטיגער גאט.

ווען מען לייענט דעם ערשטען פסוק פון שמע ישראל, איז מען זיך נוהג ארויפלעגען די האנד אויף די אויגען, פארמאכען די אויגען, אום מען זאל נישט טראכטען און נישט קוקען אויף קיין זאך אין לעבען, און קאנצענטרירען אלע געדאנקען און אלע חושים פונ'ם אידען נאר אויף דעם הויפט־געדאנק — אז גאט איז איינער!

די אידישע געשיכטע איז רייך אין מיליאנען קדושים, הייליגע מארטירער, וועלכע האבען זיך מוסר נפש געווען פאר יודענטום, האבען פארגאסען דעם לעצטען טראפען בלוט על קדוש השם, זיינען געגאנגען צום טויט ווי צו א קאנצערט און זיינען געשטארבען מיט שמע ישראל אויף זייערע ליפען.

די דריי פרשיות פון קריאת שמע ענטהאלטען דעם הויפט אינהאלט, דעם תמצית, פון די עשרת הדברות, און אונזערע חכמים זאגען אז די צעהן געבאט (עשרת הדברות) זיינען דער עיקר פון קריאת שמע (ירושלמי, ברכות, פרק א' הלכה, ה').

איינער פון די גרעסטע פוסקים, דער רמב"ם, זאגט: מען דארף לייענען שמע ווייל זי ענטהאלט יחוד השם, די איינהייט פון גאטהייט. די ליבשאפט צו גאט און די פליכט פון לערנען תורה, וואס זיי זיינען די הויפט פרינציפען פון אידישקייט (רמב"ם, הלכות קריאת שמע, פרק א', הלכה ה'). און דער שולחן ערוך זאגט: ער זאל לייענען קריאת שמע מיט גרוים כוונה, מיט שרעק, מיט א הייליגע ציטערניש. (שלחן ערוך, אורח חיים, סימן א' א'). און זעה וואס דער רעליגיעזער פילאזאף רבנו בחיי הספרדי זאגט וועגען קריאת שמע אין זיין בא־רימטען עטיש־פילאזאפישען ספר „חובות הלבבות".

כהנים און כהונה

דער כהן פלעגט טאָן די עבודה ביי די קרבנות אין משכן און נאָכהער אין בית המקדש. זיין אויפגאַבע און פליכט איז געווען אָפּגעבען זיך מיט קרבנות און מיט קטורת. ווען דער משכן איז געגרינדעט געוואָרען זיינען ערוועהלט געוואָרען אהרן און זיינע קינדער וועלכע שטאַמען פון שבט לוי אַז זיי זאָלען זיין די געטליכע כהנים, און נאָכהער אין יעדען דור דער יעניגער וועלכער שטאַמט פון כהנים. און על פי רוב דער כהן, וועלכער איז געזאַלבט געוואָרען מיט דעם שמן המשחה, האָט ער געטראָגען אויף זיך דעם גרויסען טיטעל כהן גדול (דער גרויסער כהן). דער כהן גדול איז געווען די קאָפּ פון פאָלק, דער צווייטער צו איהם האָט זיך גערופען כהן משנה, וויצע כהן, און אין דער תלמודישער און משנה שפּראַך — סגן הכהן אָדער סגני כהונה. די איבעריגע כהנים האָבען זיך גערופען סתם כהנים, אָדער כהן הדיוט (פּראָסטער כהן). די כהנים פלעגען זיין אָנגעטאָן אין ספּעציעלע קליידער לויט זייער מדרגה און לויט זייער עבודה. דאָס רופט זיך בגדי כהונה. און עס קען ניט פונקציאָנירען אַ כהן גדול סיידען דורך די ערלויבעניש פון אַ סנהדרין וועלכע באַשטעהט פון 71 מיטגלידער, און מען זאַלבט דעם כהן גדול נאָר ביי טאָג (ירושלמי, סנהדרין, פרק ב').

די קליידער פון אַ כהן הדיוט זיינען 4: א) כתנת (העמדעל); ב) מכנסים (הויזען); ג) מגבעות (אַ היטעל); ד) אבנט (אַ גאַרטעל), און די גאָלדענע קליידער פון אַ כהן גדול זיינען אַכט: די פיר פון אַ כהן הדיוט, און עס קומט צו דער א) מעיל, ב) אפוד, ג) חשן, ד) ציץ (אין אַ שפּעטערע טייל וועט זיין אַן אויספיהרליכע באַשרייבונג פון אָט די בגדים). די בגדי לבן (ווייסע בגדים) זיינען די 4, וואָס דער כהן גדול טוט אין זיי די עבודה אום יום כפור — כתונת, מכנסים, אבנט, מצנפת — אַלע שנעע ווייס, ריין און זעהר זויבער, געמאַכט פון פשתן (פלאַקס) און דער צבור, דאָס פאָלק, דאַרף באַזאָרגען די בגדי כהונה, און ווען אַ יחיד איז מנדב אַ בגד דאַרף ער זיין נדבה איבערגעבען צום צבור (קהל), ניט צום כהן.

נאָר פאַרצייטען איז די געטליכע דינסט, די עבודה, געווען אין די הענט פון די בכורים (די ערשט געבוירענע), און אַזוי האָט גאָט אָנגעזאָגט צו משה רבנו: קדש לי כל בכור — הייליג צו מיר אַלע ערשט־

געבוירענע (שמות י"ג, י"ב), נאָר ווען די בכורים האָבען געזינדיגט מיט דעם עגל הזהב, זיינען זיי אַלס עבודה זרה דינער פּסול געוואָרען פון כהונה. און די לוים, וועלכע האָבען ניט געדינט עבודה זרה, זיי, די לוים, האָבען דאַן פאַרנומען דעם פּלאַץ פון די בכורים (במדבר ג' י"א), און פון דער צייט ווען מען האָט אויפגעשטעלט דעם משכן האָבען די כהנים פון שבט לוי פאַרנומען דעם פּלאַץ פון דער עבודה.

אויך היינט זיינען די כהנים, די הייליגע פּריווילעגירטע קלאַס אין פאָלק, ביי יעדע הייליגע רעליגיעזע צערעמאָניע און מצוה פאַרנעמען די כהנים דעם ערשטען פּלאַץ. ווען מען לייענט אין שוהל אין דער תורה פאַר'ן פאָלק דאַרף מען דעם כהן געבען די ערשטע עליה, ער ווערט אויפגערופען צו דער תורה דער ערשטער. ווען מען עסט צוזאַמען און עס קומט בענשען מיט א מזומן, דאַרף דער כהן בענשען. און אויך ביי א בעסערען חלק קומט דעם כהן פריהער פון אַלעמען (מועד קטן, דף כ"ח).

די כהנים אפילו היינט צו טאָג דאַרפען זיי זיך היטען ניט מטמא זיין זיך צו א טויטען, ניט אריינגעהן דאָרט וואו א טויטער ליגט, און א כהן טאָר ניט געהן אויפ'ן בית הקברות (סעמעטערי) ווי מען זאָגט: „מה לכהן בבית הקברות", ווי קומט א כהן אויף א בית הקברות?! די כהנים בענשען דאָס פאָלק ביים דוכן, און פּדיון הבן (אויסלייזען דעם ערשט־געבוירענעם זוהן) איז זיך נוהג אויך היינט, און דער כהן באַקומט פאַר פּדיון הבן פינף שקלים (א געגויע אויספיהרליכע באַשריי־בונג וועגען כהונה, פּדיון הבן און נשיאת כפּים וועט קומען אין איינעם פון די קומענדע חלקים).

—— o ——

תרומה

אין דער צייט ווען דאָס אידישע פאָלק האָט געלעבט אויף זיין איינענעם באָדען, אין ארץ ישראל, און אידען האָבען זיך באַשעפטיגט מיט ערד־אַרבעט, איז דער איד געוועזן מחויב צו געבען א טייל פון זיינע ערד־פּראָדוקטען צום כהן. דאָס האָט זיך גערופען **תרומה** — אָפּגע־שיידט א מתנה צום כהן. אפילו דער לוי האָט אויך געדאַרפט געבען תרומה צום כהן, דאָס האָט זיך גערופען **מעשר מן המעשר**, פון דעם

מעשר וואָס דער לוי האָט באַקומען פון פאָלק, האָט ער געדאַרפט געבען תרומה צום כהן. אין דער תורה ווערט אָבער ניט דערמאָנט וויפיל דער ישראל דאַרף געבען תרומה. עס איז ניטאָ אין דער תורה דער שעור פון תרומה. זיינען געקומען די אידישע געלעהרטע פון תלמוד, די חכמים, און האָבען באַשטימט אַ שעור פאַר תרומה. דער יעניגער וואָס גיט תרומה איין טייל פון פערציג באַזיצט ער עין יפה, אַ גוטע אויג, אַ גוטהאַרציגער תרומה ביישטייערער. דער מיטעלער געבער — איינס פון פופציג. דער יעניגער אָבער וואָס גיט תרומה איינס פון זעכציג איז אַ שלעכטער געבער, ער באַזיצט עין רעה, אַ שלעכטע אויג, ניט קיין פאַר־גינער (מסכת תרומות, פרק ב׳ משנה ג׳).

די פליכט פון געבען תרומה צום כהן, אַט די מצוה געפינט זיך אין דער תורה: „וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם וכ״ו ראשית דגנך תירושך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו״ (דברים י״ח ג׳—ד׳): דאָס פאָלק מוז אויפהאַלטען דעם כהן, וועלכער האָט זיך אינגאַנצען אויסגע־טאָן פון דער וועלט, און לעבט אַ הייליגען לעבען, ער געפינט זיך נאָר אין בית המקדש, און טוט די עבודה פון פאָלק, און איז דער גייסטיגער הייליגער פאָלקס־לעהרער. איינס פון פופציג פון תבואה און פרוכט, וואָס דער ישראל גיט דעם כהן, דאָס איז — תרומה גדולה, און דאָס וואָס דער לוי גיט צום כהן מעשר מן המעשר דאָס רופט זיך תרומת מעשר. און די תבואה, פון וועלכע מען האָט ניט אָפגעשיידט תרומה, רופט זיך טבל, און מען טאָר דאָס ניט עסען. די תבואה, פון וועלכע מען האָט יאָ אָפגעשיידט תרומה, רופט זיך די תבואה מתוקן, און עס רופט זיך אויך חולין, ניט ווי תרומה וועלכע איז קדש. וואָבעדיגקייט און הייליגקייט טאָר ניט געמישט ווערען צוזאַמען, ווען תרומה ווערט אויסגעמישט מיט חולין איז דאָס — מדומע (צומישט).

דער פרעמדער, ניט אַ כהן, טאָר ניט עסען קיין תרומה. דאָס איז זעהר אַ שטרענגער פאַרבאָט פון דער תורה: „וכל זר לא יאכל קדש״. ווען ער עסט קומט איהם מלקות. אַ כהן, ווען ער ווערט טמא, טאָר ער אויך ניט עסען קיין תרומה (רמב״ם, פרק ז׳, הלכה א׳). דער כהן, וואָס עסט תרומה, דאַרף מאַכען אויסער די ברכה וואָס פאַסט פאַר׳ן מאכל אויך די ספּעציעלע תרומה ברכה ווי פאָלגט: „אשר קדשנו בקדושתו של אהרן, וצונו לאכול תרומה״, „דער רבונו של עולם האָט אונז כהנים געהייליגט מיט די קדושה פון אהרן הכהן און האָט אָנגעזאָגט צו עסען תרומה״ (רמב״ם, סוף פרק ט״ו).

אינהאַלט פון משנה א׳

די צייט פון קריאת שמע אין אבענד איז ווען די שטערען באווייזען זיך אויפ׳ן הימעל. דאָס איז די זעלבע צייט ווען די כהנים וועלכע זיינען געוואָרען טמא (אומריין) און האָבען זיך נאכהער טובל געווען און זיינען אריין עסען תרומה. אזוי ווי די תורה זאָגט אז ווען די זון געהט אונ־טער (הערב שמש) און דער כהן ווערט ריין מעג ער דאַן עסען פון קדשים: „ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים״.

רבי אליעזר מיינט אז מען מעג לייענען קריאת שמע ביי נאַכט ביז די ענדע פון די ערשטע אשמורה (די נאַכט ווערט איינגעטיילט אין דריי טייל, און יעדער טייל ווערט אָנגערופען אשמורה), דאָס מיינט ביז א דריטעל חלק פון דער נאַכט, ווייל רבי אליעזר ערקלערט אז דאָס וואָס די תורה זאָגט צו לייענען קריאת שמע „בשכבך״ — מיינט דאָס ווען מענשען געהען שלאָפען. רבן גמליאל אָבער מיינט אַנדערש. ער טייטשט אויס דעם וואָרט פון דער תורה „ובשכבך״: די צייט ווען מענשען שלאָפען, און דאָס איז די גאַנצע נאַכט. די חכמים ווידער זיינען ניט איינשטימיג מיט רבי אליעזר און ניט מיט רבן גמליאל און זיי זאָגען אז מען מעג לייענען קריאת שמע ביז האַלבע נאַכט.

רבן גמליאל׳ס קינדער זיינען אמאָל געקומען פון א חתונה שפעט נאָך האַלבע נאַכט און זיי האָבען נאָך ניט געלייענט קריאת שמע. האָבען זיי נישט געוואוסט צי שפעט נאָך האַלבע נאַכט דאַרף מען לייענען קריאת שמע? זיי, די קינדער פון רבן גמליאל, האָבען גוט געוואוסט, אז דער דין איז ניט ווי רבי אליעזר און ניט ווי זייער פאָטער רבן גמליאל, נאָר דער דין איז ווי די חכמים זאָגען: ביז האַלבע נאַכט, ווייל עס איז א כלל אין גאַנץ ש״ס אז ווען יחידים האָבען א דעבאַטע אין ענינים פון הלכה מיט א רבים בלייבט דער דין ווי די מאַיאָריטעט, די רבים. ווייל — יחיד ורבים הלכה כרבים. און די חכמים זיינען דאָך די רבים. דערפאַר טאָר מען ניט לייענען קריאת שמע שפעטער פון האַלבע נאַכט. רבן גמליאל׳ס קינדער אָבער האָבען ניט געוואוסט אויף זיכער צו די חכמים האָבען געמיינט נאָר ביז האַלבע נאַכט און נישט שפעטער, אָדער

לכתחלה דארף מען לייענען ביז האלבע נאכט, בדיעבד אבער מעג מען לייענען שפעטער אויך. האבען זיי געפרעגט זייער פאטער רבן גמליאל, וואס זאלען זיי יעצט נאך האלבע נאכט טאן? זאלען זיי לייענען קריאת שמע אדער ניין? רבן גמליאל האט זיי געזאגט, אז אויב דער מארגענ־שטערען איז נאך ניט אויפגעגאנגען זיינען זיי מחויב לייענען קריאת שמע נאך האלבע נאכט, אפילו נאך די חכמים נאך, ווייל דאס וואס די חכמים האבען געזאגט אז מען דארף לייענען קריאת שמע נאר ביז האלבע נאכט איז דאס נאר לכתחלה, ניט בדיעבד, ווייל ווען מען זאל זאגען אז די צייט פון קריאת שמע איז א גאנצע נאכט, וועט דער מענש קלערען: איך האב נאך גענוג צייט פאר לייענען קריאת שמע, און דערווייל וועט ער עסען און לעגען זיך שלאפען און ער וועט קיין קריאת שמע ניט לייענען, איז גלייכער ער זאל לייענען וואס פריהער, אבער די חכמים האלטען אויך — ערקלערט רבן גמליאל — אז די צייט פון קריאת שמע איז א גאנצע נאכט ביז עס צייגט זיך אויפ'ן האריזאנט דער מארגענ־שטערען.

משנה א׳

מֵאֵימָתַי קוֹרִין אֶת־שְׁמַע בְּעַרְבִית? מִשָּׁעָה שֶׁהַכֹּהֲנִים נִכְנָסִים לֶאֱכוֹל בִּתְרוּמָתָן עַד־סוֹף הָאַשְׁמוּרָה הָרִאשׁוֹנָה, דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, עַד־חֲצוֹת. רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, עַד שֶׁיַּעֲלֶה עַמּוּד הַשָּׁחַר. מַעֲשֶׂה שֶׁבָּאוּ בָנָיו מִבֵּית הַמִּשְׁתֶּה, אָמְרוּ לוֹ, לֹא קָרִינוּ אֶת־שְׁמַע, אָמַר לָהֶם, אִם לֹא עָלָה עַמּוּד הַשַּׁחַר חַיָּבִין אַתֶּם לִקְרוֹת. וְלֹא זוֹ בִּלְבַד, אֶלָּא כָּל־מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמִים עַד חֲצוֹת מִצְוָתָן עַד־שֶׁיַּעֲלֶה עַמּוּד הַשָּׁחַר. הֶקְטֵר חֲלָבִים וְאֵבָרִים מִצְוָתָן עַד־שֶׁיַּעֲלֶה עַמּוּד הַשָּׁחַר. וְכָל־הַנֶּאֱכָלִים לְיוֹם אֶחָד מִצְוָתָן עַד־שֶׁיַּעֲלֶה עַמּוּד הַשָּׁחַר. אִם כֵּן לָמָּה אָמְרוּ חֲכָמִים עַד־חֲצוֹת? כְּדֵי לְהַרְחִיק אֶת־הָאָדָם מִן הָעֲבֵרָה.

ציונים — מגילה כ׳, מכילתא דר״י פ׳ בא, פסחים ס״ח, תענית ב׳, ילקוט ואתחנן תתל״ז, נחמיה אלף ט׳, תוספתא ערכין פ״ג, תורת כהנים פ׳ צו פי״ב, נזיר ב׳, עירובין פ׳, ק״ד, ביצה מ׳, ר״ה ט״ו, סוכה כ״א, מ״א, קדושין ס״ט, ערכין י״ד, ילקוט אמור תרל״ה.

הלכה — רמב״ם פ״א מהלכות ק״ש ה׳ ט׳ ופ״ז מהלכות תרומות. סמ״ג עשין י״ח, טוש״ע, או״ח סימן רל״ה סעיף א׳, תשובת הרשב״א סימן מ״ז.

גרסאות — **מאימתי** ובדפוס וויניציא **מאמתי**. **בערבית** ובדפוס נאפולי **בערבין** — **האשמורה** ובדפוס נאפולי **האשמורת** — **מעשה** — בדפוס נאפולי נחלקת משנה זו לג׳ משניות וכאן רשום סימן ב׳ — **שבאו** — כן בדפוס נאפולי ובדקדוקי סופרים, אבל בדפוס וויניציא **ובאו** וכ״ה בפי׳ הרע״ב שם ובמשנה בגמרא. **בלבד** — בדפוס וויניציא **אמרו**. **מה** — בדפוס נאפולי לא גרסינן מה. **אדם** — ובד״ס **את האדם** וכן בפירוש הרע״ב.

פירוש

חובה על כל אדם לקרות שמע בערב ובבקר מפני שכתוב בתורה (דברים ל׳) „ודברת בם וכו׳ בשכבך ובקומך" והחכמים קבעו כאן בדיוק זמן שכיבה וקימה אימתי. **מאימתי** — מאיזו שעה, **משעה שהכהנים וכו׳** סימן שניתן בזמן שביהמ״ק היה קים. כהנים שנטמאו וטבלו אין יכולים לאכול בתרומה עד הערב שמש, דהיינו צאת הכוכבים, וזהו תחלת זמן ק״ש. **עד סוף** — גמר זמן ק״ש הוא עד סוף וכו׳. **האשמורה**

הראשונה — שליש הראשון של לילה, שהלילה נחלק לג' אשמורות (שופטים ז', י"ט). **עד חצות** — הלילה. **עמוד השחר** — הוא האור הנוצץ בפאת מזרח שעה וחומש קודם עלית השחר. **מבית המשתה** — של חתונה. **ובאו בניו** של ר"ג קודם עלות השחר. **לא קרינו** — מחמת טרדה בשמחת מצוה. **חייבים אתם** — לדברי הכל, שלא נחלקו חכמים עלי אלא לכתחלה. **ולא זו בלבד** — דברי מסדר המשנה. **הקטר חלבים וכו'** — חלבים של קרבנות. **ואברים** — של עולת תמיד של בין הערבים. **מצותן** — מן התורה רשות להעלותם על המזבח כל הלילה. **וכל** — הקדשים. **הנאכלים ליום אחד** — כגון תודה חטאת ואשם וכיוצא בהם, שהם נאכלים ליום ולילה, זמן אכילתן עד שיעלה עמוד השחר וכשאוכלים אחר כך הם נותר, והעונש הוא — כרת. **למה אמרו** — בקצת אלו. **כדי להרחיק את האדם מן העבירה** — שלא ידחה עד שעה אחרונה, ויעבור זמן ק"ש, או שלא יאכל נותר.

שאלות

מתי התחלת זמן קריאת שמע של ערבית? עד מתי זמן קריאתה לדעת ר' אליעזר? מדוע? ולדעת ר"ג עד מתי? איך הוא מפרש „ובשכבך"? מה אומרים החכמים? במה נסתפקו בניו של רבן גמליאל? מה השיב להם אביהם? ההלכה כמי? מתי יוצאים ידי חובת קריאת שמע של ערבית גם אחר עלות השחר? מה לא יאמר כשקורא אז ק"ש?

די ערשטע משנה

פון ווען אָן דאַרף מען לייענען שמע אין אבענד? פון דער צייט ווען די כהנים מעגען אריינקומען עסען זייער תרומה, ביז צו די ענדע פון דעם ערשטען משמר; אַזוי זאָגט רבי אליעזר. די חכמים אָבער זאָגען: ביז האַלבע נאַכט. רבן גמליאל זאָגט: ביז עס געהט אויף דער מאָרגענשטערן. האָט זיך אַמאָל געטראָפן אַז זיינע קינ־דער זיינען געקומען פון אַ הויז וואו מען פראוועט שמחות (פון אַ חתונה) און האָבען איהם געזאָגט: מיר האָבען נאָך ניט געלייענט

פירוש

קריאת שמע — אַ וויכטיגע מצוה פון די תרי"ג מצות, וועלכע באשטעהט פון דריי פרשיות; שמע, והיה אם שמע און ויאמר; אין משנה און אין דער גמרא ווערט דאָס אָבער אָנגערופען אויפ'ן נאָמען פון דער ערשטער פרשה: שמע. כהנים, וועלכע זיינען טמא געוואָרען, מעגען אריינקומען אין בית המקדש ערשט נאָכדעם ווי זיי האָבען זיך טובל געוועןן און די זון איז שוין אונטערגעגאַנגען. משמר — אַ טייל פון דער נאַכט. רבי — איז דער טיטעל וואָס ווערט געגעבען אין דער גמרא צו די לעצטע תנאים און ערשטע אמוראים. רבן — איז אַ העכערער טיטעל ווי רבי, עס ווערט געגעבען צו אַ נשיא אָדער ראש ישיבה. דער טיטעל „רבן" איז געגעבען געוואָרען צו ר' יוחנן בן זכאי און ר' גמליאל הזקן. בכלל איז דער טיטעל „רבי" פאַר אַ תנא און „רב" פאַר אַן אמורא. ר' יהודה הנשיא איז געווען באַקאַנט אונטער דעם טיטעל „רבי" סתם, ניט דערמאָנענדיג זיין ערשטען נאָמען. די לעצטע אמוראים האָבען געהאַט דעם טיטעל „מר", „חבר", „חכם" — מאָרגענשטערן — די רויטקייט וואָס באַווייזט זיך אויפ'ן האָריזאָנט בעפאָר עס הויבט אָן צו

קיין שמע. האָט ער צו זיי געזאָגט: אויב דער מאָרגענשטערען איז נאָך ניט אויפגעגאַנגען זיינט איהר מחויב צו לייענען. און ניט נאָר דאָ אַליין, נאָר אומעטום וואו די חכמים האָבען געזאָגט „ביז האַלבע נאַכט" איז די מצוה דערפון ביז דער מאָרגענשטערען געהט אויף; דאָס דעמפּפען (פאַרברענען) פון חלב און גלידער איז זייער מצוה ביז עס געהט אויף דער מאָרגענשטערען, און אַלץ וואָס מוז געגעסען ווערען דעם זעלבען טאָג, איז די מצוה דערפון ביז עס געהט אויף דער מאָרגענשטערען. טאָ פאַרוואָס האָבען די חכמים געזאָגט: „ביז האַלבע נאַכט"? כדי צו דערווייטערען דעם מענשען פון אַן עבירה.

פירוש

טאָגען. געקומען — נאָך האַלבע נאַכט. די מצוה דערפון — די צייט ביז וואַנען מען מעג אָדער מען מוז עס טאָן. חלב — די פעטס פון די קרבנות. חלב איז פאַרבאָטען צו עסען (ויקרא ז' כ"ד) און די חלב פון דער בהמה וואָס איז פאַרבאָטען דאַרף מען פאַרברענען אויפ'ן מזבח (ויקרא ח' ט"ז), און אפילו די קראים וועלכע לייקענען אין תורה שבעל פה האָבען גע'אסר'ט עסען די אליה צוליב דעם חלב (כוזרי, מאמר ג', סימן ל"ה). גלידער — פון אַ קרבן עולה. זייער מצוה — צו פאַר־ברענען עס. דעם זעלבען טאָג — דהיינו די קרבנות וואָס ווערען אָנ־גערופען חטאת, אשם, תודה א. א. וו. איז די מצוה דערפון — צו עסען דאָס, מאָרגענשטערען — און דאָס וואָס איז ביז דאַמאָלסט ניט געגעסען געוואָרען ווערט אָנגערופען נותר און מען טאָר דאָס מער ניט עסען (ויקרא י"ט ו'). אַן עבירה — דערמיט וואָס מען גיט איהם אַ קירצערע צייט וועט ער דאָס טאָן אין דער ריכטיגער צייט און וועט ניט אָפּלעגען אויף שפּעטער און ער וועט ניט קומען צו דער עבירה פון עובר זמן זיין פון קריאת שמע.

וואָס די גמרא זאָגט

דער תנא וואָס פרעגט: פון ווען אָן דאַרף מען לייענען שמע אין אָוונט, באַציהט זיך אויף אַ פסוק אין דער תורה, וואו עס שטעהט געשריבען (דברים, ל״ז) „בשכבך ובקומך", זאָלסט לייענען קריאת שמע ווען דו לעגסט זיך שלאָפען און ווען דו שטעהסט אויף. איז דאָך אַ באַוויז, אַז עס איז אַ חוב צו לייענען שמע. דערפאַר פרעגט ער: ווען איז די צייט פון לייענען שמע? און ער ענטפערט: פון דער צייט אָן וואָס די כהנים מעגען אריינקומען עסען זייער תרומה. דאָס איז די צייט ווען די שטערען קומען ארויס.

די ברייתא זאָגט: פון ווען אָן מעג מען לייענען שמע אין אָוונט? פון דער צייט אָן וואָס דער אָרעמאַן וועלכער פאַרמאָגט ניט צו קויפען ליכט און דערפאַר איילט ער זיך צו עסען זיין אבענד־ברויט כל זמן עס איז נאָך אַ ביסעל ליכטיג, ווען ער קומט אריין אין זיין הויז עסען זיין ברויט מיט זאַלץ. דער אָרעמאַן און דער כהן האָבען דעם זעלבען שעור. דאָס איז — ווען די שטערען קומען ארויס. נאַכהער אָבער פיהרט אוים די גמרא, אַז דער אָרעמאַן און דער כהן האָבען נישט דעם זעלבען שעור (צייט, טערמין).

ביז צום סוף פון משמור — רבי אליעזר זאָגט: די נאַכט האָט דריי משמורים, און ביי יעדען משמור זיצט דער קדוש ברוך הוא און ברומט ווי אַ לייב וועגען זיין הייליגער וואוינונג (בית המקדש) וואָס איז חרוב געוואָרען.

אין אַ ברייתא ווערט געלערענט: רבי יוסי האָט דערצעהלט: אמאָל בין איך געוועזן אונטערוועגענס און איך בין אריינגעגאַנגען אין איינע פון די חורבות פון ירושלים כדי צו דאַווענען. איז געקומען אליהו הנביא, צו גוטען דערמאָנט, און האָט אויף מיר געוואַרט ביי דער טיר ביז איך וועל ענדיגען דאַווענען. נאָכדעם ווי איך האָב געענדיגט דאַ־ווענען, רופט ער זיך אָן צו מיר: שלום עליכם, רבי! האָב איך איהם געענטפערט: שלום עליכם, רבי ומורי! פרעגט ער מיך: מיין קינד, צו וואָס ביזטו אריינגעגאַנגען אין דער דאָזיגער חורבה? ענטפער איך איהם: צו דאַווענען! פרעגט ער מיך: פאַרוואָס האָסטו ניט געדאַ־ווענט אויפ׳ן וועג? ענטפער איך איהם: ווייל איך האָב מורא געהאַט טאָמער וועלען די פאַרבייגעהערס מיך מפסיק זיין. זאָגט ער צו מיר:

האַסטו געדאַרפט דאַוונען אַ קורצע תפלה (די תפלה „הביננו", וועלכע אַנטהאַלט די צוועלף מיטעלסטע ברכות פון שמונה עשרה). האָב איך דאַמאַלסט דריי זאַכען פון איהם געלערענט: איך האָב געלערענט, אַז מען טאָר ניט אַריינגעהן אין אַ חורבה. אַז מען מעג דאַוונען אין וועג. און אַז ווען מען דאַוונט אין וועג מעג מען דאַוונען אַ קורצע תפלה. פרעגט ער מיך ווידער: מיין קינד, וואָס פאַר אַ קול האַסטו געהערט אין דער דאָזיגער חורבה? האָב איך איהם געענטפערט: איך האָב געהערט אַ בת־קול וואָס ברומט ווי אַ טויב און זאָגט: וועה איז צו די קינדער וואָס צוליב זייערע זינד האָב איך חרוב געמאַכט מיין הויז און פאַרברענט מיין פּאַלאַץ און האָב זיי פאַרטריבען צווישען די אומות. רופט ער זיך אָפּ: ניט נאָר איצט אַליין זאָגט דער בת־קול אַזוי, נאָר דריי מאָל יעדען טאָג זאָגט ער דאָס. און יעדען מאָל ווען אידען קומען אַריין אין די שוהלען און בתי מדרשים און ענטפערען „יהא שמיה רבה מברך", זאָגט דער רבש"ע: וואויל איז געווען דעם קעניג, וואָס מען האָט איהם אַזוי געלויבט אין זיין הויז (בית המקדש). וואָס האָט אַ פאָטער וואָס האָט פאַרטריבען זיינע קינדער? און וועה איז צו די קינדער, וואָס זיינען פאַרטריבען געוואָרען פון דעם פאָטער'ס טיש.

—o—

הערות צו דער ערשטער משנה

רש"י זאָגט: דערמיט וואָס מיר לייענען שמע אין שוהל פאַרנאַכט בעפאָר די שטערען געהען אַרויס זיינען מיר ניט יוצא אונזער חוב צו קריאת שמע, נאָר דערמיט וואָס מיר לייענען שמע פאַר'ן שלאָף אין בעט זיינען מיר יוצא, און דאָס וואָס מיר לייענען שמע אין שוהל איז נאָר כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. בעפאָר מען שטעלט זיך תפלה טאָן זאָל מען פריהער לייענען עטליכע פרשיות פון דער תורה, און דאָס איז קריאת שמע. און אָט די ווערטער פון רש"י געפינען זיך בפירוש אין ירושלמי, ברכות. און אַזוי זאָגט אויך דער ריב"א אין הרי"ץ גיאת, און אַזוי שרייבט רב עמרם ז"ל אַז פאַר'ן שלאָף אין בעט בעפאָר מען לייענט קריאת שמע דאַרף מען מאַכען אַ ברכה: אשר קדשנו במצותיו וצונו על קריאת שמע.

רבנו תם אָבער האַלט ניט מיט זיי, ווייל קריאת שמע אין בעט פאַר'ן שלאָף לייענט מען נאָר די ערשטע פרשה, און רבנו תם זאָגט דער

עיקר איז די קריאת שמע פון שוהל, און דאס וואס מען לייענט אין שוהל שמע נאך בעפאר די שטערען געהען ארויס איז דערפאר ווייל מיר האלטען ווי ר׳ יהודה וועלכער זאגט (ברכות כ״ו), אז די תפלה פון מנחה איז ביז „פלג מנחה״, דאס איז א שטונדע און א פערטעל בעפאר נאכט, און פון דאן אן פאנגט זיך שוין אן נאכט ביי קריאת שמע. און דאס וואס דער ירושלמי זאגט אז זיי פלעגען לייענען קריאת־שמע כדי תורה זאל קומען בעפאר תפלה, איז ניט אז זיי פלעגען לייענען קריאת שמע מיט איהרע ברכות, נאר זיי פלעגען לייענען נאר די ערשטע פרשה, שמע, אזוי ווי מיר זאגען אשרי פאר מנחה. און מען איז געווען געצוואונגען לייענען אין שוהל קריאת שמע בעפאר די שטערען געהען ארויס, ווייל דער עולם קומט אין שוהל דאוונען מנחה און ווען מען לייענט ניט קריאת שמע און מען דאווענט ניט מעריב בעפאר די שטערען געהען ארויס, וואלט יעדערער אוועק אהיים באלד נאך מנחה און עס וואלט געווען שווער זיי זאלען קומען נאך א מאל צו מעריב, דערפאר האט דער עולם זיך נוהג געווען צו לייענען שמע און דאווענען מעריב בעפאר די שטערען געהען ארויס, כאטש באמת טאר מען ניט לייענען שמע בעפאר די שטערען ווייזען זיך אין הימעל.

און מען האט געפרעגט א שאלה ביי רב האי גאון ז״ל — ווען דער עולם דאווענט מעריב און לייענט שמע נאך בעפאר די שטערען געהען ארויס, און מען קען בשום אופן ניט מאכען אז זיי זאלען ווארטען ביז יציאת הכוכבים, איז ווי איז גלייכער, צי מען זאל דאווענען מעריב בצבור, צוזאמען מיט דעם עולם, און שמע זאל מען לייענען נאר דאמאלסט ווען די שטערען וועלען ארויסגעהן, אדער ניט דאווענען בצבור און ווארטען מיט מעריב און קריאת שמע ביז די שטערען וועלען זיך ציינען? און רב האי גאון האט געענטפערט אז ווען מען קומט פארנאכט אין שוהל און דער עולם דאווענט מעריב בעפאר די שטערען זיינען ארויס, זאל מען דאווענען מיט זיי מעריב, און ווען ער וועט קומען אהיים זאל ער דאן לייענען קריאת שמע צוזאמען מיט די ברכות פון שמע (רא״ש).

דער מהרש״א פרעגט א קשיא אויף תוספות, וועלכער פרעגט אויף דער גמרא וואס זאגט אז די צייט פון קריאת שמע אין אבענד איז ווען דער ארעמאן געהט אריין עסען זיין ברויט. פרעגט תוספות: און דער ארעמאן, ווען וועט ער דאווענען? זאגסט דאך אז די צייט פון זיין עסען איז די צייט פון קריאת שמע, אבער ווי נאר עס קומט די צייט פון קריאת שמע טאר מען דאך ניט אנפאנגען עסען וואו מען זאל אפריהער ניט

דאַווענען? אויף דיזער קשיא פון תוספות פרעגט דער מהרש"א: וואָרום פרעגט ניט תוספות ווי אַזוי קען דער כהן עסען תרומה ווען מען דאַרף לייענען קריאת שמע? מען טאָר דאָך דאַן ניט עסען? און דער מהרש"א פאַרענטפערט די קשיא מיט דעם אַז דאָס וואָס די משנה זאָגט משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן, איז דער פשט אַז דאַן מעגען זיי עסען תרומה, זיי זיינען מעהר ניט טמא, אָבער געווים טאָרען זיי ניט אָנפאַנגען עסען בעפאָר קריאת שמע.

דער ווילנער גאון ז"ל זאָגט: וואָרום שטעהט אין דער משנה קורין את שמע מיט אַ לשון רבים, ז י י לייענען, און ניט קורא, מיט אַ לשון יחיד? אַזוי ווי ביי ברכות שטעהט „בשחר מברך", מיט אַ לשון יחיד? און דער גאון ענטפערט: ווייל ביי ברכות איז איינער בענשט און ער איז מוציא אַלעמען. אָבער קריאת שמע קען ער ניט מוציא זיין דעם צווייטען, נאָר יעדער איד דאַרף לייענען שמע פאַר זיך אַליין, דער־פאַר שטעהט דער לשון קורין, אַלע דאַרפען לייענען (זעה דעם ט"ז סימן רל"ה).

און וועגען די ווערטער פון'ם גאון אַז מיט קריאת שמע קען מען ניט מוציא זיין אַ צווייטען, איז דאָ זעהר פיל צו ריידען. דער באַוואוס־טער גאון דער שאגת אריה אין סימן ד' זאָגט אַז מיט קריאת שמע קען מען יאָ מוציא זיין דעם צווייטען, און דער מגן אברהם ס"ס ס"א ברענגט אַ תשובה פון ר"מ אלשקר אין דעם נאָמען פון רבנו האי גאון און רשב"א פון וועלכע עס איז קלאָר אַז רבנו האי גאון און דער רשב"א האַלטען אַז מען איז ניט יוצא מיט הערען קריאת שמע פון יענעם. און זעה די שו"ת רדב"ז, דריטער חלק, סימן תמ"ו און סימן תע"ד. וועגען דעם קען מען שרייבען זעהר אַ טיפען פלפול וועלכער קען פאַר־שטאַנען ווערען נאָר ביי דעם וועלכער איז באַהאַוועגט אין ש"ס און פוסקים.

—o—

הלכה ברורה

א) צוויי מאָל אַ טאָג, אין דער פריה און אין אָבענד, באַדאַרף מען לייענען קריאת שמע. אַזוי זאָגט די תורה „בשכבך ובקומך", ווען מענשען לעגען זיך שלאָפען — ביי נאַכט, און ווען מענשען שטעהען אויף פון שלאָף — אין דער פריה.

ב) קריאת שמע באשטעהט פון די פאלגענדע דריי פרשיות: שמע, והיה אם שמוע, און — ויאמר. אפריהער לייענט מען שמע, ווייל זי ענטהאלט יחוד השם (גאט'ס איינהייט), ליבע צו גאט, און די פליכט פון לערנען תורה „שהוא העיקר הגדול שהכל תלוי בו". דאס איז דער הויפט פרינציפ פון יודענטום. נאכהער קומט די צווייטע פרשה, והיה אם שמוע, אין וועלכער עס איז דא אן אנזאג וועגען די אנדערע מצוות. צום לעצט קומט די פרשה פון ציצית וועלכע מאכט דערמאנען אלע מצוות.

ג) די מצוה פון ציצית איז זיך ניט נוהג ביי נאכט, דאך לייענט מען שמע ביי נאכט, ווייל אין איהר געפינט זיך די דערמאנונג פון יציאת מצרים, דאס אידען זיינען ארויס פון מצרים, און עס איז א מצוה צו דערמאנען די פאסירונג פון יציאת מצרים ביי טאג און אויך ביי נאכט. ווי די תורה זאגט: למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, געדענק דעם טאג ווען דו ביזט ארויס פון מצרים יעדען טאג פון דיין לעבען. און לייענען אט די אויבען דערמאנטע דריי פרשיות מיט'ן ריכטיגען סדר ווערט אנגערופען — קריאת שמע. (רמב"ם, הלכות קריאת שמע, פרק א').

ד) לכתחילה דארף מען לייענען קריאת שמע באלד ווי עס ווייזען זיך אויפ'ן הימעל דריי קליינע שטערען, און א האלבע שטונדע בעפאר דיזע צייט טאר מען ניט עסען. ער זאל ניט לייענען קריאת שמע נאך האלבע נאכט. ווען אבער ער האט עובר געווען און געלייענט נאך האלבע נאכט בעפאר דער מארגענשטערען איז ארויס איז ער יוצא דעם חוב פון קריאת שמע. און ווען ער איז געווען געצוואונגען און האט ניט געקענט לייענען ביז דער מארגענשטערען איז געקומען, איז ער יוצא דעם חוב פון לייענען קריאת שמע אויב ער לייענט ביז נץ החמה (ווען די זון הויבט אן צו שפראצען), אבער דאמאלסט זאל ער ניט זאגען „השכיבנו" ווייל דאן איז ניט די צייט פון ליגען אין בעט. די אנדערע ברכות מעג ער יא זאגען (שלחן ערוך, אורח חיים סימן רל"ה).

ה) אין קריאת שמע געפינען זיך 245 ווערטער, און אום צו מאכען 248 ווערטער עס זאל שטימען מיט די 248 אברים פון א מענשען, גיט צו דער שליח צבור (דער חזן) נאך דריי ווערטער „ה' אלהיכם אמת". דער חזן זאגט הויך „ה' אלהיכם אמת", אלע הערען פון דעם ש"ץ די

דריי ווערטער און זיי זיינען יוצא גלייך ווי זיי וואָלטען דאָס אליין געזאָגט, ווערט דאָס 248 ווערטער אקעגען די 248 גלידער פון א מענשען. און דער יעניגער וועלכער דאווענט פאר זיך אליין, דארף ער זאָגען בעפאָר קריאת שמע די דריי ווערטער „אל מלך נאמן", ווערט דאָס 248 ווערטער. (שלחן ערוך, או"ח, הלכות ק"ש, סימן ס"א).

—o—

אינהאַלט און הלכה פון צווייטער משנה

די צייט פון לייענען קריאת שמע אין דער פריה איז ווען עס פאַנגט אָן צו ווערען ליכטיג. דער ערשטער תנא (תנא קמא) מיינט אז דאָס איז ווען מען קען דערקענען אין די ציצית צווישען הימעל בלוי (תכלת) און די ווייסע פעדים פון די ציצית. רבי אליעזר מיינט אָבער אז די ריכטיגע צייט איז ווען מען קען דערקענען צווישען הימעל בלוי און גרין (כרתי).

להלכה מעג מען לייענען קריאת שמע אין דער פריה ווען ער דער־קענט זיין פריינט מיט וועמען ער איז שטארק אינטים באקאנט פון דער ווייט פון פיר איילען, און די בעסטע זאך איז (מצוה מן המובחר) צו לייענען קריאת שמע אין דער פריה אביסעל בעפאָר די זון הויבט אָן צו שיינען (נץ החמה) כדי צו פארבינדען „גאולה" (דאָס איז די דריטע פרשה פון קריאת שמע, וואו אין דעם לעצטען פסוק ווערט דערמאָנט די ערלייזונג פון מצרים: איך בין אייער גאָט וואָס איך האָב אייך ארויס־געפיהרט פון דעם לאַנד מצרים" א. ז. וו.) מיט שמונה עשרה, און עס זאָל אויסקומען צו דאווענען באַלד ווי די זון הויבט אָן צו שיינען. און ווען עס איז אונמעגליך פאר איהם צו לייענען אזוי פריה קען ער אָנ־פאַנגען לייענען קריאת שמע נאָכדעם ווי עס ציינט זיך רויטקייט אויפ'ן האָריזאָנט.

די ענדע פון די צייט ווען מען מעג לייענען שמע איז נאָך די מיינונג פון תנא קמא ביז די זון הויבט אָן צו שיינען, דאָן איז די צייט פון „בקומך", ווען מענשען שטעהען אויף פון שלאָף. רבי יהושע אָבער

זאָגט אז די צייט פון לייענען קריאת שמע ציהט זיך ביז דריי שטונדען אויפ'ן טאָג, דאָס איז א פערטעל פון טאָג (די שעות זיינען שעות זמניות) ווייל ר' יהושע דענקט אז דאָס וואָס דער פסוק זאָגט „ובקומך", ווען דו שטעהסט אויף פון שלאָף דארפסטו קריאת שמע לייענען — מיינט דאָס די צייט ווען אַלע מענשען שטעהען אויף פון שלאָף, אפילו די יעניגע וועלכע שלאָפען שפעט, דריי שעה אויפ'ן טאָג. דער יעניגער אָבער וועלכער לייענט שפעטער פון דריי שטונדען אויפ'ן טאָג, אפילו ווען ער איז געווען געצוואונגען, האָט ער ניט יוצא געווען די פליכט פון קריאת שמע אין דער ריכטיגער צייט. אָבער די ברכות פון קריאת שמע האָט ער ניט אָנגעוואָרען, און ער זאָגט די ברכות פון פאר ק"ש און די פון נאָך קריאת שמע ביז די ענדע פון פיר שעה אויפ'ן טאָג. אנדערע זאָגען, ער מעג זאָגאר לייענען קריאת שמע א גאַנצען טאָג מיט די ברכות פון קריאת שמע (רמב"ם) און ווען ער לייענט שפעטער פון דריי שטונדען אויפ'ן טאָג באקומט ער שכר ווי איינער לייענט אין דער תורה. דאָס איז א קלענערער שכר ווי קריאת שמע אין צייט (שלחן ערוך, או"ח סימן נ"ט).

די לעצטע פוסקים ווילען האָבען אז מען טאָר ניט לייענען ק"ש אין קיין שפראַך נאָר אין לשון הקודש (העברעאיש). טראָץ דעם וואָס ק"ש נאמרת בכל לשון, האָבען זיך אָבער אידען נוהג געווען צו לייענען נאָר אין לשון קודש. און אזוי איז דער דין.

משנה ב׳

מֵאֵימָתַי קוֹרִין אֶת־שְׁמַע בְּשַׁחֲרִית? מִשֶּׁיַּכִּירוּ בֵּין תְּכֵלֶת לְלָבָן. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, בֵּין תְּכֵלֶת לְכָרָתִי. וְגוֹמְרָהּ עַד הָנֵץ הַחַמָּה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: עַד שָׁלֹשׁ שָׁעוֹת, שֶׁכֵּן דֶּרֶךְ בְּנֵי מְלָכִים לַעֲמוֹד בְּשָׁלֹשׁ שָׁעוֹת. הַקּוֹרֵא מִכָּאן וְאֵילָךְ לֹא הִפְסִיד, כְּאָדָם הַקּוֹרֵא בַּתּוֹרָה.

גרסאות — מאימתי — בדפוס נאפולי מאמתי. **בשחרית** בד״ג בשחרין. לכרתי בירושלמי לכרתן. **וגומרה** בד״ם ל״ג מלה זו. **בני** בד״ו ל״ג מלה זו וכן בירושלמי ליתא. **הקורא** בד״ג שקורא.

ציונים — מנחות מ״ג, שוח״ט כ״ג, מכילתא ב׳ פי״ג. ירושלמי פאה ק״א, ירושלמי פ״ד הלכה א׳ ופ״א ה״ב, שבת פ״א הלכה ב׳.

הלכה — רמב״ם פרק א׳ מהלכות ק״ש הלכה י״ג, סמ״ג עשין ח׳, טור שלחן ערוך או״ח סימן נ״ח ס״א.

פירוש

בין תכלת ללבן — בציצית הכנף (במדבר מ״ו, ל״ח). פירוש אחר: גיזת צמר שצבעה תכלת, ויש בה מקומות שלא נקלט הצבע יפה ונשאר לבן. **לכרתי** — מין חציר ירוק. צבע התכלת קרוב לגוון של כרתי, כרישין. **וגומרה** — פרשת שמע. **הנץ החמה** — מלשון הנצו הרמונים (שה״ש) כלומר: עד שעה שהחמה מתחלת לזרוח בראשי ההרים. **הנץ** שם הפעל מן נצץ או נוץ. **שלש שעות** — של היום, כלומר רביע היום, וכל שעה שבמשנה היא זמנית, כלומר, חלק י״ב מן היום, בין ארוך ובין קצר. **שכן דרך בני מלכים וכו׳** — ואם כן עדיין זמן קימה הוא, וכל ישראל בני מלכים הם (שבת קי״א). **מכאן ואילך** — לאחר זמן זה. **לא הפסיד** — הברכות שלפניה ושלאחריה, ואין הקריאה לבטלה. **כאדם הקורא בתורה** — הרי הוא כקורא בתורה סתם, אבל ידי ק״ש בזמנה לא יצא.

שאלות

מתי התחלת זמן קריאת שמע של שחרית לדעת תנא קמא? ומתי לדעת ר' אליעזר? איזה שעור הוא קודם? ולהלכה מתי יכולים לקרותה? ומתי הוא מצוה מן המובחר? מתי יכולים לקרותה גם אחר עלות השחר? עד מתי קוראים ק"ש לדעת תנא קמא? מדוע? ועד מתי לדעת ר' יהושע? מה טעמו של ר' יהושע? איך נחשבו השעות במשנה? עד מתי יכול לקרוא ק"ש עם הברכות כשלא קרא עד שלש שעות?

די צווייטע משנה

פון ווען אָן מעג מען לייענען „שמע" אין דער פריה? פון ווען מען קען דערקענען צווישען הימעל בלוי (א) און ווייס. ר' אליעזר זאָגט: צווישען הימעל בלוי און גרין (ב), און מען ענדיגט ביז די זון הויבט אָן צו שיינען (ג). ר' יהושע זאָגט: ביז דריי שעה (ד) ווייל דער שטייגער פון מלכים (ה) איז אויפצושטעהן אום דריי שעה. דער וואָס לייענט נאכהער, האָט ניט פאַרלאָרען (ו) ווי א מענש וואָס לייענט אין דער תורה (ז).

פירוש

א) תכלת, וואָל געפארבט מיט תכלת (פוירפל) אין די בגדים פון די כהנים איז געווען תכלת. אויך אין משכן, אין די ציצית האָט געמוזט זיין תכלת (במדבר, ט"ז, ל"ח). די תכלת אין ציצית האָט גע־מאַכט אַן איינדרוק און האָט צוגעצויגען די מענשליכע אויג, „וראיתם אותו (דעם פתיל תכלת) וזכרתם את כל מצות ה'". און די צייט פון קריאת שמע אין דער פריה איז, ווען מען קען דערקענען צווישען די תכלת און די ווייסע פעדים פון די ציצית. נאָך אין די צייטען פונ'ם תלמוד איז נישט געווען קיין תכלת. דאָס וואָס מען האָט געמיינט אַז עס איז תכלת איז גאָר קלא אילן, ניט תכלת. ב) גרינער קנאָבעל. ג) אויף די שפיצען פון די בערג. ד) די ערשטע דריי שעה פון טאָג, אויב ער האָט צוועלף שעה, דאָס הייסט ביז צום סוף פון דעם ערשטען פערטעל פון טאָג. ה) וועלכע שטעהען אויף פון שלאָף צום שפעטסטען. ווייל ווען די תורה באשטימט די צייט פון קריאת שמע אין דער פריה דורך „ובקומך", מיינט דאָס ווען אַלע מענשען זיינען שוין אויפגעשטאַנען. ו) די ברכות וואָס מען דאַרף זאָגען פאַר און נאָך קריאת שמע. דאָס מיינט, ער מעג זיי זאָגען, הגם די צייט פון קריאת שמע איז שוין פאַר־איבער. ז) זיין שכר אָבער איז ניט ווי מען לייענט קריאת שמע אין דער צייט, נאָר ווי מען לערענט תורה. און דער וואָס לייענט קריאת שמע אין דער צייט איז גרעסער ווי דער וואָס לערענט תורה.

הערות צו דער צווייטער משנה

א) מען ענדיגט קריאת שמע אין דער פריה ביז די זון שיינט (נץ החמה) ווייל — אזוי זאָגט די גמרא — אז די „ותיקין" פלעגען ענדיגען קריאת שמע ביז נץ החמה. ווער זיינען דאָס געווען די ותיקין? אנדערע מיינען אז דאָס איז פון אראביש שטאַרק און קרעפטיג, אין מאָראַלישען זין מיינט דאָס שטאַרק אין כאַראַקטער, מאָראַליש און באזיצט גוטע מדות. אַנדערע מיינען אַז די חז"ל פלעגען רופען די ערשטע אסיים מיט דעם נאָמען „ותיקין", וועלכע זיינען געווען צנועים, אָפּגעזונדערט פון דער וועלט, און יוסיפון האָט עדות געזאָגט אויף זיי אז אלע טאָג פלעגען זיי מתפלל זיין צו דער זון (דאָס איז ניט ריכטיג). דער אמת אָבער איז, אַז זיי פלעגען לייענען ק"ש און ענדיגען מיט די אויפשיינונג פון דער זון (ברכות ט'), און אַ מנהג פון די „ותיקין" ברענגט אַ דין (סופרים, פרק י"ד, הלכה י"ח). דער מנהג פון די ותיקין צו ענדיגען ק"ש מיט נץ החמה האַלט נאָך אָן ביי די אמת'ע רעליגיעזע אידען. אין ירושלים געפינען זיך חברות וועלכע זיינען מדקדק אין דעם מנהג פון ותיקין. דער טיטעל „ותיק" ווערט אויך געגעבען צום רבש"ע. אין פיוט זאָגען מיר „ותיק יהמו נא רחמיך". ימים נוראים ווען מיר זאָגען „לאל עורך דין" זאָגען מיר: „לותיק ועושה חסד". רבנו יונה זאָגט, אַז ותיקין מיינט „מפולפלים ומחודדים", שאַרפע פלפול'דיגע מענשען. דאָס נעמט זיך פון דעם לשון מפרק הרים (מלכים א' י"ט), מאַכט דאָרט דער תרגום מותק טוריא, עכ"ל.

ב) דער „בית יוסף" זאָגט אין שו"ע סימן נ"ח, אַז נאָך די מיינונג פון דעם רא"ש זיינען ביידע סימנים פון קריאת שמע אין דער פריה, „משיכיר בין תכלת ללבן", און „משיראה את חברו ברחוק ד' אמות ויכירנו", איז דאָס איין שעור. אַזוי ווערט געבראַכט אין ירושלמי. דער בעל הטורים, דער אלפס און דער רמב"ם האַלטען אַז באַלד ווי עס געהט אויף דער מאָרגענשטערען מעג מען לייענען ק"ש בשעת הדחק, אַפילו ווען ער האָט ניט דערוואַרט די סימנים פון דער משנה „כדי שיכיר בין תכלת ללבן" א. ז. וו. אין „תפארת ישראל" ווערט געבראַכט, אַז די בעסטע צייט פאַר ק"ש אין דער פריה איז צעהן מינוטען בעפאָר די זון שיינט אויף.

וואָס די גמרא זאָגט

די גמרא ערקלערט די ווערטער פון דער משנה דאָס מען מעג לייענען „שמע״ אין דער פריה פון ווען מען קען דערקענען צווישען הימעל בלוי און ווייס, אַז דאָס מיינט צווישען דאָס הימעל בלויע און דאָס ווייסע וואָס איז דאָ אין אַ בינטעל ווייסע וואָל, וואָס איז געפאַרבט געוואָרען אויף הימעל בלוי, און עס זיינען דאָרט פאַראַן ערטער, וואו די פאַרב האָט זיך ניט גוט צוגענומען און עס זעהט זיך נאָך דאָס ווייסע, וואָס דאָס קען מען דאָך ביי נאַכט ניט דערקענען. תוספות ערקלערט גאַנץ אַנדערש צווישען דעם בלויען פאָדעם (פתיל תכלת) און די ווייסע פעדים וואָס זיינען דאָ אין ציצית, וועלכע מען האַלט בעת מען לייענט קריאת שמע. אין אַ ברייתא ווערט געבראַכט אַז ר׳ מאיר זאָגט אַז די צייט פון לייענען קריאת שמע אין דער פריה איז פון ווען מען קען דערקענען צווישען אַ וואָלף און אַ הונד. ר׳ עקיבא זאָגט: צווישען אַן עזעל און אַ ווילדען עזעל. און אַנדערע זאָגען, פון ווען מען קען דערקענען אַ באַקאַנטען אין די ווייטקייט פון פיר איילען. רב הונא האָט געזאָגט: דער דין בלייבט ווי די אַנדערע.

ר׳ יוסי בן אליקום האָט איבערגעגעבען אין נאָמען פון דער הייליגער קהלה אין ירושלים (קהלא קדישא דבירושלים). דאָס ווערט געמיינט (ירושלמי, מעשר שני, פרק ב׳ הלכה י׳) ר׳ יוסי בן המשולם און ר׳ שמעון בן מנסיא, וועלכע זיינען געווען די פאָרשטעהער פון אַ געמיינדע פון חסידים אין ירושלים, וואָס מען האָט גערופען הייליג (וויil זיי האָבען איינגעטיילט דעם טאָג אין דריי טייל, אַ דריטעל פאַר תורה, אַ דריטעל פאַר תפלה און אַ דריטעל פאַר אַרבייט). ווער עס פאַרבינדט „גאולה״ מיט שמונה עשרה וועט דעם גאַנצען טאָג ניט ניזוק ווערען. און רב ברונא האָט איינמאָל פאַרבונדען גאולה מיט שמונה עשרה, און אַ גאַנצען טאָג נאָכאַנאַנד איז ניט אַראָפּ אַ גליקליכער שמייכעל פון זיינע ליפּען פון גרוים צופרידענהייט. תוספות פרעגט: די גאַנצע וועלט איז דאָך סומך גאולה לתפלה, וואָס איז דאָ די רבותא פון רב ברונא וועלכער האָט ניט אויפגעהערט שמייכלען אַ גאַנצען טאָג?! און תוספות ערקלערט אַז די גמרא מיינט אַזוי: דער וואָס איז סומך גאולה לתפלה אַזוי ווי די ותיקין, וועלכע לייענען ק״ש זעהר פריה בעפאָר די זון שיינט, און תפלה נאָכדעם ווען די זון שיינט. ניט אַלע אָבער קענען זיך

פיהרען ווי די ותיקין, וועלכע זיינען געווען ווי רש״י זאָגט „אנשים ענוים ומחבבי מצוה״, מענשען וועלכע האָבען זיך געהאַלטען קליין און האָבען באמת ליב געהאַט צו טאָן אַ מצוה (זעה רמב״ם הלכות תפלה פרק ז׳ הלכה י״ז, סמ״ג עשין י״ט, טור שלחן ערוך או״ח סימן ס״ו סעיף ח׳ וסימן קי״א סעיף א׳).

הערה

דער רוקח זאָגט (סימן שכ״א): דער וואָס איז אַן אָנוס, ער איז געצוואונגען צו היילען זיך און ער האָט נעביך קיין צייט ניט צו דאווענען באַלד נאָך ק״ש, זאָל ער לייענען ק״ש ביז „אמת״ און זאָל וואַרטען מיט די אנדערע ברכות ביז תפלה און דאַן וועט ער זאָגען אמת ויציב וכו׳ און וועט תפלה טאָן כדי ער זאָל סומך זיין גאולה לתפלה. און דער טור סימן קי״א ברענגט דעם ירושלמי אַז תיכף לגאולה תפלה, ווייל עס שטעהט: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה׳ צורי וגואלי. דאָס איז גאולה. און באַלד שטעהט: יענך ה׳ ביום צרה. דאָס איז — תפלה. ברענגען די הגהות אין דעם נאָמען פון דעם אור זרוע אַז דערפאַר דאַרף מען ניט מסמיך זיין גאולה לתפלה אום שבת, ווייל שבת איז ניט אַ טאָג פון צרות נאָר פון פאַרגעניגען. דער רמ״א אָבער זאָגט טוב להחמיר.

אינהאַלט פון דריטער משנה

בית שמאי זאָגען, אַז מען דאַרף לייענען די קריאת שמע פון אבענד ליגענדיגערהייט, און די קריאת שמע פון אינדערפריה שטעהענדיגערהייט, ווייל דער פסוק זאָגט „בשכבך ובקומך", ווען דו ליגסט און ווען דו שטעהסט דאַרפסטו קריאת שמע לייענען, און עס שטעהט ניט „בבקר ובערב", לייען ק"ש אין דער פריה און אין אבענד, נאָר בשכבך ובקומך, ווען דו ליגסט און ווען דו שטעהסט, מיינט דאָס אַז מען דאַרף אין אבענד לייענען ק"ש ליגענדיג און אין דער פריה שטעהענדיג. בית הלל אָבער זאָגען: מען קען לייענען ק"ש זיצענדיג, ליגענדיג, שטעהענדיג, געהענדיג, ווייל אַזוי זאָגט די תורה „ובלכתך בדרך", ווי עס מאַכט זיך, אַפילו געהענדיג אין וועג, און דאָס וואָס די תורה זאָגט „בשכבך ובקומך" צייגט דאָס נאָר אָן די צייט ווען צו לייענען ק"ש: ביינאַכט — אין דער צייט ווען מען ליגט, בשכבך, וואָס דאָס איז אַ גאַנצע נאַכט, און אין דער פריה ווען מען שטעהט אויף, דאָס איז ביז דריי שעה אויפ'ן טאָג. און בית שמאי האַלטען אַז דער „ובלכתך בדרך" מיינט גאָר צו לערנען אונז אַז דער וואָס איז זיך עוסק אין אַ מצוה איז ער פטור פון קריאת שמע. ווען דו געהסט אין וועג פרייוויליג, ביזטו מחויב צו לייענען ק"ש. אָבער ווען דו ביזט באַשעפטיגט מיט אַן אַנדער מצוה ביזטו ניט מחויב צו לייענען שמע. בית הלל האַלטען אויך ווי בית שמאי אַז דער וואָס איז זיך עוסק אין טאָן אַ מצוה איז ער פטור פון שמע, אָבער זיי דענקען אַז דאָס ווערט גאָר פאַרשטאַנען ממילא טאַקע פון דעם פסוק „ובלכתך בדרך", אַז ער קען לייענען ק"ש אַפילו ווען ער געהט אין וועג, און ער דאַרף ניט ליגען ביי ק"ש אין אבענד און ניט אויפשטעהן ביי די ק"ש פון פריהמאָרגען. אָבער ביי דעם ערשטען פסוק פון ק"ש זיינען זיי אויך מודה אַז מען באַדאַרף שטעהן אָדער זיצען אויף איין אָרט ווייל עס פאָדערט זיך דאַן גרויס כונה, און געהענדיג קען מען ניט האָבען די ריכטיגע כונה. דער דין בלייבט ווי בית הלל, און מען איז ניט מחויב מחמיר זיין און טאָן ווי די בית שמאי.

משנה ג׳

בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים, בָּעֶרֶב כָּל־אָדָם יַטּוּ וְיִקְרְאוּ וּבַבֹּקֶר יַעַמְדוּ, שֶׁנֶּאֱמַר „בְּשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ". וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים, כָּל־אָדָם קוֹרֵא כְּדַרְכּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר „וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ". אִם כֵּן לָמָּה נֶאֱמַר „וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ"? בְּשָׁעָה שֶׁבְּנֵי אָדָם שׁוֹכְבִין וּבְשָׁעָה שֶׁבְּנֵי אָדָם עוֹמְדִין. אָמַר רַבִּי טַרְפוֹן, אֲנִי הָיִיתִי בָא בַדֶּרֶךְ וְהִטֵּתִי לִקְרוֹת כְּדִבְרֵי בֵית שַׁמַּאי וְסִכַּנְתִּי בְעַצְמִי מִפְּנֵי הַלִּסְטִים. אָמְרוּ לוֹ, כְּדַי הָיִיתָ לָחוּב בְּעַצְמְךָ שֶׁעָבַרְתָּ עַל־דִּבְרֵי בֵית הִלֵּל.

ציונים — זוהר פ׳ תרומה דף קל"ט. ספרי פ׳ ואתחנן, תוס׳ יבמות י"ב ע"א ד"ה לא עשו. ילקוט ואתחנן תרט"ז. ירושלמי ט"ז פ"ר ה"ז וסנהדרין פי"א ה"ד, שביעית פ"ד ה"ב.

הלכה — רמב"ם פרק כ׳ מהל׳ ק"ש הלכה ב׳, סמ"ג עשין י"ח, טור שו"ע או"ח סימן ס"ג ס"א.

גרסאות — במשנה שבבלי **יטה ויקרא ובבקר יעמוד, קורא כדרכו**, בדפוס נאפולי **קורא כדרכו** וכ"ה **בירושלמי** וכ"ה בפי׳ הרע"ב.

פירוש

יטו — על צדם, שנאמר „ובשכבך" — דרך שכיבה. **יעמדו** — „ובקומך" דרך קימה. **ובשכבך ובקומך** — דרך שכיבה ודרך קימה תהיה הקריאה. **כדרכו** — כרצונו, בין בשכיבה ובין בקימה ובהליכה. **ובלכתך בדרך** — הרי שאדם קורא גם דרך הליכה. **למה נאמר בשכבך ובקומך** — ולא כתוב בבקר ובערב? **בשעה שבני אדם וכו׳** — לא להורות על מצב גופו של הקורא בא הכתוב, אלא על זמן הקריאה. **ר׳ טרפון** — מתלמידי בית שמאי היה. **וסכנתי וכו׳** — מתוך ששהה בהטיה הרגישו בו. **לסטים** — גזלנים. שודדי דרכים. **כדאי היית** — ראוי היית. **לחוב בעצמך** — כלומר, אלו נהרגת היית בעצמך חייב במיתתך. **בעצמך** — בעצמך היית חייב זולת סכנת הדרך. **על דברי ב"ה** — שהלכה כמותם.

שאלות

איך נוהגים בק"ש של ערבית לדברי בית שמאי? ובבקר? מהיכן למדו כן? ואיך יכולים לקרותה לפי דעת ב"ה? מהיכן לומדים הם? מה מלמדנו הכתוב ובשכבך ובקומך לדברי ב"ה? ומה מלמדנו הכתוב ובלכתך בדרך לב"ש? ומה סוברים ב"ה במי שעוסק במצווה? ואיך הם לומדים מן הכתוב „ובלכתך בדרך" שיכולים לקרותה כדרכו? מה אין יכולים לקרות בהליכה גם לב"ה? מדוע? ההלכה כמי? מי עשה כב"ש? מה קרה לו? מה אמרו לו החכמים?

די דריטע משנה

בית שמאי (א) זאָגען: אין אבענד זאָל יעדערער זיך אָנבויגען (צולעגען זיך) און לייענען (ב) און אין דער פריה זאָל מען שטעהן, ווייל עס איז געזאָגט געוואָרען: „ווען דו לעגסט זיך און ווען דו שטעהסט אויף"; און בית הלל זאָגען: יעדערער לייענט ווי זיין שטייגער איז (ג) ווייל עס איז געזאָגט געוואָרען „און ווען דו געהסט אין וועג" (ד). אויב אזוי טאָ פאַר וואָס שטעהט: „און ווען דו לעגסט זיך און ווען דו שטעהסט אויף" (ה)? (איז דער ענטפער) אין דער צייט ווען מענשען לעגען זיך און אין דער צייט ווען מענשען שטעהען אויף (ו). ר' טרפון האָט געזאָגט: איך בין אמאָל גע־גאַנגען אין וועג און האָב זיך צוגעלעגט צו לייענען (ז) ווי די בית שמאי זאָגען, בין איך געווען אין אַ געפאַהר (סכנה) צוליב גזלנים (ח), האָבען זיי (ט) איהם געזאָגט: דו ביזט ווערט געווען צו לײדען, ווייל דו האָסט עובר געווען אויף די רייד פון די בית הלל.

פירוש

א) זעה נאָך דעם סוף פרק וועגען בית שמאי ובית הלל. ב) קריאת שמע, ווייל זיי ערקלערען דעם „בשכבך ובקומך" ווערטערליך, אז דאָס באַציהט זיך אויף די אַרט און וויזע פון לייענען ניט נאָר אויף די צייט פון ק"ש. ג) אין וואָס פאַר אַ פּאָזיציע ער געפינט זיך דאַן. ד) איז דאָך אַ ראיה אַז אַ מענש לייענט ק"ש אויך געהענדיג אין וועג. ה) דאָס מיינט: פאַר וואָס שטעהט ניט אין דער תורה דייטליך: אין אָוועגט און אין דער פריה? ו) ווייל „בשכבך ובקומך" דעפינירט דייטליכער די צייט פון לייענען ק"ש, אַז דער פסוק צייגט אונז דאָ ניט אָן די לאַגע פון דעם לייענער ק"ש, נאָר די צייט פון לייענען ק"ש. ז) אין אבענד, ח) ד"ה צוליב דעם וואָס ער האָט ניט געלייענט גלייך און האָט פאַר־בראַכט צייט אַראָפּגעהענדיג פון זיין עזעל און אָנשפּאַרענדיג זיך אויפ'ן זייט כדי צו לייענען ווי די בית שמאי פאַרלאַנגען, זיינען אָנגעקומען די גזלנים וואָס זיינען געווען אויפ'ן וועג און ער איז שיעור ניט אַריינגע־פאַלען אין זייערע הענט. ט) די חכמים.

וואָס די גמרא זאָגט

די רבנן האָבען געלערענט: בית הלל זאָגען, מען מעג שטעהן און ליינען ק"ש, מען מעג זיצען און ליינען, מען מעג זיך צולעגען און ליינען, מען מעג געהן אין וועג און ליינען און מען מעג טאָן אַן ארבייט און ליינען. און עס האָט פּאַסירט אַז ר' ישמעאל און ר' אלעזר בן עזריה זיינען געזעסען אין איין אָרט און ר' ישמעאל איז געזעסען אָנגעשפּאַרט אויף אַ זייט און ר' אלעזר בן עזריה איז געשטאַנען, אַז עס איז געקומען די צייט פון קריאת שמע אין אבענד און ר' אלעזר האָט זיך צוגעלעגט, כדי צו טאָן ווי בית שמאי, האָט זיך ר' ישמעאל אויפגעשטעלט, האָט ר' אלעזר בן עזריה געזאָגט צו ר' ישמעאל: ישמעאל, מיין ברודער, איך וועל דיר געבען אַ משל, דו ווייסט צו וואָס דאָס איז געגליכען? צו איינעם וואָס מען זאָגט איהם: דיין באָרד איז שעהן געוואַקסען! ענטפערט ער: זאָל דאָס זיין פאַר די משחיתים! דערפאַר וואָס איהר לויבט מיין באָרד, וועל איך געהן און אָפּשערען איהם. אַזוי האָסטו געטאָן, כל זמן איך בין געשטאַנען, ביזטו געלעגען. איצט אַז איך האָב זיך צוגעלעגט, האָסטו זיך אויפגעשטעלט, אַזוי ווי דו וואָלסט דאָס געטאָן להכעים? האָט ער איהם געענטפערט: איך האָב געטאָן ווי בית הלל זאָגען, נישט כדי טאָן פאַרקערט ווי דו טוסט, און דו האָסט געטאָן ווי בית שמאי זאָגען. און ניט נאָר צוליב דעם אַליין האָב איך זיך אויפגעשטעלט, נאָר טאָמער וועלען די תלמידים זעהן אַז מירביידע האָבען זיך צוגעלעגט צו די ק"ש פון אבענד, וועלען זיי מיינען אַז מיר האַלטען ביידע מיט בית שמאי, און וועלען דאָס באַשטימען אַלס הלכה פאַר אייביג. רב נחמן בר יצחק זאָגט: אַז מען טוט ווי בית שמאי זאָגען איז מען חייב מיתה, מען האָט דאַן געטאָן געגען דין.

—o—

הערות צו דער דריטער משנה

ר' צבי הירש חיות ברענגט פון דעם ערוך אַז דער אויסדרוק „יהיה כנגד המשחיתים" מיינט, אַז די וואָס גאָלען די באָרד זיינען דאָך משחיתים אויף דער באָרד, און דער וואָס גאָלט ניט איז ער אַ כנגד זיי, כנגד המשחיתים... און די גירסא פונ'ם רשב"א איז ווי אין ירושלמי „מה לך זקנך מגודל?" און ער זאָגט כנגד המשחיתים, ער וויל געהן כנגד די וועלכע פאַרדאַרבען די באָרד. אָבער דער ווילנער גאון האָט מגיה געווען אין ירושלמי פ"א ה"ג ווי דאָ שטעהט.

ר׳ טרפון האט דא ביי ק״ש געוואלט טאן ווי ב״ש און איז געווען אין סכנה און אויך ביי די פירות פון שביעית האט ער זיך נוהג געווען ווי ב״ש און איז דארט אויך געווען אין סכנה (שביעית, פ״ד סי׳ ב׳). זאגט דער ירושלמי „דברי סופרים חביבין מדברי תורה. תדע שהרי ר״ט אילו לא קרא לא היה עובר אלא בעשה, ועל ידי שעבר על דברי ב״ה נתחייב מיתה על שם ופורץ גדר ישכנו נחש״. דאס מיינט: ווען ר׳ טרפון וואלט גאר ניט געלייענט ק״ש, וואלט ער עובר געווען אויף אן עשה, און ווען ער האט געלייענט און האט עובר געווען אויף די רייד פון בית הלל איז ער געווען חייב מיתה. ווער זיינען דאס די סופרים?

דאס זיינען די ערשטע פרושים פון דער צייט פון עזרא הסופר ביז די תנאים. די סופרים האבען ערקלערט די תורה אין דעם גייסט פון דער תורה דורך הלכה למשה מסיני. זיי האבען זיך גערופען סופרים ווייל זיי האבען געצעהלט אלע אותיות פון דער תורה (קדושין ל׳), אויך דערפאר ווייל זיי האבען געצעהלט די ווערטער פון די חכמי המשנה, און זיי האבען געמאכט פון דער תורה באשטימטע צאהלען אין הלכה: חמשה לא יתרומו, חמשה דברים חייבין בחלה, חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן א. ז. וו. (ירושלמי שקלים, פרק ה׳ הלכה א׳).

דער רמב״ם זאגט: יעדע זאך וואס איז ניט מפורש אין דער תורה ווערט אנגערופען דברי סופרים (רמב״ם הלכות אשות, פ״א, הלכה ח׳. זעה יבמות כ׳, ירושלמי תענית פ״ב, מגילה פ״א, ידים פ״ד משנה ו׳, פסיקתא דף ל״ב).

סכנה, זעלבסטמארד און פקוח נפש

ר׳ טרפון זאגט אויף זיך: וסכנתי בעצמי מפני הלסטים. ער האט זיך אריינגעבראכט אין א סכנה (געפאהר). די חכמים זאגען איהם: כדאי היית לחוב בעצמך. זאגט דער רע״ב: ראוי היית ליהרג, דו ביזט ווערט געווען גע׳הרג׳עט צו ווערען, אם היית מת היית מתחייב בנפשך, און ווען דו שטארבסט וואלסטו געווען פאראנטווארטליך און שולדיג פאר דיין טויט. ווייל מען טאר ניט אריינברענגען זיך אין א סכנה, אזוי ווי מען טאר ניט באגעהן זעלבסטמארד, „על כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת״ (אבות, פי״ד). נאר פאר דריי עבירות מעג מען זיך לאזען הרג׳ענען: א) עבודה זרה, ב) גלוי עריות, ג) שפיכת דמים (סנהדרין ע״ד), און אויך ווען מען צווינגט צו אננעמען א פרעמדע אמונה און שמד׳ן זיך, און דערפאר ווען מען האט געצוואונגען אידען צו שמד׳ן זיך האבען עלטערען געקוילעט זייערע קינדער (ריטב״א ע״ז פרק י״א

בשם רבנו תם) און זעה (שבות יעקב, חלק ב׳ סימן קי״א). און דער וואס באגעהט זעלבסטמארד העלפט ניט אפילו ווען ער האט תשובה געטאן פאר זיין טויט (שמחות פ״ד, טור יורה דעה סימן שמ״ח, רמב״ם הלכות אבל פרק א׳, חתם סופר יורה דעה סימן שכ״ו, תשובת רשב״א סימן תשס״ג).

הרב חיד״א אין זיין פירוש „נחל קדומים״ האט געפונען א רמז אין דער תורה וועגען זעלבסטמארד: „ונפש כי תחטא ומעלה מעל״ (ויקרא ד׳), מעל איז דער ראשי תיבות פון מאבד עצמו לדעת. די וועלט זאגט אז „די גמרא זאגט המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה״ב״. עס איז אבער אזא מאמר אין גמרא ערגעץ ניטא, נאר עס ווערט גע־בראכט אין חדושי מהרי״ט אז דאס נעמט זיך פון א גמרא אין כתובות דף קנ״ב אז ווען רבנו הקדוש איז נסתלק געווארען איז דער כובס ניט געווען ביי דער לויה. פון גרוים פארדרוס האט ער זיך אראפגעווארפען פון דאך און איז געשטארבען. איז ארויס א בת קול און האט געזאגט, אז ער איז מזומן צו עולם הבא. ווייזט אוים דערפון, אז ווען דער בת קול מאכט נישט באקאנט אז ער וועט האבען עולם הבא, וואלטען מיר געוואוסט אז ער האט נישט קיין עולם הבא ווייל — המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעולם הבא.

און טאקע דערפאר מוז א איד זיך היטען פון א סכנה און „חמירא סכנתא מאיסורא״, א סכנה איז הארבער פון אן איסור, און מען טאר ניט פארלאזען זיך אויף א נס (שבת ל״ב). און עס איז פאראן פיל זאכען פון וועלכע א איד מוז זיך היטען ווייל ער קען קומען צו א סכנה (ברכות ג׳ ח׳, פסחים קי״ב, תענית ה׳, תשובת מהרי״ל סימן ל״ה, שלחן ערוך יורה דעה סימן קט״ז, ט״ז שם סק״ו, ירושלמי שבת פרק ב׳).

דערפאר איז גרוים און וויכטיג פקוח נפש. פקוח נפש איז דוחה שבת (שבת דף קל״ב, יומא נ״ה, תוספתא שבת פרק ט״ז, אלפסי ור״ן שבת פרק ה׳ דף קל״ט), און פקוח נפש איז דוחה די גאנצע תורה אויסער עבודה זרה, גלוי עריות ושפיכת דמים (אלפסי סנהדרין פ״ה דף רפ״ז ע״ב. זעה שולחן ערוך אורח חיים סימן שכ״ח, פחד יצחק אות פ׳ דף נ״ב) און דערפאר האבען די חכמים געזאגט צו ר׳ טרפון אין אונזער משנה אז ווייל ער האט זיך אריינגעבראכט אין א סכנה איז ער פאראנטווארטליך פאר זיין לעבען, און ווען ער וואלט גע׳הרג׳עט גע־ווארען ביי די גזלנים וואלט ער געווען שולדיג פאר זיין טויט, ווייל א מענשליכער לעבען איז הייליג און טייער.

אינהאַלט און הלכה ברורה פון דער פערטער משנה

מען דאַרף זאָגען ברכות בעפאָר און נאָך קריאת שמע. ביי טאָג — זאָגט מען צוויי ברכות בעפאָר ק"ש און איינע נאָך ק"ש. די ערשטע ברכה ביי טאָג בעפאָר ק"ש איז — יוצר אור ביז יוצר המאורות. די אַנדערע ברכה איז — אהבת עולם ביז הבוחר בעמו ישראל באהבה, און נאָך ק"ש — אמת ויציב ביז גאל ישראל. און די ערשטע ברכה ביי נאַכט בעפאָר ק"ש איז — מעריב ערבים, די אַנדערע — „אהבת עולם בית ישראל". די ערשטע ברכה נאָך ק"ש — „אמת ואמונה" ביז „גאל ישראל", די אַנדערע — „השכיבנו" ביז „שומר עמו ישראל לעד". צוזאַמען מאַכט דאָס אויס זיבען ברכות, ווייל, ווי דער ירושלמי ער־קלערט, עס שטעהט אין תהלים קי"ט קס"ב, „זיבען מאָל א טאָג האָב איך דיך געלויבט".

די ערשטע ברכות — ביי טאָג און ביי נאַכט פאַנגען זיך אָן מיט „ברוך" און ענדיגען זיך מיט „ברוך", און זיי ווערען אָנגערופען ברכות ארוכות (לאַנגע ברכות), די איבעריגע ברכות אָבער ענדיגען זיך מיט „ברוך" און פאַנגען זיך נישט אָן מיט „ברוך" און זיי רופען זיך „ברכות קצרות" (קורצע ברכות). אָט די ברכות און אַלע אַנדערע ברכות וועלכע אידען זאָגען האָט מתקן געווען עזרא הסופר און זיין בית דין, און מען טאָר ניט אַראָפּנעמען פון זיי און ניט צולעגען צו זיי. דאָרט וואו זיי האָבען מתקן געווען ענדיגען מיט „ברוך" טאָר מען נישט ניט ענדיגען, און דאָרט וואו זיי האָבען מתקן געווען ניט ענדיגען מיט „ברוך" טאָר מען ניט ענדיגען. דאָרט וואו זיי האָבען מתקן געווען אָנפאַנגען מיט ברוך, דאַרף מען אָנפאַנגען, און וואו ניט דאַרף זיין ניט. דער כלל איז: דער וואָס ענדערט די פאָרמע פון די חכמים ביי ברכות (המשנה ממטבע שטבעו החכמים בברכות) האָט ער זיך טועה געווען און ער באַדאַרף נאָך א מאָל די ברכה מאַכען, ווי די חכמים הייסען. ווען ער האָט א טעות געהאַט און האָט געזאָגט אין די ברכה „יוצר אור" אשר בדברו מעריב ערבים, ער האָט זיך אָבער באַלד דערמאָנט און האָט געזאָגט „יוצר אור" און האָט געענדיגט מיט יוצר המאורות — איז ער יוצא. און אַזוי איז ווען ער האָט געזאָגט יוצר אור, אשר בדברו מעריב ערבים

בחכמה פותח, אפילו ביז די ענדע פון דער ברכה, און האט געענדיגט מיט יוצר המאורות איז ער יוצא. ווייל ווי באלד אז די פתיחה פון דער ברכה און די חתימה (דער אנפאנג און דער סוף) איז ווי עס דארף צו זיין, מאכט שוין נישט אויס ווען ער האט אין מיטען פון דער ברכה געענדערט פון דער מטבע שטבעו חכמים, בדיעבד איז ער יוצא. ווען אבער ער האט געענדיגט „המעריב ערבים" כאטש ער האט אנגע־פאנגען מיט „יוצר אור" אליין, און האט געזאגט די גאנצע ברכה ווי געהעריג איז ביז די ענדע (חתימה), איז ער ניט יוצא, ווייל די גאנצע ברכה דארף זיין די פתיחה און די חתימה (דער אנפאנג און די ענדע) ווי מען דארף על פי דין, אפילו בדיעבד (שלחן ערוך אורח חיים סימן נ"ט ט"ז דארט).

די ברכות האלטען ניט אפ קריאת שמע, דאס מיינט: ווען ער האט געלייענט ק"ש אהן איהרע ברכות איז ער יוצא דעם חוב פון קריאת שמע, און ער דארף די ברכות לייענען נאך אמאל. און עס איז גלייכער ער זאל לייענען נאך אמאל קריאת שמע צוזאמען מיט די ברכות, און אפילו ווען ער האט ניט געלייענט נאך אמאל איז ער יוצא די חוב פון קריאת שמע, און סדר הברכות אינן מעכבות, דער סדר פון ברכות האלטען ניט אפ. אויב ער האט געלייענט די צווייטע ברכה פריהער פאר די ערשטע האט ער דאך יוצא געווען דעם חוב פון די ברכות (שלחן ערוך אורח חיים סימן ס').

דער וואס האט א טעות געהאט אין דער ברכה „יוצר" דארט וואו ער דארף ווידער לייענען, אויב ער האט זיך ניט דערמאנט אז ער האט א טעות געהאט ביז ער האט געענדיגט „אהבה רבה", זאל ער נישט מפסיק זיין צווישען די ברכה און ק"ש אומקערן זיך צו „יוצר", נאר ער זאל זאגען „יוצר אור" נאך שמונה עשרה, ווי באלד אז דער דין איז דאך אז סדר הברכות אינן מעכבות, אז דער סדר פון די ברכות האלט ניט אפ (מגן אברהם, שלחן ערוך או"ח סי' ס').

מען איז זיך נוהג ווען דער חזן זאגט ברכו בויגט מען זיך איין מיט'ן קאפ אראפ, ווען ער זאגט דעם שם שטעלט מען זיך צוריק אויף (ה' זוקף כפופים). (זעהט אין ספר „מערכות אלקים" פון די בעלי התוספות, און אין דעם ספר „שושן עדות" להרמב"ן ז"ל און אין "כל בו" און אין זוהר פ' בלק דף ק"צ ע"ב) און מען טאר ניט מפסיק זיין צווישען קדיש און ברכו, און אויך ניט צווישען ברכו און יוצר אור, אפילו וועגען א דבר מצוה טאר מען ניט מפסיק זיין. (זעהט רש"ז, פרמ"ג).

משנה ד׳

בַּשַּׁחַר מְבָרֵךְ שְׁתַּיִם לְפָנֶיהָ וְאַחַת לְאַחֲרֶיהָ, וּבָעֶרֶב שְׁתַּיִם לְפָנֶיהָ וּשְׁתַּיִם לְאַחֲרֶיהָ, אַחַת אֲרֻכָּה וְאַחַת קְצָרָה, מָקוֹם שֶׁאָמְרוּ לְהַאֲרִיךְ אֵינוֹ רַשַּׁאי לְקַצֵּר, לְקַצֵּר אֵינוֹ רַשַּׁאי לְהַאֲרִיךְ, לַחְתּוֹם אֵינוֹ רַשַּׁאי שֶׁלֹּא לַחְתּוֹם, שֶׁלֹּא לַחְתּוֹם אֵינוֹ רַשַּׁאי לַחְתּוֹם.

ציונים — זוהר פ׳ בראשית דף כ״ב ע״ב, ירושלמי פ״א הלכה ה׳, פ״ח הלכה ו׳.
הלכה — רמב״ם הלכות ק״ש פ״א הלכה ה׳ ו׳ ז׳, סמ״ג עשין י״ט, טור או״ח סימן נ״ח וסימן רל״ו שו״ע שם ס״א.
גרסאות — ובערב בד״נ ובד״ו ובערב מברך. ושלא בד״נ שלא.

פירוש

שתים — ב׳ ברכות. **לפניה** — לפני ק״ש, „יוצר אור״ ו„אהבה רבה״. **ואחת לאחריה**—„אמת ויציב״. **ובערב שתים לפניה**—„המעריב ערבים״ ו„אהבת עולם״. **ושתים לאחריה** — „אמת ואמונה״ ו„השכיבנו״. **אחת ארוכה** — „יוצר אור״ ארוכה, שפותחת וחותמת בברוך. **ואחת קצרה** — אהבה רבה ברכה קצרה, שאינה פותחת בברוך, אלא חותמת בו. ס״ה ז׳ ברכות על שם שבע ביום הללתיך (תהלים קי״ט). **מקום שאמרו להאריך** — לפתוח בברוך. **אינו רשאי לקצר** — שלא לפתוח בברוך. **לחתום** — בברוך, בשם ומלכות. **ושלא לחתום** — בברוך, בלי חתימת שם ומלכות כגון ברכת הפירות וברכת המצוות. הכלל הוא: אין לשנות ממטבע שטבעו חכמים בברכות.

שאלות

כמה ברכות צריכים לברך לפני ק״ש של שחרית? וכמה לאחריה? כמה ברכות לפני ק״ש של ערבית? וכמה לאחריה? מה היא הברכה הראשונה שלפניה ביום? ומה היא הברכה השניה שלפניה ביום? ומה היא הברכה שלאחריה ביום? ומה היא הברכה הראשונה שלפניה בלילה? והשניה? ומה היא הברכה ראשונה שלאחריה בלילה? ומה היא השניה שלאחריה? על איזה כתוב סמכו החכמים שבע ברכות אלו? מה בין הברכות הראשונות של ק״ש לשאר ברכותיה? איך נקראות הברכות הראשונות? ואיך נקראות שאר הברכות? מי תקן את הברכות? היכולים לשנות אותן? ומי שמשנה מה הדין? איך הדין אם אמר מעריב ערבים בברכת יוצר אור? מה הדין אם קרא ק״ש בלי הברכות? ואם אמר ברכה שניה לפני הראשונה מה הדין?

די פערטע משנה

אין דער פריה זאָגט מען צוויי ברכות (1) בעפאָר קריאת שמע און איינע נאכהער (2), און אין אָווענט זאָגט מען צוויי ברכות פריהער (3) און צוויי נאכהער (4), איינע (5) איז לאַנג און איינע איז קורץ, דאָרט וואו זיי (6) האָבען געהייסען אַז עס זאָל זיין לאַנג (7), טאָר מען ניט מאַכען קורץ; אַז עס זאָל זיין קורץ, טאָר מען ניט מאַכען לאַנג (8); אַז מען זאָל אויסלאָזען (9), טאָר מען ניט אַז מען זאָל נישט אויסלאָזען (10); אַז מען זאָל נישט אויסלאָזען (מיט ברוך אתה), טאָר מען ניט אויסלאָזען (מיט ברוך אתה).

פירוש

1) „יוצר אור" און „אהבה רבה". 2) אמת ויציב. 3) „מעריב ערבים" און „אהבת עולם". 4) „אמת ואמונה" און „השכיבנו" נאָך קריאת שמע. צוזאמען מאַכט עס אויס זיבען ברכות. זעהט דעם אינהאַלט פון משנה ד' און הלכה ברורה. 5) פון די צוויי ברכות נאָך קריאת שמע אין אָווענט, „אמת ואמונה" איז לאַנג, „השכיבנו" איז קורץ. אַזוי ערקלערט רש"י, און דער רמב"ם ערקלערט, אַז לאַנג הייסט אַ ברכה וואָס פאַנגט זיך אָן און ענדיגט זיך מיט „ברוך אתה ה'"; אויב זי האָט אָבער נאָר איין „ברוך אתה ה'" צי אין אָנפאַנג צי ביים ענדע, הייסט זי קורץ. 6) די חכמים. 7) דאָס הייסט: זאָגען אַ ברכה מיט איין „ברוך אתה ה'". 8) צולעגען אַן איבעריגען „ברוך אתה ה'". 9) מיט „ברוך אתה ה'". עס מאַכט ניט קיין אונטערשיד צי זי איז אַ לאַנגע אָדער אַ קורצע. 10) מיט ברוך אתה. (זעהט אורח חיים סימן נ"ח אין ב"י און אין דעם ספר רוקח סימן שי"ט, און אין תשובת הרשב"א סימן ת"ע).

וואָס די גמרא זאָגט

וועלכע ברכות זאָגט מען אין דער פריה פאַר קריאת שמע? האָט ר' יעקב געזאָגט אין נאָמען פון ר' אושעיא יוצר אור ובורא חשך (ישעיה מ"ה ז') „דער שעפּפער פון ליכט און דער באשאפער פון פינסטערניש", און רבא האָט געזאָגט, כדי צו דערמאָנען די אייגענשאפט פון טאָג ביי נאכט, און די אייגענשאפט פון אָוועגט ביי טאָג. די אייגענשאפט פון אָוועגט ביי טאָג, ווייל מען זאָגט דאָך „דער שעפּפער פון ליכט און באשאפער פון פינסטערניש", און די אייגענשאפט פון טאָג ביי נאכט, איז ווי אביי זאָגט: „גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור" (ער פאַר־דעקט די פינסטערניש פון דער ליכטיגקייט און די ליכטיגקייט פון דער פינסטערניש), וואָס שטעהט אין דער ערשטער ברכה פאַר קריאת שמע אין אָוועגט. און די אנדערע ברכה איז — ווי רב יהודה האָט געזאָגט פון שמואל — „אהבה רבה" (גרוים ליבשאפט). אין א ברייתא ווערט אויך אזוי געלערענט: מען זאָגט ניט „אהבת עולם" (מיט אייביגע ליבע) נאָר „אהבה רבה", אָבער די רבנן זאָגען „אהבת עולם", וואָרום אזוי שטעהט געשריבען (ירמיה ל"א, ג') „און מיט אן אייביגע ליבע האָב איך דיך געליבט, דערפאַר בין איך געווען גנעדיג צו דיר".

רב יהודה האָט געזאָגט אז שמואל האָט געזאָגט: אז מען שטעהט אויף אין דער פריה כדי צו לערנען, איז בעפאָר מען האָט געלייענט ק"ש מוז מען מאַכען די ברכה איבער דער תורה, אָבער נאָכדעם ווי מען האָט שוין געלייענט ק"ש דאַרף מען ניט מאַכען קיין ברכה, ווייל מען איז שוין יוצא מיט „אהבה רבה" וועמעס אינהאַלט איז עהנליך צו דער ברכת התורה.

רבה, דער זוהן פון דעם אַלטען חיננא, האָט געזאָגט אין נאָמען פון רב: ווער עס האָט ניט געזאָגט „אמת ויציב" אין דער פריה און „אמת ואמונה" אין אָוועגט נאָך ק"ש, האָט זיין פליכט ניט ערפילט. וואָרום עס שטעהט געשריבען (תהלים צ"ב ג'): „צו דערצעהלען דיין חסד אין דער פריה און דיין געטריישאפט אין די נעכט". (אין אמת ויציב ווערט באשריבען גאָט'ס חסדים, און אין „אמת ואמונה" גאָט'ס צוזאָגען אויף שפּעטער, אין וועלכע מיר דאַרפען גלויבען מיט אן אמת).

הערות

די געשיכטע און באדייטונג פון די ברכות פאַר און נאָך קריעת שמע

יוצר און אהבת רבה זיינען די צוויי ברכות וועלכע מען לייענט בעפאַר ק"ש אין דער פריה. עס איז כדאי צו באקענען זיך מיט דעם אורשפרונג, די געשיכטע און די באדייטונג פון די ברכות וועלכע מען לייענט בעפאָר און נאָך ק"ש אין דער פריה און אויך אין אבענד.

יוצר אור איז די ערשטע ברכה בעפאָר ק"ש, און, ווי די גמרא זאָגט, כדי דערמאָנען די אייגענשאַפט פון נאכט ביי טאָג און פון דעם טאָג ביי נאכט און צו איבערצייגען אונז אז איין באשעפער האָט באַשאפען טאָג און נאכט, ליכטיגקייט און פינסטערניש, כדי מען זאָל נישט זאָגען אז דער וואָס האָט באשאפען ליכטיגקייט האָט ניט באשאפען פינסטערניש, און פאַרקערט (שבלי הלקט סימן י"ג). אום דער וואָכען און אום יום טוב זאָגט מען „המאיר לארץ" וכו' און מען זאָגט אַ תפלה נאָכ'ן א"ב נאָך: אל ברוך גדול דעה א. ז. וו., און נאכהער מספרים כבוד אל. דאָס מיינט מ'י'כ'א'ל. און שבת זאָגט מען: אל אדון וכו' גדול וכו' דעת וכו', אויך נאָכן סדר פון א"ב.

דער אבן ירחי שרייבט אין דעם ספר המנהיג אז מען האָט דאָס מתקן געווען נאָכ'ן א"ב צו ווייזען אז די גאנצע וועלט עקזיסטירט נאָר אויף תורה, און דער א"ב איז דער יסוד פון תורה. און דער פסוק זאָגט דאָס אויך „אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי", און מען ענדיגט „אור חדש על ציון תאיר בא"י יוצר המאורות". רב סעדיה גאון זאָגט אז מען דאַרף ניט זאָגען ביי דער ברכה „אור חדש על ציון תאיר" ווייל מיר האָבען יעצט ניט צו טאָן מיט די ליכטיגקייט וואָס עס וועט זיין אין משיח'ס צייטען, נאָר מיט די ליכטיגקייט וועלכע מיר זעהען אלע אין דער פריה, און די נוסחא פון רב סעדיה גאון איז: „כאמור לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו בא"י יוצר המאורות" (סדור רב עמרם, שחרית, צד 4). די ספרדישע אידען ענדיגען „והתקין מאורות לשמח עולמו אשר ברא, בא"י יוצר המאורות". אין מחזור רומי ענדיגט זיך: „ובחסדו נתנם להאיר על הארץ בא"י יוצר המאורות". אונזער מנהג איז צו ענדיגען „אור חדש" וכו'.

(זעהט הגהות מיימוני סדר תפלה להרמב"ם, ס' ד' ובטור או"ח סימן נ"ט, ילקוט ישעיה ב' תקי"ג).

הרב ר׳ אָשר שרייבט: איך האָב געהערט פון ר׳ יוסי אבן פלט אז דערפאר דערמאָנט מען קדושה אין יוצר אור, צו ווייזען אז די זון און אַלע הימעלשע פּלאַנעטען און שטערען לייכטען נאָר דערפאר ווייל דאָס איז דער רצון פון דעם באשעפער (כל בו, ח׳).

דער רעליגיעזער דיכטער און פילאָזאָף ר׳ יהודה הלוי זאָגט: ווען מען זאָגט „יוצר המאורות" דאַרף מען זיך פאָרשטעלען אין געדאַנק דעם סדר פון די העכערע וועלטען און זייער גרויסען נוצען און ווי גרוים זייערע ברואים זיינען זיינען זיי פאַררעכענט ביים באשעפער ווי אַ פּיצינקער קליינינקער קריכענדער וואָרעם „וכן יעלה החסיד על לבו ענין כל ברכה, ויכוין הכונה ממנה, ומה שהוא נתלה בה, הנה יצייר ביוצר המאורות סדר העולם העליון וגודל האישים ההם וגודל תועלתם, ושהם אצל בוראם כקטן שברמשים". (כוזרי, מאמר ג׳ י״ז).

——o——

אהבה רבה — די צווייטע ברכה בעפאָר ק״ש אין דער פריה. רב צמח גאון זאָגט, אז אין אַנדערע ערטער זאָגט מען אהבה רבה און אין אַנדערע זאָגט מען אהבת עולם, און מר רב יעקב האָט געפרעגט רב חנינא גאון, ווארום זאָגט מען אהבה רבה, די רבנן זאָגען דאָך אין גמרא אז מען דאַרף זאָגען אהבת עולם? האָט ער איהם געענטפערט: אין דער פריה באדאַרף מען זאָגען אהבה רבה און אין אָוונט זאָגט מען אהבת עולם. און אַזוי געפינט זיך אויך אין דעם סדור פון רב עמרם גאון. אָבער דער הלכות גדולות, רבנו חננאל און דער אלפס פּסק'ענען דעם דין ווי די רבנן אז מען דאַרף זאָגען אהבת עולם (זעהט שבלי הלקט סימן י״ד), און אַזוי טוען די ספרדים. אָבער די אשכנזים האָבען זיך נוהג געווען ווי די גאונים צו זאָגען אין אָוונט אהבת עולם און אין דער פריה אהבת רבה כדי יוצא צו זייןביידע דעות.

ר׳ יהודה הלוי איז זעהר באגייסטערט פון די ברכה אהבת עולם (אַזוי איז זיין נוסחא) און „דורך באהעפטען זיך אין גאָט דורך תורה באקומט מען די געטליכע ליכטיגקייט וועלכע שאַפט און ברענגט ליבשאַפט און פרייד, אָט דאָס פיהלט און לעבט דורך דער וואָס דענקט טיף בשעת ער זאָגט אהבת עולם" („יתן אל לבו באהבת עולם הדבק הענין האלהי בעדה המוכנת לקבולו כהדבק האור במראה הזכה, ושהתורה מאצלו התחלת חפץ להראות מלכותו בארץ כהראותה בשמים וכו׳ וכאשר יזך מהם יחיד או קהל, יחול עליו האור האלהי, ויקרא זה ממנו אהבה ושמחה") (כוזרי, מאמר ג׳ י״ז).

תוספות און ראַ"ש פּסק'ענען ווי די אשכנזים צו זאָגען אין דער פּריה „אהבת רבה". מען ערקלערט דעם טעם ווייל אין דער פּריה ווערט גערעדט פון דעם אָנפאַנג ווי עס איז געבוירען געוואָרען די ליבשאַפט פון אידען צו גאָט דורך מתן תורה, וואָס איז געווען אין דער פריה. אזוי שטעהט געשריבען ויהי ביום השלישי בהיות הבקר (שמות י"ט, ט"ז). דאַמאָלסט איז געווען אהבה רבה, אַן אויסערגעוועהנליכע שטאַרקע ליבשאַפט צו גאָט, ווען עס איז געקומען די ענטפּלעקונג, די התגלות פון גאָטהייט צו אַלע אידען. אין אָוונט אָבער רעדט זיך פון די עקזיסטענץ און פאָרטזעצונג פון יענע גרויסע ליבשאַפט, וועלכע איז אַן אייביגע. און ווייל דער עיקר צייט פון לערנען תורה איז בייטאָג, דערפאַר דער־מאָנט מען די ליבע צו גאָט וואָס איז געווען ביי קבלת התורה דורך אהבה רבה. אין אָוונט אָבער איז די צייט פון רוהען און שלאָפען, די נאַכט — זאָגט די גמרא — איז באַשאַפען געוואָרען צו שלאָפען, לא איברי ליליה אלא לשינתא (עירובין ס"ה ע"א), דאָך עקזיסטירט אויך דאַן די ליבשאַפט צו גאָט, דערפאַר זאָגט מען אהבת עולם (זעהט שבלי הלקט סי' י"ד, מנהיג סימן ל"ב, אבודרהם, תקון תפלה, סדר אליהו רבה ריש פרק ו', מחזור וויטרי סימן יו"ד, אור זרוע הלכות ק"ש סי' כ"א).

——o——

אמת ויציב איז די ברכה וואָס מען לייענט אין דער פריה נאָך ק"ש. אַ אידישע געמיינדע וועלכע האָט זיך געפונען זעהר וויט פון ירושלים האָט ניט געוואָלט געהן פון בבל נאָך ארץ ישראל צוזאַמען מיט עזרא הסופר. עזרא האָט זיי איינגעלאַדען צו געהן מיט אַלע אידען, האָבען זיי ניט געוואָלט, ווייל ווי באַלד אז דער בית המקדש וועט חרוב ווערען און אידען וועלען ווידער דאַרפען געהן אין גלות, צו וואָס זאָלען מיר געהן נאָך ארץ ישראל? עס איז דאָך ניט די לעצטע ריכטיגע גאולה?! בעסער וועלען מיר זיין דאָ וואו מיר זיינען יעצט און מיר וועלען דינען גאָט. און כדי מען זאָל זיי ניט האַלטען חס ושלום פאַר רשעים וואָס האָבען ניט קיין אמונה האָבען זיי אָנגעשריבען אָט דעם גרויסען לויב צו גאָט „אמת ויציב" וואו עס געפינט זיך אַכט מאָל אמת (סדר היום, תפלת השחר).

מען האָט מתקן געווען „אמת ויציב" צוליב דעם חסד וואָס גאָט האָט מיט אונז געטאָן. ער האָט אונז אויסגעלייזט, דורכגעפיהרט דעם ים, דערטרונקען אונזערע שרעקליכע שונאים (טור או"ח ס' נ'). און אום צו

פארשטעהן די טיפערע באדייטונג פון „אמת ויציב", זעהט די פאלגענדע ספרים (כל בו, ט'. פרדס לרש"י ב'. כוזרי ג' י"ז).

און וועגען אהבת עולם און אהבה רבה איז גוטיג ארייננקוקען אין שו"ע או"ח סי' ס'. רצוף אהבה סימן ג' שטה ג'. משפט צדק חלק ב' סימן ס"ב. תשובת הרשב"א שי"ז. מטה משה אות פ"ז. תוספות הרא"ש. צלח. מנחת שמואל. מגן גבורים סי' ע'. אלף המגן ס"ק א', און אין משנה ברורה ס"ק א').

—— o ——

המעריב ערבים און אהבת עולם — מעריב מיינט אין העברעאיש ער ברענגט דעם אוונט. דער בנין איז הפעיל, און אין תנ"ך געפינט זיך דער פעל אין קל, וועלכער צייגט אויף דאס קומען פון דעם אוונט (זעהט שופטים י"ט ט').

און מען האט מתקן געווען אין מעריב צו זאגען „והוא רחום" ווייל עס איז נישטא אין מעריב א קרבן צו מכפר זיין (פרדס לרש"י, ב').

אין ברכות דף י"א במשנה וועגען מעריב ערבים און אהבת עולם אויך די ברכה המעריב ערבים (שם דף י"ב) נאר די עלף ווערטער פון ה' צבאות ביז לעולם ועד איז צוגעגעבען געווארען שפעטער (טור או"ח סי' רל"ג) און דער אבודרהם הייסט זיי ניט זאגען און ער לויבט די ספרדים וועלכע זאגען זיי נישט.

אהבת עולם ענטהאלט דעם אהבה רבה פון שחרית, און דער רמב"ם אין „פאר הדור" סימן ק' רופט דאס ברכה קצרה, און אזוי איז די מיינונג פון דעם רשב"א (במשנה, שם), אבער דאס איז אן אלטע תפלה נאך פון בית המקדש אן.

—— o ——

אמת ואמונה והשכיבנו זיינען די צוויי ברכות פון נאך ק"ש אין אבענד. אמת ואמונה פאנגט זיך ניט אן מיט „ברוך" ווייל זי איז נאהענט צו די אנדער ברכה, ק"ש איז ניט קיין הפסק, און דאס פאסט פאר אוונט, ווי דער פסוק זאגט: להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות (תהלים צ"ב, ג'). די נשמה בייגאכט ווען דער מענש שלאפט געהט ארויף אויפ'ן הימעל און וויל ניט געהן צוריק צום מענשען, זאגט גאט צו איהר: געה צוריק, ווייל דער מענש האט אמונה אין מיר (סדור רש"י, סימן תכ"ז. תניא, סימן ט').

השכיבנו איז די צווייטע ברכה נאָך קריאת שמע בערבית. שבת און יום טוב איז מען זיך נוהג צו זאָגען ופרוש עלינו, אָבוואָהל פאַר־צייטענס האָט מען געזאָגט ופרוש עלינו אַלע טאָג (שוחר טוב פ״ו ובברכות ירושלמי פ״ד). אין שפאַניען האָט מען שבת אויך געענדיגט די ברכה שומר עמו ישראל לעד און והוא רחום אין אָנפאַנג מעריב (טור או״ח סימן רס״ו).

——o——

דער רשב״א פרעגט אַ קשיה — דער רשב״א פרעגט: ווארום האָט מען מתקן געווען אין שחרית נאָר דריי ברכות, צוויי בעפאָר ק״ש און איינע נאָך ק״ש, און אין אָוועגט צוויי נאָך ק״ש? ווארום אין דער פריה נאָר דריי און אין אָוועגט פיר? און דער רשב״א פאַרענטפערט: וויל די גמרא זאָגט (ברכות י״ב) אז ער האָט געזאָגט אני ה׳ אלהיכם דאַרף ער זאָגען אמת ואמונה, אז ער האָט ניט געזאָגט דאַרף ער ניט זאָגען. זאָגט רש״י, אז ער האָט ניט געזאָגט די פרשה פון ציצית, דאַרף ער ניט זאָגען אמת ואמונה. פרעגט די גמרא: מען דאַרף דאָך דער־מאָנען יציאת מצרים ביינאַכט? ענטפערט די גמרא, אז ער זאָגט אַנ־שטאָט די פרשה פון ציצית מי כמוך ביז גאל ישראל. אויב אַזוי זעהען מיר דאָך אז על פי דין איז ניט קיין חיוב צו דערמאָנען די פרשה ציצית ביינאַכט. נאָכדעם נאָך, איז אין דער פריה וואו ער איז מחויב על פי דין צו לייענען די פרשה ציצית, זאָגט ער דאָך דריי פרשיות פון ק״ש און דריי ברכות, צוזאַמען — זעקס. אָבער ביינאַכט וואו ער איז על פי דין ניט מחויב צו זאָגען די פרשה פון ציצית, אויב מען וואָלט מתקן געווען נאָר דריי ברכות און די צוויי פרשיות פון ק״ש וואָלט דאָך דאַן געווען די נאַכט ערגער פון טאָג, איז אום צו מאַכעןביידע גלייך, האָט מען מתקן געווען פיר (4) ברכות ביינאַכט, דאמאָלסט גלייכט זיך אויס די נאַכט מיט דעם טאָג, בייטאָג דריי פרשיות און דריי ברכות איז דאָס זעקס, און ביינאַכט פיר (4) ברכות און צוויי (2) פרשיות, צוזאַמען — זעקס. יעצט איז די נאַכט און טאָג גלייך אין צאָהל.

די גדולי הפוסקים וועגען דעם ערשטען פסוק פון ק״ש

רבנו סעדיה גאון ז״ל זאָגט אז די מצוה פון ק״ש איז נאָר דער ערשטער פסוק אליין וועלכער ענטהאַלט יחוד השם. און ווי די גמרא זאָגט (ברכות י״ג ע״ב) שמע ישראל ה׳ אלקינו ה׳ אחד דאָס איז די ק״ש פון ר׳ יהודה הנשיא, און אַזוי איז דער לשון פון ר׳ סעדיה גאון

אין זיינע אזהרות אויף די עשרת הדברות (דבור אנכי) און די ברייתא זאָגט (דאָרט) שמע ישראל ה"א ה' אחד ביז דאַנען דאַרף מען האָבען כוונה זאָגט ר' מאיר. רבא זאָגט אז דער דין בלייבט ווי ר' מאיר. און ר"י אלברגלינו ז"ל אין זיינע אזהרות בעשין האַלט אויך אזוי, און ר' שלמה בן גבירול אין זיינע אזהרות (עשה ראשונה) שרייבט אויך אזוי, און אַזוי וויל האָבען אויך דער רשב"א אין זיינע חדושים (ברכות כ"א, ע"א) און אויך אין זיינע תשובות („תשובות הרשב"א" חלק א' סימן ש"כ), און אויך דער רא"ה און שיטה מקובצת (פ"ב דברכות), און דער טור או"ח סימן מ"ו אין נאָמען פון רבנו יהודה חסיד, און אין בית יוסף ברענגט ער אויך דעם רא"ה און „אהל מועד" דעם רמב"ן ובתשב"ץ קטן (סימן רי"ט) ברענגט ער תוספות און רבנו ברוך ממגנצא און אור זרוע (חלק א' סימן ל"א ובסי' ל"ה) בשם רבנו חננאל אין דער מנחת כהן אין דעם קונטרס מבוא השמש (מאמר שני פרק י"ג, י"ד) און דער „פרי חדש" (סי' ס"ז) און דער שאגת ארי (ס"ב) און דער רשב"ץ אין זוהר הרקיע (עשין סימן י"ב) זאָגט אויך אז ק"ש מן התורה איז נאָר דער ערשטער פסוק פון שמע (זעהט רמב"ם הלכות ק"ש פ"ד ה' כ"ה ו'. שלחן ערוך או"ח סוף סימן ע"ב. רמב"ן תורת האָדם, שער ההוצאה. סמ"ג לאוין א'. ספר יראים סימן ס"ג, שאלתות פ' יתרו, שאילתא נ"ב, ירושלמי פ"ק דברכות הלכה א', פסיקתא רבתי סוף פרשה כ"א. מחזור וויטרי סימן פ"ט. אבן עזרא יסוד מורא (שער שביעי), חנוך, מצוה תי"ז, רא"ש (ברכות י"ג), לבוש (סי' ס' ה').

אינהאַלט און הלכה פון דער פינפטער משנה

אַבוואָהל די מצוה ציצית איז זיך ניט נוהג ביינאַכט, אזוי ווי די חכמים לערנען דאָס אָפּ פון דעם פסוק „וראיתם אותו" נאָר ווען מען זעהט, איז מען מחויב אין ציצית ביי טאָג און ניט ביינאַכט. דאָך זאָגט מען ביינאַכט אין ק"ש די פרשה „ויאמר", וועלכע ענטהאַלט די מצוה פון ציצית, ווייל די פרשה ענטהאלט אויך דעם אָנדענקונג פון יציאת מצרים און עס איז אַ מצוה צו דערמאָנען יציאת מצרים אי ביי טאָג אי ביינאַכט. ווי בן זומא האָט גע'דרשנ'ט דעם פסוק „למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ימי חייך — מיינט די טעג, כל ימי חייך — די נעכט", דאַרף מען ביינאַכט אויך דערמאָנען יציאת מצרים (רמב"ם, הלכות ק"ש פ"א ה"ג).

משנה ה'

מַזְכִּירִין יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּלֵּילוֹת. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲזַרְיָה, הֲרֵי אֲנִי כְּבֶן שִׁבְעִים שָׁנָה וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֵּאָמֵר יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּלֵּילוֹת עַד שֶׁדְּרָשָׁהּ בֶּן־זוֹמָא, שֶׁנֶּאֱמַר „לְמַעַן תִּזְכּוֹר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ", יְמֵי חַיֶּיךָ – הַיָּמִים „כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ – הַלֵּילוֹת", וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, „יְמֵי חַיֶּיךָ – הָעוֹלָם הַזֶּה", כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ – לְהָבִיא לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ.

גרסאות — ימי חייך — במשנת בבלי ליתא אלו ב' מלות, וכן בדפוס נאפולי.

ציונים — ספרי פ' ראה, מכילתא ב' פ' ט"ז, תוספתא פ"א. ילקוט ראה תתקע"ד, ירושלמי שם פ"א הלכה ו'.

הלכה — רמב"ם הלכות ק"ש פרק א' הלכה ב'.

פירוש

יציאת מצרים — פ' ציצית שנאמר בה „אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים". **מזכירין** בהפעיל, היינו: ע"י דבורו מזכיר להשומעים שיזכרו יצ"מ. פרשת ציצית אומרים אותה בק"ש של ערבית, אעפ"י שאין לילה זמן ציצית. דכתיב וראיתם אותו פרט לכסות לילה, אומרים אותה בלילה, מפני יציאת מצרים שבה. **כבן שבעים שנה** — שבאה עליו שיבה יום שמינו אותו לנשיא, **ולא זכיתי** — לא עלתה בידי להטות את החכמים לדעתי. **לא זכיתי**, לא נצחתי בראיות לחכמים. **הלילות** — ובחרו בפ' ציצית מפני כי היא שגורה בפי כל. **להביא** — לרבות. **לימות המשיח** — ר' אליעזר אומר ימות המשיח ארבעים שנה, ר' דוסה אומר ד' מאות שנה (סנהדרין צ"ט) ואחד מי"ג עקרי היהדות הוא: להאמין בביאת המשיח, „ואעפ"י שיתמהמה עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבא".

שאלות

האם אומרים פרשת ויאמר בלילה בק"ש? מי סובר שלא לאמרה בלילה? מדוע? מי סובר שצריכים לאמר ק"ש בלילה? מדוע? מהיכן לומד בן זומה שצריכים להזכיר יציאת מצרים בלילה? כיצד דורשים החכמים את המקרא הזה? מה השיב להם בן זומא? מה דעת החכמים בזה? מה קרה לר' אלעזר בן עזריה? כמה הם ימות המשיח? מה אומרים בענין ביאת המשיח?

די פינפטע משנה

מען דערמאָנט יציאת מצרים ביי נאַכט און ר' אלעזר בן עזריה האָט געזאָגט: איך בין ווי איינער וואָס איז אַלט זיבעציג יאָהר (ב) און איך האָב ניט זוכה געווען (ג) אַז יציאת מצרים דאַרף געזאָגט ווערען ביי נאַכט, ביז בן זומא האָט דאָס גע'דרשנ'ט, עס שטעהט געשריבען (ד) כדי דו זאָלסט געדענקען דעם טאָג וואָס דו ביזט ארויס פון מצרים אַ ל ע ט ע ג פון דיין לעבען. די טעג פון דיין לעבען וואָלט געמיינט נאָר די ט ע ג, אַ ל ע טעג פון דיין לעבען מיינט — די נעכט אויך (ה). די חכמים אָבער זאָגען: „די טעג פון דיין לעבען וואָלט געמיינט נאָר ד י וועלט, אַ ל ע טעג פון דיין לעבען — מיינט משיח'ס צייטען. (ו)

פירוש

א) מען לייענט די דריטע פרשה פון ק"ש „ויאמר", אין וועלכע עס ווערט דערמאָנט יציאת מצרים, אפילו ביינאַכט, כאָטש דיזע פרשה ענטהאלט די מצוה פון ציצית וועלכע איז זיך ניט נוהג ביינאַכט. ב) מען האָט איהם געוואָלט מאַכען פאַר אַ נשיא, איז ער אָבער געווען צו יונג, איז מיט איהם געשעהן אַ נס און ער האָט באַקומען גרויע האָר איבער נאַכט און האָט אויסגעזעהן ווי אַ זקן פון זיבעציג יאָהר. ג) צו לערנען פון פסוק און איבערצייגען די חכמים אַז מען דאַרף זאָגען יציאת־מצרים ביינאַכט. ד) דברים ט"ז ג'. ה) דאָס מיינט טאָג און נאַכט. ו) אַז אפילו ווען משיח וועט קומען וועט מען אויך דאַרפען דערמאָנען יציאת מצרים.

וואָס די גמרא זאָגט

אין א ברייתא ווערט געלערענט: בן זומא האָט געזאָגט צו די חכמים: ווערט מען דען דערמאָנען יציאת מצרים אין משיח׳ס צייטען? עס שטעהט דאָך געשריבען (ירמיה כ״ג ז׳ י״ח) „אָט וועלען קומען צייטען, זאָגט גאָט, ווען מען וועט ניט מעהר זאָגען, ווי גאָט לעבט, וואָס האָט ארויסגעבראכט די אידען פון דאָס לאַנד מצרים, נאָר — ווי גאָט לעבט, וואָס האָט ארויסגעבראכט און ארויסגעפיהרט די קינדער פון ישראל פון דעם לאַנד אין צפון און פון אַלע לענדער, וואוהין איך האָב זיי פאַר־וואָרפען״. אָט איז דאָך א באווייז אז אין משיח׳ס צייטען וועט יציאת מצרים מעהר ניט דערמאָנט ווערען?! האָבען זיי איהם געענטפערט: דאָס מיינט ניט אז יציאת מצרים וועט אין גאנצען ארויסגעריסען ווערען, נאָר אז די קנעכטשאפט אין אנדערע מלוכות (שעבוד מלכיות) וועט זיין דער עיקר, און יציאת מצרים וועט זיין א נעבענזאַך (א טפל).

———o———

הערות

ציצית. די דריטע פרשה פון ק״ש ענטהאלט די מצוה פון ציצית. עס איז כדאי צו באקענען זיך א ביסעל מיט דיזע מצוה וועלכע איז איינע פון די וויכטיגסטע און הייליגסטע מצוות פון די תרי״ג מצוות.

די ציצית דערמאָנען דעם אידען אז עס איז דאָ א גאָט און אז מען דאַרף מקיים זיין זיינע מצוות „וזכרתם את כל מצוות ה׳״, דערפאַר מאַכט מען ציצית אין די פיר ברעגען פון בגד, אז וואו נאָר ער גיט זיך א קער, אין יעהען אָרט דערמאָנט ער זיך אויף די מצוות, און יעדע ציצה האָט פינף קשרים, ער זאָל געדענקען די חמשה חומשי תורה, און עס געפינט זיך אַכט פעדים, אום ער זאָל קענען דיסציפּלינירען די אַכט וויכטיגע גלידער: 1) די אויערען, 2) די אויגען, 3) דעם מויל, 4) דעם נאָז, 5) די הענט, 6) די פיס, 7) די ערוה, 8) די הארץ. ציצית איז דער ראשי תיבות פון צדיק יבדוק ציציותיו תמיד (זוהר י״ז). אום צו געבען א קינד א גוטע רעליגיעזע ערציהונג מוז מען איהם איינגעוואוינען טראָגען ציצית זאָגאַר ווען ער איז נאָך קליין, נישט קיין בר מצוה (סוכה מ״ב).

פרויען זיינען פטור פון ציצית, ווייל דאָס איז א מצות עשה שהזמן גרמא, ביינאַכט איז מען דאָך פטור פון ציצית, און א מצוה וואָס האָט

נאָר אַ באַשטימטע צייט צו טאָן איהר זיינען פרויען פטור (מנחות מ״ג). רבנו תם זאָגט אַז יעדע מצוה פון וועלכע די פרוי איז פטור קען זי ניט צוגרייטען די מצוה. און עס האָט פּאַסירט מיט אַ פרוי וועלכע פלעגט איינמאַכען ציצית אין טליתים האָט רבנו תם זיי געפּסל׳ט (הגהות מיימוני, הלכות ציצית). דער אגור אָבער זאָגט אַז מען דאַרף ניט פּסל׳ענען (זעהט מטה משה חלק א׳ סימן י״ד).

ווען מען לייענט ק״ש און מען דערמאָנט דעם וואָרט ציצית איז מען זיך נוהג צו קושען זיי אַלס אויסדרוק פון ליבשאַפט צו דער מצוה (רמ״א סימן כ״ד). אנדערע פּוסקים זיינען אַקעגען דעם, ווייל דאָס איז אַ הפסק אין ק״ש, נאָר ס׳איז אַ מצוה צו קוקען אויף זיי, בפרט ווען ער זאָגט וראיתם אותו. דער ווילנער גאון ז״ל האָט זיך נוהג געווען ניט צו קושען די ציצית אין ק״ש (מקורי המנהגים סימן יו״ד). די מצוה פון ציצית איז געוואויגען אַקעגען אַלע מצוות, שקולה כנגד כל מצוות (נדרים כ״ה), (זעהט מחזור וויטרי זייטע 636, כל בו סימן כ״ב, רוקח סימן שס״א, שו״ע או״ח סימן ח׳ נדרים ס״ב, באור הגר״א בשו״ע, מנחות מ״ג).

איינער פון די בעלי התוספות — ר״א ממיץ — האָט מתקן געווען דאָס אַ קינד דריי יאָהר אַלט זאָל טראָגען אַ טלית קטן, ווייל האדם עץ השדה, אַ מענש איז געגליכען צו אַ בוים, און דער דין איז ביי אַ בוים אַז שלש שנים ערלים ובשנה הרביעי קדש. אַ מענש אויך אַזוי: דעם פערטען יאָהר ווערט ער שוין הייליג און מען דאַרף איהם דאַן ערציהען אין די גרויסע הייליגע מצוה פון טראָגען ציצית. (ספר יראים).

עס ווערט דערצעהלט אויף דעם גרויסען הייליגען צדיק מ. זיסקינד זצ״ל, דער מחבר פון דעם „יסוד ושרש העבודה״, אַז ער האָט אָנגעזאָגט אין זיין צוואה אַז מען זאָל איהם מקבר זיין אין אַ טלית מיט אַלע כשר׳ע ציצית, און נישט ווי מען איז זיך נוהג צו פּסל׳ענען אַ ציצה. ווען ער איז נפטר געוואָרען איז מען געקומען פרעגען דעם באַוואוסטען רב ר׳ דניאל, דער מחבר פון „חמודי דניאל״, דער רב פון הוראָדנע, צו זאָל מען טאָן ווי אין זיין צוואה שטעהט? האָט דער רב געענטפערט: אַז אנדערען וואָלט ער נישט געלאָזען פאָלגען זיין צוואה און ברעכען אַ אידישען מנהג, אָבער ניט פאָלגען די צוואה פון אַזאַ צדיק און חסיד ווי דער „יסוד ושרש העבודה״ האָט ער פשוט מורא, און מען זאָל איהם מקבר זיין אין אַ טלית וועלכער האָט אַלע כשר׳ע ציצית. האָט פּאַסירט

אז ווי מען האָט איהם אריינגעלעגט אין קבר, האָט זיך פארטשעפעט איינע פון די ציצית אין א פלאָקען וואס איז געלעגען אין קבר, און די ציצה איז פסול געוואָרען. (עליות אליהו, הערה קי"ט).

דער אר"י זאָגט אז מען דארף שלאָפען אין טלית קטן (שע"ת או"ח סימן ח' ס"ק א').

אויפ'ן טלית קטן מאַכט מען די ברכה על מצות ציצית, ניט להתעטף בציצית. ווייל מאנכע פוסקים ווילען האָבען אז מען איז נישט יוצא די מצוה פון ציצית מיט טלית קטן, דערפאר מאַכט מען נישט די ברכה „להתעטף", ווייל דאָס וואָלט געמיינט אז מען איז מקיים די מצוה יעצט, נאָר מען דאַנקט גאָט וואס ער האָט אונז געגעבען די מצוה פון ציצית כאָטש מען איז יעצט נישט מקיים די מצוה. אזוי זאָגט דער „דרכי משה" און טור או"ח סימן ח' אות ה'. און אזוי ערקלערט דער רא"ש וועגען ברכות מילה. און די ברכה „על מצות ציצית" ווערט גאָר נישט דער־מאָנט אין תלמוד.

פאראן פוסקים וואס זאָגען אז כסות יום איז חייב בציצית אפילו ביינאכט, ווי עס רעדט וועגען דעם זעהר פיל דער רא"ש אין הלכות קטנות הלכות ציצית (סימן א') און תוספות און מנחות (מ' עמוד ב') ד"ה משום. זעהט וואס דער בעל העטור זאָגט אין הלכות ציצית (שער א' סוף חלק א') און אין פרדס לרש"י (סימן ל"ו) אין חדושי רשב"א (מנחות ל"ח ע"א).

ווען א איד ווערט דורך א סבה חלילה גע'הרג'עט אין גאס, האָבען מיר אויף איהם קיין אנדער סימן ניט נאָר די ציצית. פיל פעלקער זיינען זיך מל, און דערפאר איז די מצות מילה קיין באווייז ניט. און ווידער טרעפט איינער ווערט ערמאָרדעט און שרעקליך צוריבען, אז אויסער ציצית קען מען אין קיין אנדער זאך ניט דערקענען אז ער איז א איד. און עס האָט פאסירט אין יאָהר תרס"א האָט מען אין ניו יאָרק געפונען אן ערמאָרדעטען אידען צוהאַקט אויף שטיקער אין א קאסטען, זיין נאָמען איז געווען ר' מאיר ווייסבארד, און ווען ניט די ציצית וואָלט ער צו קבר ישראל ניט געקומען.

ציצית איז א סימן אז אידען זיינען די כהנים פון דער וועלט. ווי די תורה זאָגט: ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. און אזוי ווי די כהנים זיינען דורך קליידער, די בגדי כהונה, אפגעטיילט פונ'ם פאָלק, אָט אזוי זיינען די אידען, די כהנים פון דער מענשהייט, אנדערש

פון אלע פעלקער דורך זייערע אידישע מלבושים, איבערהויפט דורך די ציצית. ביים כהן שטעהט געשריבען „ועשית ציץ זהב טהור"; ביי אידען שטעהט געשריבען „ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם". ציצת איז א לשון יחיד ווי ציץ, דער תי"ו איז צוגעלעגט (נתיבות השלום, על התורה). ביים כהן גדול שטעהט געשריבען „ויתנו עליו פתיל תכלת, און ביי אידען — „ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת"; אויפ'ן כהן גדול ווערט געזאגט „ופתחת וכו' קדש לה", און צו אידען ווערט געזאגט „למען תזכרו וכו' והייתם קדושים לאלהיכם" (זעהט דעם ספר „אם למקרא" פון ר"א בן אמוזג) וועלכער צייגט לויט די פוסקים אז ביי די דינים פון בגדי כהונה און ביי די דינים פון ציצית איז דא דינים וועלכע גלייכען די בגדי כהונה צו די מצוה פון ציצית, ווייל די ציצית זיינען די בגדי כהונה פון דעם אידישען פאלק וועלכער איז דער כהן פון די מענשהייט: „ממלכת כהנים וגוי קדוש".

דער ספרי זאגט (שלח): דער יעניגער וועלכער איז מקיים די מצוה פון ציצית איז גלייך ווי ער האט מקיים געוועזן אלע מצוות פון דער תורה און גלייך ווי ער האט מקבל געוועזן פני שכינה (שם). (זעהט מכילתא יתרו פ"ז, שבת ר"ג, קנ"ג, מנחות מ"ד, סוטה י"ג, שבת קי"ח, פסחים קי"ג, ע"ז ג'. ספרי דברים, מדרש שוח"ט ד'. זוהר שלח קע"ד. זוהר ואתחנן רמ"ה).

די תנאים

וועלכע ווערען דערמאָנט אין משנה אין דעם ערשטען פּרק

רבי אליעזר

ער איז באַקאַנט אונטער דעם נאָמען רבי אליעזר בן הורקנוס. מען האָט איהם אויך גערופען רבי אליעזר הגדול. ער איז געווען אַ תלמיד צו רבן יוחנן בן זכאי. זיינע חברים זיינען געווען רבי יהושע בן חנניה און רבי אליעזר בן ערך. זיינע תלמידים זיינען געווען רבי אלעזר בן עזריה, ר׳ עקיבא און פילע אַנדערע. אַלס יונגער מאַן האָט ער געאַרבייט ביי זיין פאָטער אין פעלד. זיין פאָטער איז געווען איינער פון די רייכסטע אידען, וועלכע האָבען געלעבט בעפאָר דעם חורבן בית המקדש. ווען ער איז אַלט געוואָרען צוויי און צוואַנציג יאָהר איז ער אַנטלאָפען פון זיין פאָטער (דעם פאַרמער) און איז געקומען נאָך ירושלים לערנען תורה ביי רבי יוחנן בן זכאי. אין אַ גאַנץ קורצער צייט האָט ער ערוואָרבען טיפע קענטענישען אין תורה און שפּעטער־צו, ווען זיין פאָטער וועלכער איז געווען אין כעס אויף איהם וואָס ער האָט איהם פאַרלאָזען איז געקומען אין ירושלים איהם צו מעביר נחלה זיין, האָט ר׳ יוחנן בן זכאי אַוועקגעשטעלט ר׳ אליעזר׳ן ער זאָל זאָגען אַ דרשה אין דער אַנוועזענהייט פון זיין פאָטער און די גרעסטע מענשען פון לאַנד. די דרשה האָט איבערראַשט אַלע צוהערער. אַזוינס האָט מען נאָך קיינמאָל נישט געהערט. און זיין פאָטער האָט דאַן באַשלאָסען ניט לאָזען די ירושה צו אַלע זיינע אַנדערע קינדער און איבערגעבען אַלץ וואָס ער האָט נאָר צו רבי אליעזר. ר׳ אליעזר האָט דאָס אָבער בשום אופן ניט געוואָלט. ער האָט מיט גרויס התמדה פאָרטגעזעצט זיין שטודיום אין תורה און איז געוואָרען איינער פון די גרעסטע אידישע געלערענטע. זיין בית מדרש, וואו ער האָט פאַרשפּרייט תורה צווישען זיינע תלמידים, איז געווען אין לוד, דרום ארץ ישראל, און ר׳ יהושע האָט געקושט דעם שטיין אויף וועלכען ר׳ אליעזר הגדול פלעגט זיצען און דרשנ׳ען, און האָט געזאָגט: „אָט דיזער שטיין איז גלייך צום באַרג סיני, און דער רבי וואָס זיצט אויף איהם איז דער אָרון וואו די תורה איז״. ער איז אויך געווען דער מחבר פונ׳ם באַרימטען ספר „פרקי דר׳ אליעזר״.

ער האָט פיינט געהאַט געלט. ער האָט אויף זיין לעבען ניט גע־רעדט קיין וואָכעדיגע רייד. ער איז קיין מאָל נישט געגאַנגען פיר איילען אָהן תורה און אָהן תפילין. ער איז אימער געווען דער ערשטער צו קומען אין בית המדרש לערנען. ער פלעגט אימער זאָגען: דער כבוד פון דיין פריינט זאָל זיין ליב ביי דיר ווי דיין אייגענער כבוד („יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך"); זאָלסט ניט ווערען באַלד אין כעס („אל תהי נוח לכעוס"). אין משניות ווערט דערמאָנט זיין נאָמען 319 מאָל. ער איז נפטר געוואָרען אין קסרין ערב שבת און זיינע תלמידים האָבען געטראָגען זיין אָרון מוצאי ש"ק צו לוד. אין די לעצטע מינוטען פון זיין לעבען, אויפ'ן טויטען־בעט, האָט ער געלערענט מיט זיינע תלמידים פיעל הלכות און האָט גערעדט צו זיי אין אַ נבואה־גייסט וועגען די אידישע צוקונפט. פאַר'ן טויט האָט מען איהם אַ שאלה געפרעגט, האָט ער גע־ענטפערט: טהור! ריין! דאָס איז געווען דאָס לעצטע וואָרט אין זיין לעבען; זיין הייליגע נשמה איז ארוים בטהרה.

——o——

רבן גמליאל

ער איז רבן גמליאל פון יבנה. ער איז געווען אַ תנא. ער איז געווען נשיא און דער הויפט־פיהרער פון די סנהדרין אין יבנה (נאָכ'ן טויט פון ר' יוחנן בן זכאי) 38 יאָהר נאָכאַנאַנד. ער שטאַמט פון דוד המלך. ער איז געווען זעהר רייך און אַ קרוב למלכות, אַ גרויסער מענשען־פריינט, זיין ליבשאַפט צו מענשען האָט נישט געהאַט קיין גרעניץ. ער פלעגט וויינען ווייל ער קען נישט געגוג טאָן פאַר מענשען. זיין הויז איז אימער געווען אָפען פאַר אַלעמען און ער אַליין פלעגט באַדינען די געסט. ער איז געווען זעהר גוטהאַרציג, ער האָט נישט געקענט הערען אָדער זעהן יענעמס צרות און אומגליקען. זיינע קנעכט און דינסטען האָט ער באַהאַנדעלט ווי זיינע אייגענע ליבע קינדער. דאָס פאָלק פלעגט רופען איהם און זיין פרוי פאָטער און מוטער. ער איז געווען זעהר פרום, טיף רעליגיעז. ער האָט אַמאָל באַצאָהלט פאַר אַ לולב טויזענט גילדען.

אין זיין צייט האָבען אידען זעהר פיל געליטען פון רוים, די שלעכטע רעגירונג. די רוימישע קעניגע דיומיטיאַן, טראַיאַנוס און אַדריאַנוס האָבען ארויסגעגעבען שרעקליכע גזירות אויף אידען. די רדיפות אויף אידען זיינען געווען ברוטאַלע, ווילדע. און רבן גמליאל האָט דאָס גע־דאַרפט זיין אַ גוטער רעטער פאַר אידען ביי די פיהרער פון דער רוימישער

רעגירונג, און גלייכצייטיג האָט ער געדאַרפט איינשטילען דעם שטורעמ־דיגען רעוואָלט פון פייערדיגע אידען וועלכע האָבען געוואָלט מאַכען אַ רעוואָלוציאָן וועלכע וואָלט געווען אַ געפאַהר פאַר אידען. ווען די חכמים האָבען איהם אַראָפּגעזעצט פון נשיאות ווייל ער האָט באַליידיגט ר' יהושע'ן, פלעגט ער דאָך קומען יעדען טאָג אין בית המדרש לערנען גלייך מיט אַלעמען און ער האָט איבערגעבעטען ר' יהושע'ן און געוואָרען צוריק נשיא. ער פלעגט אימער זאָגען: „כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים", דער וואָס האָט רחמנות אויף מענשען, וועט מען אויף איהם רחמנות האָבען פון הימעל. אַלע האָבען געגלויבט, אַז ער באַזיצט רוח הקודש.

אַ קורצע צייט בעפאָר עס האָט אויסגעבראָכען די מרידה פון בר כוכבא איז ר"ג נפטר געוואָרען, און אַלע אידען צוזאַמען מיט די סנהדרין האָבען איהם באַוויינט און אַראַנזשירט גרויסע הספדים אויף דער גאַנצער וועלט. (זעהט פאה פרק ב' משנה ד', דמאי פרק ג' מ"א, ב"ק ע"ד, סנהדרין פ"א, קדושין ל"ב, גיטין ל"ז, ברכות ט"ז, כ"ח, ב"מ נ"ט, מו"ק ג', נ"ז, ירושלמי ב"ק פ"ב הלכה ג', עירובין ס"ה, גיטין י', עירובין ס"ד, ירושלמי מ"ק פרק ג' הלכה א').

—o—

רבי יהושע

ער איז ר' יהושע בן חנניה, אַ תלמיד צו ר' יוחנן בן זכאי, אַ חבר צו ר' אליעזר בן הורקנוס. ער האָט געהאַט זיין ישיבה אין פקיעין (סנהדרין ל"ב). ער האָט געטאָן זיין אַרבייט אַלס לוי צווישען די משוררים אין בית המקדש (מעשר שני פ"ה ט, ערכין י"א). אַלס קליין קינד פלעגט זיין מוטער איהם ברענגען צוזאַמען מיט זיין וויגעלע אין בית המדרש, כדי ער זאָל זיך איינגעוואוינען הערען תורה פון זיין פריהסטער יוגענד אָן. (ירושלמי יבמות פ"א הלכה א'), און ר' יוחנן בן זכאי האָט געזאָגט: אשרי יולדתו, גליקליך איז די מוטער וועלכע האָט איהם גע־בוירען (אבות, פרק ב' ח').

ער איז געווען אַן אָרימער האַנדווערקער, ער פלעגט מאַכען נאָדלען (ירושלמי, ברכות ז' ע"ד). ווען ער האָט אַמאָל געהאַט אַ סכסוך מיט דעם נשיא רבן גמליאל וועגען קדוש החדש און רבן גמליאל האָט אויף איהם גוזר געווען ער זאָל קומען צו איהם מיט זיין שטעקען און טראָגען געלט אום יום כפור וועלכער קומט אויס נאָך דעם חשבון פון ר' יהושע,

האט ר' יהושע געפאלגט דעם נשיא און איז געקומען. רבן גמליאל האט איהם א קוש געטאן אין קאפ און האט געזאגט: קום מיט פרידען, מיין רבי אין חכמה (ר"ה כ"ה). ר' יהושע איז געווען גרויס ניט נאר אין תורה נאר אויך אין אלגעמיינע וויסענשאפט, איבערהויפט אין אסטראָ־נאָמיע (הוריות דף י'). ער האט געהאט דעבאטען מיט ניט־אידישע געלערענטע וועגען פארשידענע רעליגיעזע פילאזאפישע פראגען און פראַ־בלעמען, און אימער פלעגט ער זיי באזיגען מיט זיינע לאגישע ארגומענטען.

ער פלעגט אימער זאגען: דער ארעמאן וועלכער נעמט צדקה טוט מעהר טובה דעם צדקה־געבער, ווי דער געבער טוט צו דעם נעמער (ויק"ר, פל"ד). ער פלעגט זאגען, אז די פרומע פון די אומות העולם וועלען האבען עולם הבא (תוספתא סנהדרין פי"ג, ב', ועיין סנהדרין ק"ה). מען האט געזאגט: ווען עס איז נפטר געווארען ר' יהושע, איז בטל געווארען עצות ומחשבות ביי אידען (סוף סוטה).

---o---

בית שמאי ובית הלל

„בית שמאי" און „בית הלל" זיינען געווען צוויי בארימטע ישיבות, וואס האבען געשטאמט פון שמאי און הלל, און זיינען תמיד געווען אין מחלוקת וועגען פארשידענע הלכות און מיינונגען מיט איינאנדער. „בית שמאי" האבען מחמיר געווען אין אלע פראגען וואו זיי זיינען געווען אין מחלוקת מיט די „בית הלל". דער דין בלייבט אבער שטענדיג, מיט אויסנאהם פון זעקס זאכען, ווי די „בית הלל".

אין משנה און ברייתא ווערט תמיד דערמאנט ב"ש פריהער פאר בית הלל, ווייל שמאי האט געגרינדעט זיין ישיבה פריהער ווי הלל, און ווען הלל איז געקומען פון בבל נאך ארץ ישראל האט ער שוין דארט גע־טראפען שמאי'ן און זיין ישיבה. די בית שמאי זיינען געווען שארפער אין לערנען (תוספות עירובין י'). מאנכעס מאל האבען בית שמאי מודה געווען אז די בית הלל האבען רעכט און אמאל, פארקערט, האבען די בית הלל מודה געווען אז די בית־שמאי זיינען גערעכט. (ירושלמי, תרומות פרק ה' הלכה ד', חגיגה כ"ב, תוי"ט שביעית פ"א, תוס' סוכה ג' וועגען רב עמרם גאון. זעהט ספר חסידים סימן תתי"ב, בה"ג הלכות סופרים, יוחסין השלם 17—19, הלוי דורות הראשונים חלק א' כרך ג' 274—304).

הלל הזקן איז געבוירען געוואָרען אין בבל, און דערפאַר רופט ער זיך הלל הבבלי, און ער איז געקומען נאָך ארץ ישראל ווען ער איז אַלט געווען 40 יאָהר. שמאי האָט זיך אויך גערופען, ווי הלל, שמאי הזקן. הלל איז געוואָרען נשיא ווען ער איז אַלט געוואָרען אכציג יאָהר, און איז געווען נשיא פערציג יאָהר. זיי האָבען ביידע געלעבט הונדערט יאָהר בעפאָר חורבן בית המקדש (מאה השמינית לאלף הרביעי). ווען הלל איז געקומען נאָך ארץ ישראל איז ער געווען זעהר אָרעם. ער פלעגט געהן אַרבייטען, פלעגט פאַרדינען א האַלבען דינר, העלפט פלעגט ער געבען דעם וועכטער פונ'ם בית מדרש, ער זאָל איהם אריינלאָזען לערנען תורה פון שמעיה און אבטליון, און די אַנדערע העלפט פאַר זיך און זיין פאַמיליע. וואונדערבאַרע שעהנע אגדות וועגען זיין לעבען געפינען זיך אין תלמוד און מדרשים. (איך האָב געשריבען זעהר א גרויסען ספר וועגען שמאי און הלל אין העברעאיש. ער געפינט זיך ביי מיר אין כתב יד).

ווען די תורה איז פאַרגעסען געוואָרען ביי אידען, איז געקומען עזרא הספר פון בבל און האָט זי צוריק אויפגעלעבט. איז די תורה ווידער אמאָל פאַרגעסען געוואָרען, איז געקומען — זאָגען די חז"ל — הלל הבבלי און צוריק פעסטגעשטעלט און פאַרשפּרייט די תורה. ער איז א תלמיד פון עזרא הסופר. אכציג תלמידים האָט הלל געהאַט, דער גרעסטער פון זיי — יונתן בן עוזיאל, דער קלענסטער — רבן יוחנן בן זכאי. הלל איז געווען זעהר א גרויסער עניו, קיין מענש אין דער וועלט האָט בשום אופן נישט געקענט אריינברענגען איהם אין כעס. ער פלעגט אימער זאָגען: „הוה מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה" — מען דאַרף ליב האָבען מענשען און אימער יאָגען זיך נאָך שלום. שמאי איז געווען א קפדן צו רשעים און א גרויסער עניו פאַר צדיקים. ער האָט געהאַלטען שטאַרק פון א שטרענג רעליגיעזער ערציהונג. (יומא ע"ז, סוכה כ"ח). ער איז געווען א גוואַלדיגער מודה על האמת (ב"ב קל"ד, רשב"ם) און ער פלעגט זאָגען: „עשה תורתך קבע, אמור מעט ועשה הרבה, והוה מקבל את כל האָדם בסבר פנים יפות", מען דאַרף שטענדיג לערנען, ריידען ווייניג און טאָן פיל, און עמפפאַנגען מענשען זעהר פריינדליך. (אָבות, פרק א' י"ב ט"ו).

הלל האָט מתקן געווען זעהר פיל תקנות וועלכע האָבען פיל גע־האָלפען צו פאַרבעסערען די קולטורעלע און עקאָנאָמישע לאַגע פון אידען

(זעהט סוף שביעית וגיטין ל״ו, ערכין ל״א, ב״מ קי״ד, ד״א פ״ו). די גוטהארציגקייט פון הלל, זיין מענשען־ליבע האט קיין גרענעצען ניט געהאט. (זעהט אבות פ״ב ד׳—ו, כתובות ס״ז, דרך ארץ פ״ו, ברכות ס׳ ס״ג, סוכה נ״ג, יומא ל״ה, פסחים ס״ו, תוספתא פ״ד, שבת ל״א).

הלל האט באררייבערט די וויסענשאפט פון תורה, איז געווען פון די גרינדער פון תורה שבעל פה (זעהט: ירושלמי פסחים פ״ו, תוספתא נגעים פ״א, ספרא תזריע פ״ט).

הלל האט געלעבט 120 יאהר. (ספרי דברים ס׳ שנ״ז).

—o—

רבי טרפון

טרפון אין גריכיש מיינט: לעהרער, ערציהער. ער איז געווען א תנא, געלעבט ביים סוף פון צווייטען בית־המקדש און אין דער צייט פון חורבן ביז דער צייט פון הריסת ביתר. ער איז געווען כהן אין בית המקדש (ירושלמי יומא פ״ג הלכה ז׳, קה״ר עה״פ את הכל עשה יפה, תוספתא סוטה פ״ז ט״ז). ער האט זעהר שטארק עהרליך געהאלטען זיין מוטער. ווען זי פלעגט דארפען ארויפגעהן אויף איהר בעט, פלעגט ער זיך איינבויגען און זי פלעגט ארויפקריכען אויף איהם און דאן אויפ׳ן בעט. ער איז געווען זעהר א גרויסער למדן און א משיב אויף אלע פראגען אין תנ״ך, מדרש, משנה, הלכה און אגדה (אדר״נ פי״ח). ר׳ עקיבא איז געווען זיין חבר אין לערנען. ער איז געווען זעהר רייך (נדרים ס״ב, מס׳ כלה כ״ו). ער איז געווען א גרויסער מודה על האמת (תוספתא מכשירין פ״ב י״ד). ער פלעגט אימער זאגען: דער טאג איז קורץ, די ארבייט איז פיל, דער באצאהלט איז פיל, די ארבייטער אבער פוילען זיך אונטער און דער בעל הבית דריקט. נישט דו דארפסט ענדיגען די גאנצע ארבייט, אבער דו טארסט זיך ניט באפרייען פון ארבייט. (אבות פ״ב סוף). נאר דאן מאכט גאט רוהען זיין שכינה אויף אידען ווען זיי טוען ארבייט, און פון לעדיג ארומגעהן שטארבט דער מענש. „לא השרה הקב״ה שכינה על ישראל עד שעשו מלאכה, שנאמר ועשו לי מקדש, ואין אדם מת אלא מתוך הבטלה (אדר״נ פי״ב סוף, און זעהט: תוספתא אהלות פט״ו י״ב, ב״מ פ״ה, שביעית י״ז, קדושין פ״א, גיטין ס״ז, תוספתא סוף חגיגה, יבמות פ״א הלכה י׳, בכורות פ״ה

הלכה ו', כתובות פ"ה הלכה א', מנחות ס"ח, סנהדרין ק"א, מסכת כלה כ"ו, **תוספתא** מנחות פ"א ח', שם מקואות סוף פ"א, **תוספתא** יבמות פי"ד א').

—o—

רבי אלעזר בן עזריה

א **תנא** אין דעם צווייטען דור פון די תנאים, פון די גרויסע אידישע געלעהרטע אין **יבנה**. ער איז געווען זעהר רייך (**תוספתא** סוטה פט"ו) און א גרויסער יחסן, דער צעהנטער דור פון **עזרא הסופר**, און וויל ער האט פארמאגט גרויס חכמה, רייכטום און יחוס איז ער ערוועהלט געווארען אלס נשיא אויף דעם פלאץ פון **רבן גמליאל** (ברכות כ"ז). ער איז אויך ערוועהלט געווארען אלס פארטרעטער פונ'ם פאלק אין א וויכטיגע דעלעגאציע צוזאמען מיט רבן גמליאל, ר' יהושע און ר' עקיבא צו געהן אין רוים האבען אן אודיענץ מיט די הויפט-פיהרער פון דער רעגירונג וועגען אן ענין וואס איז נוגע געווען כלל ישראל (מכות כ"ג). אויסער חכמה, רייכטום און יחוס איז ער אויך געווען א גרויסער עניו. ווען ער איז געקומען צו גאסט צו רבן גמליאל און זיין קנעכט טבי האט איהם באדינט, האט ער אויסגעשריען: עס איז נישט ריכטיג! דארפען דארף טבי זיצען ביים טיש און איך זאל איהם באדינען (מדרש משלי ט' ב'). די גרעסטע אידישע געלעהרטע פון זיין צייט האבען ניט געהאט גענוג ווערטער צו לויבען איהם און האבען געזוכט לערנען פון איהם תורה און חכמה (זעהט: **תוספתא** סוטה פ"ז, ילקוט שמות רמז רי"ו, **גיטין** פ"ו, **אדר"נ** פי"ח).

זיינע דרשות פלעגען וועקען דאס פאלק צו גוטע מעשים און גוטע מדות (זעהט משנה סוף יומא, ערכין ט"ז, ב"ר פל"ב, פל"ד). אין זיין צייט האבען די אידען געליטען זעהר פיל פון די רוימער, און אידישע צרות האבען פארוועהטאגט זיין הארץ, און דערפאר ווען א איד האט זיך ניט אויפגעפיהרט ווי געהעריג איז האט איהם ר' אלעזר פארענטפערט וויל ער איז שכור פון צרות, קען מען איהם ניט באשולדיגען (עירובין פ"ה. זעהט **פסיקתא** רבתי כ"ג, ב"ר פ' פ"ד. שבת קל"ב, קדושין י"ז, חגיגה י"ד, יוחסין 57, מבוא המשנה חלק א' דף 88).

בן זומא

א תנא פון דעם צווייטען דור תנאים, נאָכ'ן חורבן בית המקדש. זיין עצם נאָמען איז געווען רבי שמעון. בעפאָר מען האָט איהם מסמיך געווען האָט ער זיך גערופען בן זומא. ער איז געווען א תלמיד־חבר צו ר' עקיבא. ער איז געווען א באריהמטער חכם, א גרויסער אידישער געלעהרטער. די גמרא זאָגט: דער וואָס זעהט אין חלום בן זומא'ן, זאָל ער ערווארטען חכמה (ברכות נ"ז). ער איז אויך געווען א גלענצענדער רעדנער, א וועלט־באריהמטער דרשן. מען האָט געזאָגט אויף איהם: נאָכדעם ווי בן זומא איז געשטאָרבען זיינען בטל געוואָרען די דרשנים (סוטה מ"ט). אויך רבי אלעזר בן עזריה פלעגט שטארק לויבען זיינע באריהמטע דרשות (ברכות י"ב). ער פלעגט אימער זאָגען: ווער איז א חכם? דער וואָס לערענט פון יעדען מענשען. ווער איז א גבור? דער וואָס קען דיסציפלינירען זיינע לײדענשאפטען. ווער איז רייך? דער וואָס איז צופרידען מיט דאָס וואָס ער פארמאָגט. ווער איז א מכובד? דער יעניגער וואָס האַלט עהרליך מענשען (אָבות פ"ד א').

בן זומא איז געווען איינער פון די פיר חכמים, וועלכע האָבען זיך צו שטארק פארטיפט אין די פילאָזאָפיע פון גאָטהייט און דער שכל איז זיי געריהרט געוואָרען (ד' שנכנסו לפרדס, בן זומא הציץ ונפגע... זעהט: חגיגה ט"ו, תוספתא חגיגה פ"ב ה'. זעהט אויך סנהדרין י"ז, ברכות נ"ח, תוספתא ברכות פ"ז ב').

קריאת שמע וערכה בששה סדרי משנה

שמע — קלף כדי לכתוב עליו פרשה קטנה שבתפלין, שהיא שמע ישראל (שבת פרק ח' משנה ג'). פרשת המלך כיצד? מוצאי יו"ט הראשון של חג בשמיני במוצאי שביעית עושין לו בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה שנאמר (דברים ל"א) מקץ שבע שנים במועד וכו', חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנה לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנה לסגן, והסגן נותנה לכה"ג, וכה"ג נותנה למלך, והמלך עומד ומקבל וקורא יושב. אגריפס המלך עמד וקבל וקרא עומד ושבחוהו חכמים. וכשהגיע (שם י"ז) ללא תוכל לתת עליך איש נכרי, זלגו עיניו דמעות (דבן גרים היה ופסול למלכות), אמרו לו, אל תירא אגריפס! אחינו אתה! אחינו אתה! אחינו אתה! (תלתא זמני, שכן לשון חכמים) וקורא מתחלת אלה הדברים עד שמע, ושמע, והיה אם שמוע וכו' (רע"ב, שיש בפ' שמע קבלת מלכות שמים, ובפ' והיה אם שמוע קבלת עול מצוות. סוטה פ"ז מ"ח).

אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת, והן ברכו. קראו עשרת הדברים, שמע, והיה אם שמוע, ויאמר (תמיד פ"ה מ"א). ששה דברים עשו אנשי יריחו, על שלשה מיחו בידם ועל שלשה לא מיחו בידם ואלו הן וכו' כורכין את שמע (דמצוה לקרות פסוק ראשון של ק"ש בכוונה יתרה, ולהפסיק בין תיבה לתיבה כדי לכוון יפה, והם קראוהו בנחיצה וכרכוהו יחד, כדי שלא להפסיק בין המלות, וי"א שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מל"ו, תפא"י), (פסחים פ"ד, מ"ח).

ואנשי המעמד היו מתענין ארבע ימים בשבוע, מיום ב' עד יום ה', ולא היו מתענין ערב שבת, מפני כבוד השבת, ולא באחד בשבת, כדי שלא יצאו ממנוחה ועונג ליגיעה ותענית וימותו, וכו' ובמנחה נכנסין וקורין על פיהן (במנחה אין מביאין ס"ת מפני טורח התענית, אלא קורין על פה) כקורין את שמע (תענית פ"ד מ"ג).

אין פורסין את שמע (עשרה שבאו לביהכנ"ס ואחר שקראו צבור את שמע, עומד אחד ואומר קדוש וברכו, וברכה ראשונה שלפני קריאת שמע, פורסין, לשון פרוסה, כלומר: חצי דבר, משתי ברכות שלפני ק"ש אומר ברכה אחת), פחות מעשרה (מגילה פ"ד מ"ג),

המפטיר בנביא הוא פורס על שמע (מי שרגיל להפטיר בנביא, תקנו חכמים שיהא הוא פורס על שמע ברבים), (מגילה פ"ד ה').

קטן קורא בתורה ומתרגם אבל אינו פורס על שמע (שם פ"ד, ו'), פותח (בגדיו קרועים וזרעותיו נראים מבחוץ), פורס את שמע, סומא פורס את שמע (שאעפ"י שאינו רואה מאורות, יש לו הנאה מן המאורות שבני אדם רואין אותו ומצילין אותו מן המכשולים. (ר"י כל שלא ראה מאורות מימיו אינו פורס על שמע (שלא היה לו הנאה מהם לעולם, ואין הלכה כר"י, רע"ב), (שו"ע נ"ג י"ד, ב"ח מ"א פר"ח והגר"א), (מגילה פ"ד מ"ו).

בו ביום דרש ר"ע (שמות ט"ו) אז ישיר משה ובנ"י את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר, שאין ת"ל לאמר, ומה תלמוד לומר לאמר? מלמד שהיו ישראל עונין אחריו של משה על כל דבר ודבר כקורין את ההלל. רבי נחמיה אומר כקורין את שמע ולא כקורין את ההלל (את שמע — כסופר הפורס על שמע בביהכנ"ס שהוא פותח תחלה והן עונין אחריו, תוי"ט), (סוטה פ"ה ד').

הכהנים בבית המקדש היו יורדים ובאים ללשכת הגזית לקרות את שמע, ולא קראו ק"ש בעזרה משום דאחר הק"ש התפללו מיד בריש פ"ה ובגזית שעוסקים שם בתורה בטוחים היו שתקובל תפלתם שיתפללו קודם שיקטירו ויקריבו את הקרבנות, דבמקום רנה שם תהא תפלה ואוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב, להכי קראו שם גם ק"ש, וע"כ לא יאמר פ' הקטורת ופ' שאר הקרבנות קודם שיקרא ק"ש ויתפלל, ועב"פ ולכה"פ יקרא שמע תחילה (פסקי המשנה, בית אל. תמיד פ"ד ג').

אלו נאמרין בכל לשון וכו' קריאת שמע (דכתיב (דברים ו') שמע ישראל, בכל לשון שאתה שומע) (סוטה פ"ו א').

ר' שמעון אומר: הוה זהיר בקריאת שמע ובתפלה (אבות פ"ב י"ג) בק"ש — לקרות בעינותי (רע"ב) לפי שהם קבלת עול מלכות שמים ועבודה לו יתברך, לפיכך הזהיר עליהם ביותר, ובמדרש שמואל כתב דרבנו יונה גרים: הוא זהיר בק"ש יותר מבתפלה. כי זמן התפלה הוא רחב, עד ד' שעות, וזמן ק"ש קצר, כותיקין, עם הנץ החמה, וזהו לשון הוה זהיר, כי צריך זהירות גדולה ע"כ (תוי"ט). בק"ש צריך להזהר מפני שיש בה החזרת אדם לעצמו כל עיקרי אמונתו הקדושה דהיינו בפרשה ראשונה אמונת יחוד השם ב"ה ואהבתו ויראתו ולמוד התורה, והיינו חיוביו להקב"ה. ופרשה שניה יש בה אמונת תורה משמים ושמירת מצותיה כדפתח והיה אם שמוע תשמע אשר אנכי מצוה, וגם אמונת

השגחה בשכר ועונש בעוה"ז, וגם רמז על שכר ועונש עוה"ב, וכדמסיים למען ירבו ימיכם כימי השמים על הארץ, והרי זה אי אפשר רק בעוה"ב ור"ל רק למען זה תעשו מצותי, ולא עבור עוה"ז, פרשה ג', אזהרה יתירה לבלי להתעות אחר פתויי יצר הרע בתאוות או במחשבות אפיקורסיים, וכמ"ש ולא תתורו אחרי לבבכם היינו יצ"ה, ואחרי עיניכם היינו מחשבות תועות, שכל חטאי העולם ע"י ב' אלו יהיו, ומדכל הנך שבפרשיות הללו הם עקריים לזרע ישראל יחיו בא בעולם, צונו הקב"ה לחזור עליהם בכל יום, ואם אעפי"כ יאמרם אדם בלי כוונה, הרי כל אמירתו לחנם (שם תפא"י).

מפסיקים לקרות קריאת שמע (שבת פ"ו ב') חברים העוסקים בתורה מפסיקים תורתם לקריאת שמע, דזמנה קבוע (רע"ב), (ירושלמי ברכות פ"א הל"ב, שו"ע או"ח סימן רל"ה סעיף ב').

הכהן והכהונה בישראל

משעה שהכהנים נכנסים וכו׳ — כדאי להעמיק חקור בענין הכהונה והכהן בישראל, מתוך ששה סדרי משנה, איך המשנה דנה בענין הכהן והכהונה. לכתוב במדה גדושה על ענין הכהונה והכהנים, דרוש לזה ספר שלם, ספר גדול מאד, מה שאין זה חובתי ומטרתי בחבור ספר זה, אלא אשתדל לנגוע בקצה עטי בעניני כהן וכהונה שרק המשנה דנה בהם.

מס׳ פאה פ״א משנה ו׳, כהן ולוי שלקחו את הגורן, המעשרות שלהם עד שימרח, רע״ב „שלקחו את הגורן — שקנו תבואה מן הגורן וקנסו חכמים שיהיו חייבים להפריש תרומות ומעשרות ולתת אותם לכהנים ולוים אחרים, כדי שלא יהיו קופצים לקנות תבואה או יין לגתות ולגרנות, ואם קנו קודם מרוח, שעדיין לא הוקבעה תבואה זו למעשר, המעשרות שלהם״.

דמאי פ״ד משנה ד׳, מי שקרא שם לתרומת מעשר של דמאי, ולמעשר שני של ודאי, לא יטלם בשבת. ואם היה כהן או עני למודים לאכול אצלו יבואו ויאכלו, ובלבד כך שיודיעם. רע״ב „שאסור ליתן מתנות לכהן ולעני בשבת, אבל בלמודים לאכול אצלו, כלומר הרגילין לאכול על שלחנו שרי, ובלבד שיודיעם שהם של תרומת מעשר או של מעשר עני, שאם אינו מודיעם, והם סבורים שמשלו הוא מאכילם, הוה ליה כמאכיל אורחיו תרומה ומעשרות, שהוא אסור״ (עיין רמב״ם הלכות שבת פכ״ג הלכה ט״ז).

דמאי פ״ו משנה ג׳, כהן ולוי (או לוי) שקבלו שדה מישראל, כשם שחולקין (הבעה״ב והארים) בחולין, כך חולקין בתרומה. ר׳ אליעזר אומר אף המעשרות שלהן (התרומה לכהן והמעשר ללוי) שעל מנת כן באו (ירדו לשדהו) כך חולקין בתרומה — כשנוטל בעל השדה מחצה ושליש ורביע ממה שהוציאה השדה, נוטל גם כן מחצה ושליש ורביע מן התרומה והמעשרות המוטלות עליה, ונותן הוא לכל כהן ולוי שירצה, המעשרות שלהן — אם המקבל כהן, כל התרומה שלו, ואם לוי הוא, כל המעשר שלו, ואין הלכה כר׳ אליעזר, דאע״פ דעל מנת כן ירדו, במה קנו ? (רע״ב, ועיין רמב״ם הלכות מעשר, פ״ו הלכה י״ז).

ישראל שקבל מכהן ומלוי, המעשרות לבעלים (שם משנה ד׳).

בהא כולי עלמא מודים, דכיון דשדה של בעלים, שיורי שייר את המעשרות (רע״ב, תפא״י).

תרומות פ״ב משנה ד׳, כל מקום שיש כהן תורם מן היפה, וכל מקום שאין כהן תורם מן המתקיים, ר׳ יהודה אומר לעולם הוא תורם מן היפה — **מן היפה** — מן התאנים על הגרוגרות, דתאנים יפות מן הגרוגרות, **מן המתקיים**, מן הגרוגרות על התאנים, דגרוגרות מתקיימים טפי, ואין הלכה כר׳ יהודה (רע״ב, שם).

שם פ״ו משנה ב׳, בת ישראל שאכלה תרומה (בשוגג) ואחר כך נשאת לכהן (קודם ששלמה והותרה בתרומה), אם תרומה שלא זכה בה כהן אכלה, משלמת קרן וחומש לעצמה (לאכול בתורת תרומה) ואם תרומה שזכה בה כהן אכלה, משלמת קרן לבעלים (לכהן שזכה בה) וחומש לעצמה, מפני שאמרו, האוכל תרומה שוגג, משלם קרן לבעלים, וחמש לכל מי שירצה (מן הכהנים, והרי היא זכאית עתה לקבלו).

תרומות פ״ח, א׳, כהן שהיה אוכל בתרומה, ונודע שהוא בן גרושה או בן חלוצה, ר׳ אליעזר מחייב קרן וחומש, ור׳ יהושע פוטר, היה עומד ומקריב על גבי המזבח, ונודע שהוא בן גרושה או בן חלוצה, ר׳ אליעזר אומר, כל הקרבנות שהקריב על גבי המזבח פסולים, ור׳ יהושע מכשיר, נודע שהוא בעל מום, עבודתו פסולה.

שם פי״א משנה י׳, מדליקין שמן שריפה (שמן תרומה שנטמא, שאינו עומד לאכילה, אלא להדלקה) בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלין ועל גבי החולים ברשות כהן (כשיש כהן סמוך לחולה, ונר לאחד נר למאה), בת ישראל שנשאת לכהן והיא למודה אצל אביה (רגילה לבא) אביה מדליק ברשותה (כשהיא שם).

חלה פ״א משנה ט׳, החלה והתרומה חייבין עליהן (זר האוכלן במזיד) מיתה (בידי שמים) וחומש (שוגג משלם קרן וחומש) ואסורין לזרים (אפילו פחות מכזית לכתחלה) והם נכסי כהן (שיכול למוכרן לכהן אחר ולקנות בדמיהן מה שירצה) ועיין פ״ב משנה ה׳ ופ״ד משנה ח׳ ומשנה ט׳, ומס׳ בכורים פ״ב מ״א, ג׳ משנה י״ב.

מס׳ עירובין פ״י משנה י״ד, כהן שלקה באצבעו (ואינו ראוי שיעבוד, ומכתו נראית) כורך עליה גמי (אע״ג שמרפא, לצורך עבודה שרי, וחציצה ליכא, דמיירי שלא במקום עבודה, תפא״י) במקדש אבל לא במדינה (דרפואה בשבת שבות היא ואסור, רע״ב), אם להוציא דם (שמהדקה בגמי כדי להוציא דמה) כאן וכאן אסור (דהוא ליה חובל, ואב

מלאכה לא אשתרי במקדש) ועיין (זבחים י"ט ע"ב, רמב"ם הלכות כלי מקדש פ"י ה"ט, סמ"ג עשין קע"ג, ורמב"ם הלכות שבת הכ"ה, סמ"ג לאוין ס"ה, טור שו"ע או"ח סימן שכ"ח סעיף כ"ה בהגהה).

עירובין פ"י משנה ט"ו, שרץ (שרץ מת מח' שרצים שמטמאים שנמצא במקדש) כהן מוציאו בהמיינו (בשבת, ולא חייש לטלטול, דאין שבות במקדש. בהמיינו — באבנטו, ואעג דמטמא לאבנטו שהוא קדוש, הרי עדיף, שלא להשהות את הטומאה בעזרה לחזר אחר הצבת של עץ, ובידיו לא נגע בו דלא נטמי כהן גופיה, הלכך בהמיינו אוחזו דלא נגע, ושרץ אינו מטמא במשא, והאבנט שמטמא בשרץ אינו מטמא את הכהן כשאוחזו, דהוא ליה אבנט ראשון לטומאה, ואין אדם וכלים מקבלין טומאה אלא מאב הטומאה), שלא לשהות את הטומאה, דברי ר' יוחנן בן ברוקה, רבי יהודה אומר, בצבת של עץ (שהיא פשוטי כלי עץ, ואין מקבלים טומאה), שלא לרבות את הטומאה (שיטמא את האבנט) ועיין במס' פסחים פ"ה מ"ו.

שקלים פ"א מ"ד, אמר ר' יהודה העיד בן בוכרי ביבנה, כל כהן ששוקל אינו חוטא (ואעפ"י שאינו חייב לשקול. וסד"א דמשום הכי לחסר מלשקול, דשמא לא ימסרנה יפה ויהיה קרבן צבור בא משל יחיד, קמל"ן דלא חיישין, תפאר"י), אמר לו רבן יוחנן בן זכאי לא כי, אלא כל כהן שאינו שוקל חוטא.

שם משנה ו', ואלו שחייבין בקלבון (דבר קל ומועט שמוסיפין על מחצית השקל להכריע ביניהם), לוים וישראלים, וגרים, ועבדים משוחררים אבל לא כהנים ונשים ועבדים וקטנים, השוקל ע"י (בשביל) כהן, ע"י אשה, על ידי קטן פטור, ועיין רמב"ם הלכות שקלים פ"ג ה"ב.

יומא פ"א משנה א', שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פלהדרין, ומתקינין לו כהן אחר תחתיו, שמא יארע בו פסול, ר' יהודה אומר אף אשה אחרת מתקינין לו שמא תמות אשתו וכו' אמרו לו א"כ אין לדבר סוף — מפרישין כה"ג שכל עבודת יום הכפורים אין כשרות אלא בו, ללשכת פלהדרין — חדר פקידי המלך והוא לשכת כה"ג בעזרה ונקראת כך, מדהיו הכהנים הגדולים שבבית שני רובם רשעים, ולא השלימו שנתם, ומתחלפים כל שנה, כפקידי המלך שמתחלפים כדי שלא יהיה להם הכרה עם פורעי המס. שמא יארע בו פסול — שיטמא, אין לדבר סוף — שמא גם זו תמות (רע"ב ותפאר"י).

מגילה פ"ד משנה ז', כהן שיש בידיו מומין (וכן בפניו או ברגליו) לא ישא את כפיו, ר' יהודה אומר אף מי שהיו ידיו צבועות אסטים ופואה (מיני צבעונים) לא ישא את כפיו, מפני שהעם מסתכלין בו. (רמב"ם הלכות תפלה פט"ו, ה"ב, טור שו"ע או"ח סי' קכ"ח סעיף ל') ועיין (יבמות פ"ז מ"ב, מ"ג, מ"ה, מ"ו, כתובות פ"א משנה ה').

כתובות פ"ב משנה ז', שני אנשים, זה אומר כהן אני וזה אומר כהן אני, אינן נאמנין, ובזמן שהן מעידין זה את זה הרי אלו נאמנין (משנה ח'), ר' יהודה אומר אין מעלין לכהונה עפ"י עד אחד, אמר ר' אלעזר אימתי? במקום שיש עוררין, אבל במקום שאין עוררין, מעלין לכהונה עפ"י עד אחד. (משנה ט') עיר שכבשוה כרכום (חיל הצרים) כל כהנות שנמצאו בתוכה פסולות (אסורות לכהן, דאשת כהן אסורה כשנאנסה).

נזיר פ"ז משנה א', כהן גדול ונזיר אינן מטמאין לקרוביהן, אבל מטמאין למת מצוה, היו מהלכין בדרך ומצאו מת מצוה (שאין לו קוברים) ר' אליעזר אומר יטמא כה"ג ואל יטמא נזיר, וחכמים אומרים יטמא נזיר ואל יטמא כהן גדול וכו' יטמא נזיר שאין קדושתו קדושת עולם, ואל יטמא כהן שקדושתו קדושת עולם. ועיין סוטה פ"ג משנה ז'. כהן אוכל בק"ק ואין כהנת אוכלת בק"ק (שם פ"ג מ"ז), אשת כהן שותה ומותרת לבעלה (שם פ"ד ד'), בת ישראל לכהן או בת כהן לישראל לא תאכל בתרומה (גיטין פ"ד משנה ד', קדושין פ"ג מ"א).

סנהדרין פרק א' משנה ג', הערכין המטלטלין (באומר ערך פלוני עלי, דמיו קצורים בתורה (ויקרא כ"ז) רק באין לו מעות ונותן מטלטלין נשומין בג') בשלשה, ר' יהודה אומר אחד מהן כהן (כדכתיב (ויקרא כ"ז) בערכך הכהן) והקרקעות (כשפודה קרקע שהקדיש, או בגובה הערך מקרקע) תשעה וכהן (צריך שישומו עשרה אנשים ואחד מהם כהן) ועיין (ירושלמי מגילה פ"ד ה"ד, ירושלמי כתובות פי"א ה"ו, רמב"ם הלכות ערכין הלכה ב').

שם פ"ז משנה ב', מעשה בבת כהן אחת שזינתה והקיפוה חבילי זמורות, ושרפוה וכו' ועיי"ש פרק ט' משנה א' ומשנה ג'.

סנהדרין פ"ט משנה ו', כהן ששמש (ע"ג מזבח) בטומאה, אין אחיו הכהנים מביאין אותו לבית דין (להלקותו כדינו) אלא פרחי כהונה (בחורים שמתחיל שער זקנם לפרוח בהם) מוציאין אותו חוץ לעזרה, ומפציעין את מוחו בגזירין (בגזרי עצים, ואינו ראוי שיענש על ידי נכבדי כהונה

הזקנים, גם כדי שיקחו אלה מוסר, תפאר"י)ועיין (רמב"ם הלכות סנהדרין פי"ח ה"ו, ופ"ד מהלכות ביאת מקדש הלכה ב', סמ"ג עשין ק"ה).

הוריות פ"ג משנה ח', כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר וכו', אימתי, בזמן שכולן שוין, אבל אם היה ממזר תלמיד חכם, וכהן גדול עם הארץ, ממזר ת"ח קודם לכה"ג עם הארץ, ובתיו"ט ובתפארת ישראל, בבית שני היו ממנין לפעמים כה"ג עם הארץ, ע"י ממון שנתן למלכות, ונתמנו בעל כרחן של צבור (יבמות דף ס"א א', ועיין תוס' ב"ב דף כ"א ע"א) ולכה"ג בזה ממזר תלמיד חכם קודם, דכתיב יקרה היא מפנינים ר"ל יקרה היא התורה מכה"ג שאין לו חשיבות אחרת רק שנכנס לפני ולפנים, ועכשיו נוהגין שאפילו כהן ע"ה קודם לת"ח, לענין לקרותן לתורה תחלה (או"ח קל"ה ס"ד ועיין ירושלמי ברכות פ"ה ה"ב, גיטין פ"ה ה"ט, רמב"ם פ"ח הלכות מתנות עניים הי"ז סמ"ג עשין קס"ב, טור שו"ע י"ד סימן רנ"א כ"ט, ירושלמי שבת פי"ב ה"ג).

נגעים פ"ב משנה ג', כהן הסומא באחד מעיניו, או שכהה מאור עיניו לא יראה את הנגעים. ושם פ"ג משנה א', הכל כשרים לראות את הנגעים, אלא שהטומאה והטהרה בידי כהן (חכם ישראל רואה את הנגעים ואומר לכהן אעפ"י שהוא שוטה, אמור טמא, אמור טהור), אומרים לו אמור טמא והוא אומר טמא, אמור טהור והוא אומר טהור.

פרה פ"ג משנה א', ז' ימים קודם לשריפת הפרה מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו וכו', ר"ח סגן הכהנים אומר על כהן השורף את הפרה מזין עליו כל שבעת הימים (שם פ"ג מ"א).

מדות פ"א משנה א', בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש. רע"ב „שכבוד וגדולה הוא לבית שלא יהא בלא שומעים, ושמירה זו מצותה כל הלילה" (רמב"ם מ"כ בית הבחירה, ר' שמעיה והרע"ב ותוי"ט).

שם משנה ג', שער המזרחי עליו שושן הבירה צורה, שבו כ"ג השורף את הפרה וכל מסעדיה, יוצאים להר המשחה — כשעלו מן הגולה צוו להם מלכי פרס לצייר צורת שושן הבירה על שערי הבית, כדי שיהיה להם מורא מלכות... וציירוהו בשער המזרח. וכל מסעדיה כל כהנים המסייעים וסועדים לכהן השורף אותה. להר המשחה — להר הזיתים, שהוא במזרחו של ירושלים, שם היו שורפין את הפרה.

כהן גדול

שקלים פ"ז משנה ו', תנאי בית דין הוא על כהן גדול שמת (ולא מינו עדיין אחר תחתיו) שתהא מנחתו (היא עשירית האיפה שמקריבין מכל כה"ג בכל יום) קריבה משל צבור וכו' (תו"כ פ' צו פ"ה, רמב"ם הלכות תמידין פ"ג הלכה כ"ב).

יומא פ"ג משנה ב', הורידו כהן גדול לבית הטבילה (משנה ג') חמש טבילות ועשרה קדושין טובל כהן גדול ומקדש בו ביום (דה' פעמים מחליף בגדיו ביום כפור, ובכל פעם מקדש ופושט וטובל ולובש ומקדש) וכולן בקדש על בית הפרוה (לשכה בעזרה שנקראת כך בשם בונאה) ועיין זבחים י"ט ע"ב, רמב"ם הלכות עבודת יו"כ פ"ב ה"ב וה"ג.

אם היה כהן גדול זקן או אסטנים (בלשון יון הוא אדם חלש) מחמין לו חמין (מערב יוכ"פ) ומטילין (ביום כפור) לתוך הצונן, כדי שתפיג צנתן (שם משנה ה').

שם פ"ד משנה ה', בכל יום כהנים עולין במזרחו של כבש, ויורדין במערבו והיום כה"ג עולה באמצע ויורד באמצע (משום כבודו, שהולך במקום הנאות להלוך), ר' יהודה אומר, לעולם כהן גדול עולה באמצע ויורד באמצע, בכל יום כה"ג מקדש ידיו ורגליו מן הכיור, והיום מן הקתון של זהב (משום כבודו לא יקדש מהכלי ששאר הכהנים מקדשין ממנו), ר' יהודה אומר, לעולם כה"ג מקדש ידיו ורגליו מן הקיתון של זהב (רמב"ם הלכות עבודת יוהכ"פ פ"ב הלכה ה').

והכהנים והעם העומדים בעזרה, כשהיו שומעים שם מפורש יוצא (שיצא מעצמו, דשכינה מדברת מתוך גרונו היום) מפי כה"ג, היו כורעים ומשתחוים, ונופלים על פניהם, ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (שם פ"ו משנה ב', רמב"ם שם פ"ב הלכה ז').

כה"ג משמש בשמונה כלים והדיוט בארבעה (שם פ"ז משנה ה') מוסיף עליו כ"ג חשן ואפוד ומעיל וציץ (ז' ה') ואין כ"ג מתלבש בכליו (חגיגה פ"ב ד'), כ"ג לא ישא אלמנה (יבמות פ"ו משנה ד') ומעשה בר' יהושע בן גמלא וכו' ומינהו המלך להיות כ"ג וכנסה (פ"ו ד') אף כ"ג מגביה את ידיו למעלה מן הציץ (תמיד פ"ז ב').

סנהדרין פ"א ה', אין דנין וכו' ולא את כהן גדול אלא על פי בית דין של שבעים ואחד, כה"ג דן ודנין אותו, מעיד ומעידין אותו, אינו

יוצא מן המקדש, שנאמר (ויקרא כ״א) ומן המקדש לא יצא (רמב״ם הלכות כלי המקדש פ״ה ה״ח, סמ״ג לאוין ק״כ).

מכות פ״ב משנה ו׳, משנגמר דינו (של החייב לגלות) מת כה״ג, הרי זה אינו גולה. ההורג כ״ג וכ״ג שהרג, אינו יוצא משם לעולם (שם מ״ז, רמב״ם פ״ז מהלכות רוצח, ירושלמי תרומות פ״ח ה״א, הוריות פ״ג, ה״ב, סנהדרין י״ח ע״ב).

הוריות פ״ב מ״ז, אלא שאין כה״ג חייב על טומאת מקדש וקדשיו (רמב״ם פ״י משגגות).

תמיד פ״ג משנה ה׳, מיריחו היו שומעין קול השופר, וי״א אף קול של כה״ג בשעה שהוא מזכיר את השם ביום הכפורים.

כלים פ״א משנה ט׳, קדש הקדשים מקודש מהם, שאין נכנס לשם אלא כהן גדול ביום הכפורים.

—— o ——

כהן משוח

אין בין כהן משוח בשמן המשחה ומרובה בגדים (מיאשיהו המלך ואילך נגנז שמן המשחה, שנעשה רק ע״י משרע״ה, ושוב לא נמשח שום כה״ג, רק מתלבש בח׳ בגדים ועובד, תפאר״י), אלא פר הבא על כל המצות — כהן משוח שהורה היתר בדבר שדינו כרת ועשה כהוראתו מביא פר (מגילה פ״א משנה ט׳, רע״ב שם, הוריות י״א ע״ב, רמב״ם הלכות כלי המקדש פ״ב הי״ב, ובהלכות שגגות פט״ו הלכה ז׳).

הורה כהן משוח לעצמו וכו׳ שהוראת כהן משוח לעצמו, כהוראת בית דין לצבור (הוריות פ״ב מ״א, רמב״ם פי״ב מהלכות שגגות הלכה א׳).

ונגש הכהן — זה כהן משוח מלחמה (סוטה פ״ה משנה א׳) וכהן אוחז בבגדיה (סוטה פ״א ה׳) וכהן מניח את ידו מתחתיה ומניף (שם פ״ג א׳).

לשכת הגזית, שם היתה סנהדר׳ גדולה של ישראל יושבת ודנה את הכהונה, וכהן שנמצא בו פסול, לובש שחורים ומתעטף שחורים ויוצא והולך לו, ושלא נמצא בו פסול, לובש לבנים ומתעטף לבנים, נכנס ומשמש עם אחיו הכהנים, ויו״ט היו עושים שלא נמצא פסול בזרעו של אהרן הכהן, וכך היו אומרים: ברוך המקום ברוך הוא, שלא נמצא פסול בזרעו של אהרן, וברוך הוא, שבחר באהרן ובבניו לעמוד לשרת לפני ה׳ בבית קה״ק (מס׳ מדות פרק ה׳ משנה ד׳).

מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק, וראה הרצפה שהיתה משונה מחברותיה, בא ואמר לחברו, לא הספיק לגמור את הדבר, עד שיצתה נשמתו, וידעו ביחוד ששם הארון נגנז (שקלים פ"ו מ"ב).

אמרו לו לכה"ג הגיע שעיר למדבר (יומא פ"ו ח') ולא אירע קרי לכה"ג ביוהכ"פ (אבות פ"ה ה') ועל גגה היתה בית הטבילה לכ"ג ביוהכ"פ (מדות פ"ה ג') שכ"ג מקריב חלק בראש ונוטל חלק בראש (יומא פ"א ב') אין הכהנים לובשין לשמש בביהמ"ק אלא צמר ופשתים (כלאים פ"ט א'), הכהונה נקנית בעשרים וארבעה מעלות (אבות פ"ו ה'), יוסי בן יועזר היה חסיד שבכהונה, והיתה מטפחתו מדרס לקדש (חגיגה פ"ב משנה ז'). אם אין שם כהן אלא הוא לא ישא את כפיו (ברכות פ"ה מ"ד).

מאראַל, עטיק, מוסר אין משנה

א) מאמתי קורין את שמע בערבית, פון ווען אָן לייענט מען שמע, איז מען אויף זיך מקבל דעם יאָך פון גאָטהייט און אידישקייט? בערבית! ווען אונזער לעבען ווערט פינסטער, ווען מיר אידען ווערען פאַרפאָלגט און געיאָגט פון אונזערע בלוטיגע שונאים פאַר גאָרנישט. ווי דער רעליגיעזער נאַציאָנאַלער דיכטער און פילאָזאָף רבי יהודה הלוי ז"ל זאָגט: „אתמה מאד על מאור היום אשר יאיר אל כל, אבל יחשיך אלי ואליך". די זון לייכט פאַר אַלע פעלקער, זי איז אָבער פינסטער פאַר'ן אומגליקליכען אידען, און דאַן ווען דער איד לעבט אין אַ שרעק־ליכען גלות, אין צרות און פינסטערניש, דאַן לייענט ער קריאת שמע, איז זיך מוסר נפש פאַר יחוד השם און ווערט פאַרברענט אויפ'ן שייטער־הויפען מיט שמע ישראל אויף די ליפען.

און דער כח פון קבלת עול מלכות שמים פון מסירת נפש, פון קריאת שמע לייענען, פאַנגט זיך אָן משעה שהכנהנים נכנסים לאכול בתרומתן. דאָס אידישע פאָלק איז אַ כהנים פאָלק, ווי די תורה זאָגט: ממלכת כהנים וגוי קדוש, און ווי דער נביא זאָגט „ואתם כהני ה' תקראו", און דאָס אידישע פאָלק ווערט נישט אַסימילירט מיט אַלע אַנדערע פעלקער, זיי זאָגען: אתה בחרתנו מכל העמים, זיי זיינען די תרומה פון דער וועלט, די תרומה פון דער מענשהייט, אַ געטליך פאָלק, אַ הייליג פאָלק, אַ פאָלק פון גייסט, אַן עם הספר. ווען זיי, די אידען, די וועלט כהנים, ווען זיי באַנוצען זייער תרומה (אכול איז פון דעם לשון אין יחזקאל: אכול את המגלה הזאת וואָס עס מיינט לייענען, שטודירען, דענקען). אַזוי ווען די אידען דענקען וועגען זייער קדושה, אַז זיי זיינען די קדשים, די תרומה פון דער וועלט, דאַן קענען זיי קיינמאָל נישט אונטערגעהן פון דער וועלט, טראָץ די גרעסטע רדיפות און יסורים, ביז עס וועט אריבער־געהן דער ערשטער טייל פון די פינסטערע גלות־נאַכט (אשמורה ראשונה) אָדער ביז עס קומט די רעכטע צרות, די שטאַרקסטע פינסטערניש (האלבע נאַכט, חצות). רבן גמליאל אָבער וויל האָבען, אַז זיי דאַרפען אָנהאַלטען מיט מסירת נפש פאַר זייער אמונה ביז די פינסטערניש פון דער וועלט

וועט אין גאַנצען פאַרשווינדען און דער מאָרגענשטערען וועט אויפגעהן, די זון פון פרייהייט און גלייכהייט וועט שיינען און לייכטען פאַר אַלע פעלקער, פאַר אַלע מענשען, און אידען אויך אין כלל. ביז יענע גליק־ליכע צייט מוז דער איד אין זיין פינסטערען גלות־לעבען קריאת שמע לייענען, ענטוויקלען ביי זיך און ביי זיינע קינדער, דעם נייער דור, דעם כח פון מסירת נפש, ביי זיך — דורך אַ אידישען אַרט לעבען, דורך לערנען תורה, און ביי די יונגע קינדער — דורך אַ גוטע רעליגיעזע אידישע ערציהונג, וועלכע זאָל האָבען בכח צו ערציהען גאַנצע, שטאַרקע גייס־טיגע אידען, מסירת נפש אידען.

רבן גמליאל'ס קינדער קומען שפּעט ביינאַכט פון אַ שמחה, און זיי פרעגען דעם אַלטען פאָטער צי איז ניט צו שפּעט פאַר זיי לייענען שמע. היינטיגע קינדער קומען אָפט פון שמחות, וואו זיי פאַרברענגען אויף זייער שטייגער גאַנצענע נעכט, זיי פרעגען אָבער ניט דעם אַלטען טאַטען וועגען קריאת שמע. זיי, די יוגענט, זיינען ניט קיין קריאת שמע לייענער. זיי גלויבען ניט אין ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך, אפילו נוטל את נפשך; און דער היינטיגער רבן גמליאל זאָגט ניט צו זיינע קינדער, ווייל זיי פרעגען איהם ניט און רעכענען זיך ניט מיט זיין מיינונג, אז הקטר חלבים ואברים, מקריב זיין דעם אידישען חלב, פאַרברענען זיינע אברים אויף דער אינקוויזיציע פון אידישע שונאים מוז געדויערען עד שיעלה עמוד השחר, ביז די וועלט וועט דאָך אַמאָל ליכטיג ווערען...

———o———

ב) די צווייטע משנה פרעגט: מאמתי קורין את שמע בשחרית? ווען אידען באַקומען גלייכע רעכטע, פּאָליטישע פרייהייט, עקאָנאָמישע גלייכהייט. ווען זיי לעבען ניט אין פינסטערניש, דאַרפען זיי אויך דאַן קריאת שמע לייענען, מקבל זיין דעם עול מלכות שמים, ווייל אין פרייהייט איז די אידישע נשמה אין געפאַהר, די אידישע תורה, דער שבת קדש, און אַלע קניני הרוח, זיינען אין סכנה. ערשט דאַן דאַרף מען שמע לייענען... און דאָס קען פּאַסירען נאָר ווען מען איז גאַניץ, ווען מען ווייס און מען וויל וויסען וואָס איז אידישקייט? ניט מחלל שבת זיין בפרהסיא, עסען טרפות, ניט געבען קינדער אַ אידישע ערציהונג און לויפען אין שוהל צו יזכור, עסען יום כפור אין אַ טרפה'נעם רעסטאָראַן וועלכער איז נישט ווייט פון שוהל, כדי ניט אָנווערען הזכרת נשמות... אַ אידענטום וואָס דערקענט ניט דעם אונטערשייד פון תכלת צו לבן, עס איז ביי זיי די זעלבע כשר'ע ציצה צי זי איז מיט תכלת אָדער אָהן

תכלת, די ווייסע געוועהנליכע ציצית פאַדים קען ווערען תכלת... א פראָס־טער איד קען ווערען אַ רב און געבען הכשרים... אָדער אַ איד אַ פושע ישראל וועמען עס קומט כרת, און ער איז אַ כרת איד, שפּילט ער גאָר אַ ראָלע ביי די עמי הארץ ווי אַ תכלת איד... און דאָס יודענטום ליידט דאַן אויך פון היפּאָקריטען, צבוע'קעס, געפּאַרבטע אידען, ער טוט זיך אָן אין „קלא אילן" און זאָגט אַז דאָס איז תכלת... וגומרת עד הנץ החמה — ווען די זון פון תורה וועט שיינען, דאַן ווען אַלע וועלען לערנען און וויסען וואָס איז אידישקייט, דאַן וועלען די כרתי אידען, די לבן־תכלת אידען און די קלא אילן אידען ניט האָבען קיין פּלאַץ אין אונזער מחנה !...

ר' יהושע זאָגט: עד ג' שעות, דריי צייטען אין דעם מענשליכען לעבען — די יונגע יאָהרען, די מיטעלע יאָהרען און די אַלטע יאָהרען. און אָט אין די אַלע שעות דאַרף אַ איד זאָגען צו זיך „ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך", ווייל אַלע אידען זיינען דאָך — ווי די גמרא זאָגט — בני מלכים, שכן דרך בני מלכים לעמוד בג' שעות — די אידען, די אמת'ע בני מלכים, פאַלען ניט, גיבען זיך ניט אונטער, זיי שטעהען פעסט פאר גאָט און אידישקייט אין אָט די אַלע דריי צייטען, די שעות פון יוגענט, מיטעלע יאָהרען און אַלטקייט. הקורא מכאן ואילך— האָט מען פאַרנאַכלעסיגט די יונגע יאָהרען, די מיטעלע יאָהרען, די עלטערע יאָהרען אויך, און מען ווערט שוין גאַנץ אַלט, דאַרף מען זיך אויך דאַן ניט מיאש זיין, מען דאַרף לייענען שמע... אָבער דאַן פעלט באַגייסטערונג, פייער, התלהבות. ער איז דאַן כאָדם הקורא בתורה, ניט ער פּיהלט, ניט ער דענקט נאָר ער לייענט אין דער תורה, ניט ער לערענט נאָר ער לייענט; אַ גרויסער אונטערשייד פון לערנען ביז לייענען... אָבער בעסער לייענען קריאת שמע, לייענען תורה, ווי ווערען אין גאַנצען פרעמד פון תורה בכלל און פון שמע ישראל בפרט.

———o———

ג) בית שמאי זאָגען (על דרך הרמז), אַז דער מענשליכער לעבען ווערט איינגעטיילט אין צוויי טייל, יוגענט און אַלטקייט, בערב ובבקר... ווען דער מענש איז יונג דאַרף ער שטעהן פעסט און שטאָלץ אויף זיינע פים און לייענען שמע, קבלת עול מלכות שמים, און בערב, אין דעם אָווענט פון לעבען, בויגט מען זיך איין, מען קאָרטשעט זיך צונויף און מען לייענט קריאת שמע (בערב יטו ויקראו...). בית הלל זאָגען אַז שמע האָט ניט צו טאָן מיט אַלטקייט און יוגענט, ווייל — כל אָדם קורא, יעדער

מענש רופט צו גאָט, לייענט שמע ווי אַזוי זיין וועג אין לעבען איז (קורא כדרכו...). איז די וועג פון זיין לעבען אַ הייליגע וועג, אַ וועג וואָס פיהרט צו גן עדן, צום הימעל, צו עולם הבא צו אַ גליקליכע צוקונפט, דאַן איז זיין קריאת שמע אַ הייליגע אַ גייסטיגע און אַ באַגייסטערטע. און ער לייענט און דאַרף לייענען שמע „בין בקימה בין בישיבה, בין בשכיבה בין בהליכה", סיי בשכבך, אַז מען ליגט קראַנק אין בעט, ווען מען ליגט אין אַ בעט פון צרות און יסורים אין לעבען, און בקומך, ווען מען ווערט רייך און גליקליך, מען שטעלט זיך אויף די פיס, היקום — שמעמיד רגליו של אָדם, געלט, קאַפּיטאַל מאַכט דעם מענשען זעלבסט־שטענדיג, בקומך, ער שטעהט דאַן אויף אַ פעסטען באָדען אין דעם וועג פון לעבען און אין אַלערליי צייטען, גוטע אָדער שלעכטע, „בשעה שבני אָדם שוכבים ובשעה שבני אָדם עומדים", אין אַ גוטע צייט (פּראָספּעריטי), ווען מענשען שטעהען פעסט, און אין אַ שלעכטע צייט (דעפּרעשאָן) ווען מענשען ליגען אין צרות איינגעבויגענע, צונויפגעקאַרטשעטע פון דאגות, צרות, עגמת נפש. און אַפילו ווען דו ווערסט אַ ראַדיקאַל, פאַר־געטערסט וויסענשאַפט, דו שטעהסט ניט אויף איין אָרט אין דעם וועג פון לעבען, געהסט ניט צוריק, ריקווערטס, נאָר דו מאַכסט פּראָגרעס, דו געהסט פאָרווערטס, שטעהסט ניט, נאָר דו געהסט ווייטער און העכער, בלכתך בדרך, אין דעם וועג פון לעבען האַלסטו אין איין געהן פאָר־ווערטס, — אויך דאַן פאַרגעס ניט צו לייענען שמע, מקבל זיין עול מלכות שמים!...

ר' טרפון זאָגט אַז זיין גאַנצען לעבען איז ער געווען אַ „בא בדרך", ער האָט געוואוסט דעם סוד אַז דער עיקר איז דער עולם האמת, דאָ איז מען נאָר אונטערוועגנס, אַ „בא בדרך", און דערפאַר האָט ער געזעהן די נאַרישקייט, די פּוסטקייט און די טרפות פון דער וועלט (ר' טרפון זעהט די טרפות פון די הבלי עולם הזה) און דערפאַר איז ער הייליג, איז אַ מחמיר, און נאָר עפּעס איז „אקפח את בני". דער יונגער דור, די היינטיגע וועלט, קען באַגראָבען ווערען... און ער האַלט ווי בית שמאי, איז פעסימיסטיש, ווערט איינגעבויגען, איינגעקאַרטשעט, איז אין זיך און פאַר זיך, אָפּגעזונדערט פון דער וועלט, אין גאַנצען הייליג... ווען ער לייענט קריאת שמע, ווען ער רעדט וועגען גאָט און אידישקייט, איז ער אַן איינגעבויגענער פרומער איד, „הטיתי לקרות", אָבער וסכנתי בעצמי מפני הלסטים, עס איז דאָ געגוג גזלנים אין אונזער וועלט, אידישע שונאים פון דער אויסען וועלט, און אייגענע שונאים, כופרים און אסימילאַ־

טאָרען, אומשטענדען, די נייע צייט, דעות זרות. און ווען מען איז ניט שטאַרק און שטאַלץ געגוג, ווען מען איז איינגעבויגען ביי זיך איז מען אין סכנה פון צובראָכען ווערען אין גאַנצען, אָדער ניט האָבען קיין שייכות מיט'ן לעבען, און ניט קענען משפיע זיין אויף דעם לעבען, און מען ווערט אַ מתחייב בנפש אויף זיך אליין (לחוב בעצמך) ווייל מען באַלאַנגט ניט צו די בית הלל. די בית הלל זיינען אָפּטימיסטיש, לויבען גאָט, לויבען דעם לעבען, געפינען קדושה אין לעבען, נעמען ארויס הייליגע נצוצות אפילו פון קליפות און טומאה (בית הלל מלשון הללו את ה'...) און יעדער איד דאַרף דערפאַר אַנשליסען זיך אָן די בית־הלל, לייענען שמע, מקבל זיין עול מלכות שמים אין אַלע צייטען, ביי אַלע אומשטענדען און ניט איינבויגען זיך צופיל. דער כח פון גאָטהייט דאַרף אויפהויבען דעם אידען (ה' — זוקף כפופים וד"ל...).

—o—

ד) בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה, ווען אַ מענש איז גליקליך, פרעהליך, ווען ער איז יונג (בשחר), דאַן האָט ער צו טאָן מיט „יוצר אור", ליכטיגקייט. אור פאַרנעמט אַ גרויסען פּלאַץ אין זיין לעבען, שטרעבען, קעמפען. ער האָפט און איהם ציהט צו ליכטיגקייט, צו אור. דאַרף ער אָבער בענשען, מאַכען אַ ברכה און פאַרשטעהן אַז ליכטיגקייט נעמט זיך פון גאָט — „יוצר אור", גאָט שאַפט ליכטיגקייט. ליכטיגקייט ליגט אין קדושה, ניט אין טומאה, ווי דוד המלך זאָגט (תהלים קי"ט ק"ה) „נר לרגלי דבריך, ואור לנתיבתי", גאָט'ס וואָרט איז די ליכט וועלכע לייכט אין זיינע פוס־טריט, און דאָס איז די ליכט (אור) וואָס מאַכט ליכטיג דאָרט וואו אַ מענש געהט אין די וועג פון לעבען. כי נר מצוה, די מצוה איז אַ ליכט, ותורה אור, די תורה דאָס איז די ליכטיגקייט אַליין (משלי ו' כ"ג). זאָגט טאַקע די משנה אַז ווען אידען פרעהען זיך מיט אַ מצוה, ווערט זיי ליכטיג. „לא היתה חצר בירושלים שאינה מאירה מאור בית השואבה" (סוכה פ"ה משנה ג') — דאָרט וואו עס איז שמחת בית השואבה, וואו אידען שעפּען רוח הקודש, דאָרט איז אפילו אין הויף — ניט נאָר אינווענדיג, אין מענשען, נאָר אפילו אין די חצוניות, איז ליכטיג... לעבען מיר אָבער יעצט אין אַ פרעמדע וועלט, און פרעמדע וואָכעדיגע ניט־אידישע ליכט לייכטען אונז: אונזערע קינדער לערנען אין ניט אידישע פאָלקס־שולעס, און לערנען פרעמדע שפּראַכען און פרעמדע קולטורען. עס קומט אויס ווי די משנה זאָגט: „נכרי שהדליק את הנר משתמש לאורו ישראל" (מסכת שבת פרק ט"ז משנה ח'),

א גוי צינדט ליכט און אידישע קינדער דארפען נוצען און ווארעמען זיך פאר פרעמדע ליכטיגקייט, אין פרעמדער פייער, אש זרה... און דערפאר זעהען מיר נאציאנען און לענדער וועלכע זיינען געשטאנען זעהר הויך קולטורעל, העכסט ציוויליזירט און געבילדעט, זיינען געווען ליכט-פאר-שפרייטער, און יעצט זיינען זיי פינסטערניש-פארשפרייטער און מען האט זיך אומגעקערט צו די בארבארישע מעשים פון מיטעלאלטער (די נאצי דייטשלאנד וכדומה), ווייל די מאדערנע ציוויליזאציע און קולטור איז וואכעדיג, ניט הייליג און ניט געטליך. ניט דער מענש אין דעם מענשען שאפט זיי, נאר די געבילדעטע חיה אין דעם מענשען שאפט זיי. דער-פאר ווערט פארוואנדעלט די ליכטיגקייט צו א גרויסען שרעקליכען מער-דערליכען קולאק... ווי די משנה זאגט: „מאור שלא נעשה בידי אדם שעורו כמלא אגרוף גדול" (מסכת כלים, פרק י"פ, משנה י"ב) (והמבין יבין...) ווייל ליכטיגקייט נעמט זיך פון גאט. דאס איז אור עולם, אן אייביגע ליכטיגקייט, באוצר חיים, אין דעם אוצר פון לעבען... ליכ-טיגקייט אבער וואס מען נעמט פון נאטור, און קולטור פון האלץ און שטיין, איז נישט קיין שטענדיגע, אייביגע און אמת'ע ליכטיגקייט „אין מוציאין את האור לא מן העצים ולא מן האבנים"... (ביצה פ"ד מ"ז). דערפאר דארף מען ווען מען איז נאך יונג, בשחרית, בענשען גאט פאר זיין ליכטיגקייט, „יוצר אור"... און אהבה רבה, ליבשאפט, איז פאסיג ווען מען איז יונג. דאן איז דא פייער, עס ברענט, עס ציהט, די הארץ איז יונג, דארף מען פארוואנדלען דעם גרויסען פייערדיגען כח פון ליבע אין אהבת הבורא. און מענשען ווערען איינגעטיילט אין פארשיידענע כיתות, קלאסען, גרופען, פארטייען, און די ערשטע און וויכטיגסטע כתה איז די וואס קומט צו דער מדרגה פון ואהבת את ה', האב ליב גאט!... אבער די לעצטע כתות קומען ניט צו דער מדרגה פון ואהבת את ה' — „מימיהם של כת שלישית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע ה'"... (פסחים פ"ה), און ווען מען איז יונג דארף מען זיך האלטען ביי אמת ויציב. דאס איז א ברכה... אויף די עלטערע יאהרען וואו עס איז ניטא אין לעבען קיין „יציב", וואו אלעס וואקעלט זיך, איז ניטא גענוג כחות און פייער צו קעמפען פאר גאט'ס אמת. בשחרית איז אמת ויציב... דערפאר אבער ווען מען ווערט אלט, בערב, אין דעם אווענט פון לעבען, קומט מען צו מעריב ערבים... און צו אהבת שלום, ניט אהבה רבה... דאס קען נישט זיין ווען מען ווערט אלט. דערפאר אבער איז דאן די אהבת השם א דויערהאפטע, א אהבת עולם, און דאן קומט אויך אמת ואמונה,

ניט יציב נאָר אמונה... אויף דער עלטער ווערט די אמונה שטאַרקער, ווייל מען איז דאַן נעהנטער צו די אייביגקייט... און דאַן אויף דער עלטער (מערב) קומט מען צו השכיבנו, און מען בעט גאָט השכיבנו לשלום... און עס גלויבט זיך אַז מען וועט אַמאָל אויפשטעהן, צו תחית המתים, והעמידנו מלכנו לחיים טובים ולשלום. קיינמאָל פיהלט מען ניט אין לעבען די ברכה און די נויטיגקייטען פון שלום ווי אויף דער עלטער, אין די לעצטע טעג פון לעבען — שלום מיט זיך, מיט דער אייגענער נשמה, מיט די אייגענע געפיהלען, מיט די כחות הנפש והגוף, שלום מיט פרוי און קינדער, שלום מיט דער וועלט בכלל, שלום די פאַרגאַנגענהייט מיט דער צוקונפט, דער נעכטען מיט דעם מאָרגען, שלום מיט די ווערים אין קבר, שלום מיט דעם מלאך דומה וואָס וועט פרעגען: מה שמך? שלום מיט דעם מלאך המות; שלום מיט דעם בית דין של מעלה; השכיבנו לשלום!...

—— o ——

ה) זאָגט די משנה: מזכירין יציאת מצרים בלילות — ווען עס ווערט אונז פינסטער, ווען אונזער לעבען ווערט נאַכט, חשך, צרות, רדיפות, טאָרען מיר נישט פאַרצווייפעלט ווערען; מיר האָבען געהאַט ערגערע צרות און מיר זיינען איבערגעקומען בשלום און געבליבען גאַנץ, אידען וועלען קיינמאָל ניט אונטערגעהן. ווען עס ווערט נאַכט, דערמאָן זיך אויף יציאת מצרים; דער איד אין מצרים איז געווען באַשטימט צו אונטערגעהן קולטורעל, עקאָנאָמיש און פיזיש — הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה.

און ווען מיר באַזוכען מצרים היינט צו טאָג און מיר געפינען זיך אין דעם היסטאָרישען טוטאַנקאַמען זאַל מיט די גאָלד פּלאַטען — 200 קילאָ גאָלד — און די וואונדערבאַרע שטיינער, און אָט שטעהען מיר ביי יענעם באַריהמטען שטיינערנעם זייל, אויף וועלכע עס איז דערמאָנט צום ערשטען און איינציגען מאָל דאָס וואָרט „ישראל" — די זייל וואָס פאַר־אייביגט די נצחונות פון דעם קעניג מענעפטא איבער די באַזיגטע פעל־קער: „זיינע לייט זיינען געוואָרען וועניג, — פאַרזיכערט דער שטיין־היסטאָריקער — און זיין נאָמען עקזיסטירט ניט מעהר", ישראל'ס נאָמען, הייסט דאָס, עקזיסטירט ניט מעהר!... זיבעצעהן מיליאָן אידען — און צוועלף מיליאָן עגיפּטער זעהען מיר ביי היינטיגען טאָג. ישראל עקזיס־טירט און וועט לעבען אייביג! דערפאַר — מזכירין יציאת מצרים בלילות, אין דיין גלות־נאַכט ווער נישט פאַרצווייפעלט; דערמאָן זיך און

דערמאָן אַלעמען וועגען יציאת מצרים (ניט זוכרין נאָר מזכירין, אין הפעיל, מאַכען דערמאָנען אַנדערע), און דאָס וואָס עס האָט פּאַסירט אַמאָל וועט פּאַסירען אויך היינט, די היסטאָריע ווידערהאָלט זיך.

ר׳ אליעזר בן עזריא איז דער סימבאָל פון׳ם אידישען פאָלק. ער זאָגט אין דער משנה: „הרי אני כבן שבעים שנה״, ער איז יונג אין יאָהרען, פול מיט לעבען, און ווייל ער ווערט נשיא ווערען זיינע האָר גראָה און וויס. ער קוקט אויס אַלט ווי אַ זיבעציג יעהריגער זקן, און באמת איז ער נאָר יונג, אזוי אַז ער איז אַלט און יונג צוזאַמען. אָט אזוי איז ארץ־ישראל, דאָס איז אַן אַלט־נייַ לאַנד. אזוי איז דאָס אידישע פאָלק, אַלט אין יאָהרען און יונג אין אונטערנעמונגס־גייסט. „זקן וזקנה מצד אחד, בחור ובתולה מצד אחר״, פון איין זייט — די עלטסטע פאָלק, אַלט, מען מיינט ער האַלט שוין ביים שטאַרבען; פון דער צווייטער זייט — יונג און פריש, פאַנגט אָן אַ נייַ לעבען, און וועט קיינמאָל ניט אונטערגעהן. עס איז נצחיות ישראל! עם ישראל חי!! און דוד מלך ישראל — דער סימבאָל פון׳ם אידישען פאָלק — איז חי וקים! —

דער איד האָט דורכגעלעבט שרעקליכע נעכט, פינסטערע אומגליקליכע נעכט אין זיין לעבען, און ער וועט דערלעבען ליכטיגע זוניגע טעג. דאָס איז ווי די חכמים זאָגען: „ימי חייך העולם הזה, כל ימי חייך — להביא לימות המשיח״. עס וועט אונז ברייגנען די משיח׳ס צייטען, וואו מיר וועלען דערלעבען צו זעהן בנחמת ציון וירושלים, בבנין הארץ ותחית האומה על פי תורת ישראל. אָמן!